

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Mart 1988 • Sayı 280 • 1000 TL

Türkiye'de Enflasyon Toplu Taşıma Fiyatları Yeni Paracılık

Guy Caire
Ercan Duygulu
Uğur Eser
Süreyya Hiç
Ümit Şenesen
Nuri Vardar

İFMC

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI

KAYNAK TEKNOLOJİSİNDE

EN BÜYÜK!..

BÖHLER

BÖHLER KAYNAK ÇUBUKLARI, ELEKTRODLARI SAN. VE TİC. A.Ş.

BÖHLER a.ş. GEDİK Holding kuruluşudur.

Yakacık Cad. No. 130-132 Kartal - İSTANBUL
Tel: 353 26 11 (4 Hat)

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
AHMET C. ÖZKAN

Sorumlu Yayın Yönetmeni:

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENCİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

Kapak:

ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları :

Yıllık 12.000 — TL. (Öğrenci 6.000 — TL.)
6 Aylık 6.000. — TL. (Öğrenci 3.000. — TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 14.000 TL. — 6 aylık 7.000 TL.

Banka Hesap No.

AKBANK Taksim Şb. (4700)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

Basıldığı yer:

YENİLİK BASIMEVİ
Tel.: 143 55 72 - 145 32 48

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

Eksik sayılarınızı 500 TL.'lik posta pulu karşılığı
adresimizden sağlayabilirsiniz.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR.

İçindekiler

YENİ MONETARİZM ÜZERİNE GÖZLEM VE DÜŞÜNCELER (Uğur Eser)	3
ENFLASYON : TÜRKİYE'DE SON YILLARDA KARŞILAŞILAN ENFLASYON, BAŞLICA NEDENLERİ VE UYGULANMASI GEREKLİ ANTİ-ENFLASYONİST POLİTİKALAR (Süreyya Hic)	17
TOPLUMSAL AÇIDAN TOPLU TAŞIMA FİYATLARI NE OLMALI? (Ümit Şenese)	28
YÖNETİCİ VE YÖNETİCİ DEĞERLEME KRİTERLERİ (Ercan Duygulu)	37
LÂSTİK EŞYA SANAYİİNİN AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU KARŞISINDA REKABET OLANAKLARI (Nuri Vardar)	42
GELENEKSEL İKTİSAT ELEŞTİRİLERİ (X) : KEYNESÇİLİK (Guy Calre)	49

I. Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUN VE MENSUPLARI VAKFI'NDAN

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezun ve Mensupları Vakfı'nın olağan toplantısı 6 Şubat 1988 günü Destek Reasürans salonunda Vakıf başkanı Talat Orhon'un konuşmasıyla açıldı. Orhon konuşmasında Vakıf'ın çalışmalarını özetle şöyle değerlendirdi :

«Yaklaşık bir yıllık bir faaliyet dönemi yaşayan vakfımız, geçen toplantıda ifade ettiğim gibi, desteklerinizle belli düzeyde bir fon oluşturmuş ve amaç maddemizde yeralan hizmetlerden az bir kısmını yerine getirebilmiştir.

«Bilindiği üzere, vakıflar belli amacı gerçekleştirmeye yönelik fonları oluşturarak amaç maddesi kapsamında yeralan hizmetleri yerine getirmeye gayret eden tüzel kişilerdir. Bu yardım ve hizmetlerin başarılı olması için sürekli bir gelir kaynağına ihtiyaç vardır. Halen varolan imkanlarımızın böyle bir görevi üstlenmeye yeterli olmadığı gibi sürekli kaynak yaratan bir tesisi kuracak veya işletecek düzeyde olmadığını açık olarak ifade etmek isterim.

«Yaptığımız çalışmalarda şöyle bir sonuca vardık.

«Eğer Vakfımız ülkemizin sınırlı ekonomik imkanlarını Fakültemizin yetiştirdiği değerli ekonomistlerle maksimize edilmesine önem veriyorsa, halen yetişmiş değerli hocalarımızı ülke çapında daha etkin hale getirmenin yararına inanıyorsa ve ihtiyacı olan arkadaşlarımıza sosyal ve mali yardımlarda bulunmayı görev addediyorsa ve bu seçkin kişilerin büyük bir mali potansiyel yaratacağını biliyorsa, kurucu heyet üyelerinin azami fedakârlıklarla ilk maddi imkânı oluşturmaları zorunludur.

«Güncelliğini yitirmeyen yeni ekonomik tedbirler ve önümüzdeki aylarda yenilerinin gündeme geleceğini tahmin ettiğim bir paket kararların, başarılı olup olmayacağını tartışmaksızın, toplu olarak bakıldığında, hukuki çerçevesiyle, ekonomik

yapısıyla ve sosyal reaksiyonlarıyla, yani bütünüyle, değerli bir ekonomistin süzgecinden geçmediği izlenimini vermektedir.

«Burada şunu vurgulamak istiyorum.

«Mezun ve mensuplarımızın aranın hale gelmesi için Fakültemizin daima maddi desteğe ihtiyacı vardır. Dünyanın her yerinde bu tür gelişmelerde aynı yöntemler uygulanmaktadır.

«Bu nedenle, önce kendi üyelerimizden fedakârlık istiyoruz.

«Bu önerimizin ön güzel örneğini Hocalarımız vermiştir. Gerçekten, EKONOMİ 1987 ile elde ettiğimiz fonların Vakfımızda kalması, İktisat Fakültesi'nden mezun olmuş ve Vakıfta kurucular arasında bulunan çok değerli Hocalarımızın bağışları ile sağlanmıştır. Yüksek huzurlarınızda kendilerine şükranlarımı sunarım.

«Vakfımızı, Fakültemizin ününe layık mali yapıya kavuşturmak istiyoruz. Hocalarımızın açtığı bu onurlu yola devam amacıyla ilk çek benden olmak üzere bağış kampanyasını açıyor, hepinize sağlıklı ve mutlu günler diliyorum.»

Toplantı sonunda yapılan seçimlerde Yönetim Kurulu üyeliklerine şu adlar getirildi. Talat Orhon (başkan), Yüksel Ülker (2. başkan), Nusret Ekin (2. başkan) Erdoğan Alkın (Üniversite temsilcisi), Akın İkin (Fakülte dekanı), Mehmet Emanet (muhasip üye), Esin Kuylulu (sekreter), Şeref Özgencil, Esfender Korkmaz, Fahrettin Ecevit, Ahmet Özkan (Cemiyet başkanı), Nihat Batur (Divan başkanı) ve Kemal Civelek.

Erhan Aras, Mithat Dağdeviren, Zihni Kalsın, İsmail Öner ve Sedat Sanatkâr ise denetçiliklere getirildiler.

“Yarının Türkiyesi” için bugünden...

1987 yılı sonuçlarına göre;
% 10'u aşan bir yıllık artışla,
toplam **665.000 ton/yıl**
düzeyine ulaşan
cam ve camla ilgili mamul üretimi...

Bir önceki yıla göre % 33 artarak,
5 kıtada, 64 ülkeye
toplam **223 milyon dolar**'ı
aşan ihracat...

Böylelikle;
53 yıllık bilgi-tecrübe birikimi,

17000 kişilik insan gücü
ve ekonomik bir bütün oluşturan
24 şirketiyle,
Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı
sürekli büyüyen bir topluluk...

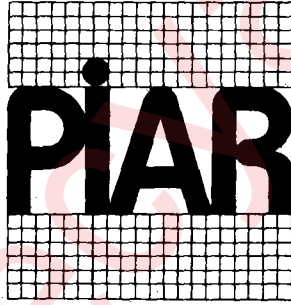
Yarınki hedefi, üretimini
1.000.000 ton/yıl'a çıkarmak,
ve dünya çapındaki önemini
daha da pekiştirmek olan
bir Türk kuruluşu:
Şişe-Cam.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

Güvenilir Bilgilerden

Uluslararası
GALLUP'un
Türkiye Üyesidir.

Doğru Kararlara

Yeni Monetarizm Üzerine Gözlem ve Düşünceler

Uğur ESER

Yazar, Gazi Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler
Fakültesi'nde araştırma görevlisidir.

Yaklaşık yarım yüzyıl süren üstünlüğünden ve üzerinde uzun süre görüşbirliği sağlanmış ilkelerinin gerek iktisatçılar gerekse politika uygulayıcıları tarafından genel kabul görüp uygulamaya da konulmasından sonra, Keynesçi iktisatın güncel ekonomik bunalım karşısında yetersiz kaldığı konusunda iktisatçıların benzer görüşde oldukları görülmüyor. Bunda son Dünya ekonomik bunalımı karşısında, Keynesçi iktisatın, bunalımın da niteliği gereği, teorik olarak tutarlı ve politik olarak uygulanabilir olmaktan çıkmış olmasının rolü var.

Yakın dönemde, iktisat teorisinde gözlenen kimi gelişmelerin ışığında bakıldığında, Keynesçi iktisata yönelik muhalefetin zirveye ulaşmasıyla birlikte onun yerini almayaya aday teorilerin ortaya çıktığı görüldü. Daha 1960'ların ve 1970'lerin makro iktisat teorisi alanındaki güncelliğini kaybetmemiş olan Keynesçi-Monetarist tartışması akademik alada galibini ortaya koymamışken, iktisatçılar, bu defa da, Keynesçi teoriye dayalı makro modellerin yapısını ve politika önerilerini hedef alan yeni bir tartışma alanının geliştiğine tanık oldular.

Tartışmaların odağında yer alan Keynesçi iktisatla birlikte, eleştiriler, makro modellerin yapısı yanında Keynesçiliğin politik örgütlenme biçimi üzerinde de yoğunlaşmıştır. Bu çalışmanın konusunu daha çok Keynesçi teoriye (modellere) teknik ve entellektüel bir tepkiyi ifade eden «yeni monetarizm» oluşturmaktadır. Çalışmada tartışmaların çoğu teknik olan ve ekonometrik modellerin çözümü ile ilgili kısmı kapsam dışında tutulacaktır. Daha çok teorik çözümlemelerin ve iktisat politikası önerilerinin gerisindeki temel ilkelere ilişkin genel bir gözlem ve değerlendirme ile yetinilecektir.

KEYNESÇİ İKTİSADIN YETERSİZLİĞİ VE «YENİ EĞİLİMLER»İN ORTAYA CIKIŞI

Keynesçi politikalar, piyasa ekonomisinin kendi kendini düzenleme konusunda başarısız olması karşısında bunun devletin ekonomiye müdahalesi ile çözüleceğini ileri süren ve ekonomiye piyasa-üstü kurumların müdahalesine yol açan düzenlemelerdir. Genel olarak ekonominin özel olarak da piyasaların işleyişi ile ilgili geleneksel Neoklasik iktisat teorisinin öngörülerinin aksine, ideal rekabetçi koşullarda bile, ekonomiyi dengeye götürecek fiyat uyum mekanizmalarının bulunmaması ve dengesizlik eğilimlerinin kalıcı olması karşısında devletin piyasaların işleyişine müdahalesi Keynesçi politikaların temelini oluşturur.

1930'ların eksik tüketim ve/veya fazla üretim koşullarına bir tepki olan Keynesçilik en olgun dönemini 1960'lar da yaşamıştır. Getirilen düzenlemeler genel olarak alındıklarında piyasa ekonomilerinin işleyişine ters düşmemiştir. Aksine, ekonomide üretim ve tüketim faaliyetlerine katılan ekonomik birimlerin çalışma koşullarını yeniden düzenleyerek tekil ekonomik birimlerin önüne geçemeyeceği bir düşüşü engellemiştir.

Aslında, Neoklasik iktisat'ın ekonominin işleyişi ile ilgili görüşleri açısından bakıldığında, devletin söz konusu müdahaleleri olmadığı durumlarda piyasaların mükemmel işleyeceğine inanılır. Bu özel firma sahipliği açısından da böyledir. Her özel firma müdahale ve düzenlemeler olmadığında yüksek kârların elde edileceğine, gerek fiyat istikrarının gerekse ekonomik büyümenin piyasaların kendini düzenleyici gücü sayesinde sağlanacağını düşünür. Oysa devletin düzenleyici müdahalelerinin yokluğu durumunda, eğer piyasa (fiat) mekanizması öngörülen uyum ve ayarlamayı da yapamıyorsa, üretim ve tüketim ilişkin özel süreçlerdeki belirsizlikler,

piyasaların işleyişindeki aksaklıklar geçici olmayacak, süreklilik gösterecektir. İşte, devlet hem üretim sürecine dönük müdahaleler ile girdi piyasalarındaki belirsizlikleri (karşılıksız araştırma ve geliştirme harcamalarıyla dışsal ekonomiler yaratarak, vergi ve amortisman rejimleriyle otofinansman sağlayarak) azaltmış, hem de değişim sürecinde firmaların tek başlarına sağlayamayacağı istemi doğrudan ya da dolaylı (ücretlerin belirlenmesi yoluyla istikrarlı bir efektif istem sağlama, geniş ölçekli kamusal projeler ve devlet alımları) yaratarak mal piyasalarındaki belirsizlikleri bertaraf etmiştir. Devletin bu müdahale ve düzenlemeleri genel kabul görmüş ve bir meşruluk da kazanmıştır.

Keynesçi politikalar ekonomide toplam geliri, dolayısıyla istemi, yeniden düzenleyerek, toplam istemi konjoktüre göre ayarlayarak, ekonominin işleyişini düzene sokmuş; genişletici para ve maliye politikası önlemleriyle yapısal bir ekonomik durgunluğu önlemiş, büyümeyi başlatmıştır. Toplumdaki bütün kesimlerin onayını da alan müdahale ve düzenlemelerin yönlendirdiği süreçler güçlü bir yatırım eğilimini başlatmış, potansiyel büyüme artışları sağlanmıştır.

Bunda kuşkusuz ülke içindeki müdahale ve düzenlemelerle uyum içinde bulunulması kadar, uluslararası alandaki ticaret düzeni ve para sistemindeki görece istikrar ortamının da payı olmuştur. Özellikle II. Dünya savaşının hemen sonrasında kurulan Bretton Woods sistemi ile şekillenen yeni uluslararası ekonomik düzen liberal anlamda güçlü bir ticaret eğilimini başlatmış, dünya ekonomisinin gösterdiği performansa paralel olarak bundan her ülke payına düşeni almıştır.

Ne varki, bir taraftan içerde piyasaların doyması, kapasite kullanımının sınırına gelmesi, mevcut teknolojilerinin tükenmesi, diğer taraftan uluslararası ekonomik konjoktürü tersine çeviren bir dizi yoğun dış şokların (petrol krizi ve OPEC olayı, İran-İrak sa-

vaşı, tarım sektöründeki olumsuz gelişmeler) yaşanması refah döneminin sonunu getirmiştir. Verimlilik ve büyüme hızlarındaki düşüşler toplum kesimleri arasında daha önce sağlanan uzlaşmanın da sonunu getirmiştir. Ekonomik büyümeyi sağlayan etkenlerin ortadan kalkması ile durgunluk içinde enflasyon (stagflasyon) nitelikli bir bunalıma girilmiştir. İlk Dünya ekonomik bunalımından (1929 Büyük Dünya Ekonomik Bunalımı) nitelik olarak farklı olan bu bunalımla birlikte gelişme düzeyleri farklı bir çok piyasa ekonomisinde büyüme hızları düşmüş, enflasyon ve işsizlik oranları rekor düzeylere çıkmıştır.

Ekonomik bunalımın, biri ekonominin işleyişi konusunda ortaya atılan teorilerin (modellerin) içeriği ile ilgili, diğeri iktisat politikaları ile ilgili olarak karar almak ve uygulamak durumunda olanların davranışlarında olmak üzere iki sonucu olmuştur. Bunlardan ilki, Keynesçi iktisatı ve onun politik örgütlenme biçimlerini karşısına alan yeni teorik eğilimler ile ilgilidir. 1970'lerin ekonomik bunalımıyla birlikte geleneksel Keynesçi politikaların çözüm olamadığının görülmesi, temel sorunlara teorik (teknik) olarak mümkün, politik olarak uygulanabilir çözümlerin getirilemeyişi, ekonomik bunalımın kendisi yanında, yeni yöntem arayışlarını da öne çıkarmıştır. (1). «Yeni Monetarizm»in ortaya çıkışı bu tür arayışların sonucu olmuştur. Diğeri, 1980'lerin başlarından itibaren, aşağı yukarı eşzamanlı olarak, piyasa ekonomilerinde yeni politik örgütlenme biçimlerinin (Yeni Liberal Yeni, Muhafazakar) ortaya çıkması ile ilgilidir. «Yeni» olanların en belirgin özellikle sadece alternatif bir mekroekonomik politika teorisi olmanın ötesinde, uzun süredir «temel bir ideolojik görev üstlenen» Keynesçiliğin (2) toplum politikasını değiştirmek, yeni normlara dayalı farklı bir toplum modeli ortaya koymak olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine dönüş ve devletin her

alana yayılan müdahale ve düzenlemelerinin azaltılması (yasal-kurumsal serbestleşme) önerileri böyle bir eğilimi temsil etmektedir.

YENİ MONETARİZMİN ANLAMI

Bir «karşı devrim» olarak sunulan (3) ve «Yeni Klasik İktisat» olarak da adlandırılan «Yeni Monetarizm», özünde, Monetarist teorinin bir varyantı olarak ortaya çıkmıştır. Yeni monetarizm standart monetarist düşüncenin politika önerilerini benimsemektedir. (4) Aralarındaki fark, Yeni Monetarizm'in, piyasa ekonomilerinde gözlenen aksaklıklara daha çok teknik ve entelektüel düzeyde bir tepki göstermiş olması ve kendisinden önce ileri sürülen monetarist tezlere daha modern (teknik) bir teorik temel getirmiş olmasıdır.

Yeni Monetarizm'in en belirgin özelliği geleneksel Neoklasik iktisat teorisindeki «piyasa»lara ve «birey»lere ilişkin «denge» ve «optimizasyon» ilkelerine dayalı olmasıdır. (5) Bir başka deyişle, piyasaların sürekli denge de olduğu ve ekonomik karar birimlerinin rasyonel (ve tutarlı) davrandıkları varsayımını yapmış olmasıdır. Öyleki, fiatların değişme yönünde esnek olduğu bir piyasa yapısında ortaya çıkması muhtemel uyum ve koordinasyon sorunlarını hızla çözecek mekanizmalar mevcut olduğundan, piyasadışı unsurların (devlet, sendikalar) düzenli ve sürekli müdahalelerinin olmadığı, ekonominin işleyişi ile ilgili bilgilerin tam ve eksiksiz sağlandığı durumda piyasalar sürekli dengede olmaktadır. Burada, Neoklasik iktisatın bilinen temel önermesine uygun olarak, gerek mal gerekse girdi piyasalarında fiatların ve ücretlerin piyasaları dengeye götürecek şekilde tam (sonsuz) uyum gösterdikleri varsayılır. Yeni Monetarizm'in bu önermesinin «yeni» olmadığı ve geleneksel Neoklasik iktisatın piyasaların dengeye yönelme süreci ile ilgili olarak çizdiği sınırları aşmadığını söy-

lemek gerekiyor.

Ancak ekonomik karar birimlerinin, bireylerin, davranış biçimlerinde ve geleceğe yönelik kararlarında bu sınırların aşılmadığını söylemek güç. Bu güçlük esasen tercih ve davranışlarında tutarlı olduğu varsayılan bireylerin bir değişkene (fiatlara) ilişkin gelecek dönem beklentilerinde sürekli hata yapmaları ve yanlışlığı içinde bulunmalarının beklenmemesinden kaynaklanıyor. Sınırlı bilgiye sahip de olsalar, bilgilerini en etkin bir şekilde kullanan bireyler istem ve sunum işlevlerini etkileyen bütün göreceli fiyatlarla ilgili mümkün olan en iyi tahmini yapmaktadır. (6) Üstelik bireylerin gelecekle ilgili tahminleri tüm verileri sağlamış, çok iyi ekonometri bilgisiyle donanmış olanlarımızın yapabileceği tahminler düzeyindedir.

Mikro ekonomideki genel denge teisiyle (7) oldukça benzer yanlışları olan ve onun mikroekonomik temelleriyle uyum içinde görülen Yeni Monetarizm, farklı olarak, özel karar alma süreçlerinde etkili olan «gelecek dönem beklentilerine» ve «bilgilenme sorunlarına» yer vermektedir. Paranın ve parasal değişimlerin devresel hareketlerdeki rolü, aktif politika önerilerinin birey davranışları ve ekonominin işleyişi üzerindeki etkileri gösterilmektedir. Verilerin yetersiz, bilgilenmenin sınırlı olduğu koşullarda «rasyonel ekonomik birey» davranışlarından hareketle, devresel hareketleri açıklayan monetarist makro teoriye yeni bir mikro temel getirilmektedir. Burada Neoklasik denge modellerinde her koşul ve durumda yer alan standart «tam bilgi» ve «mükemmel öngörü» varsayımı, yerini «yetersiz bilgilenme» ve bundan doğan «yanlışlıklar» bırakmaktadır. (8) Enflasyon ve işsizlik türünden makroekonomik dengesizlikler de verilerin eksikliğinden, bilgilerin yetersizliğinden doğan yanlışlıklarla açıklanmaktadır. Ekonomideki istikrarsızlığın nedeni çoğu defa tesadüfi değişimler gösteren bu yanlışlıklardır. Ancak, kendi öz

çıkarlarını gerçekleştirme yönünde hareket eden bireylerin gelecek hakkındaki karar ve davranışlarında düzenli yanlışlığı ve hatalara yer yoktur. Bireylerin yanlışlıklarının farkına varıp düzeltmeleriyle, kısa bir süre için ortaya çıkan bu durum ortadan kalkacak ve ekonominin işleyişi tekrar doğal (denge) çizgisine oturacaktır.

Gelecekle ilgili yetersiz bilgilenme ve belirsiz durumunda bireyler üretim, tüketim ve değişim süreçlerindeki karar ve planlarını tamamen beklentilere dayandırmakta, beklentilerin oluşturulması gereği doğmaktadır. Esasen bireylerin piyasalarda göreceli fiyatlarla ilgili olarak bilgi elde etmelerinin, buradan hareketle de istem ve sunumla ilgili karar almalarının bir yolu çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatlarını gözlemektir. Ancak bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarının eşzamanlı olarak gözlenmesinin oldukça pahalı ve zaman alıcı olması, bireylerin fiyatlarla (ücret, faiz, döviz kuru) ilgili olarak eksik bilgilenmelerine neden olmaktadır. Gelecekteki piyasalar hakkındaki bilgilerin yetersiz olmasının ise cari dönemdeki kararlar üzerinde etkisi vardır. Bireyler bir yandan gelecekle ilgili bilgilerini tamamen beklentilere dayandırmak zorunda kalmakta, ancak bilgilerinin derecesi ve algılama farklılıkları tahmin yapmayı güçleştirmektedir.

İşte bu durumda piyasaları dengeye götüren süreçleri açıklamak herşeyden önce yeni bir denge tanımını gerektirmektedir. Bu denge genel denge modellerindeki denge tanımından da farklı olmak zorundadır. Farklı olmak zorundadır, çünkü genel denge modellerinde bireylere gelecek hakkında mükemmel öngörü olanağını sağlayan tam (yeterli) ve kesin bilgi, Yeni Monetarist modellerde, yerini sınırlı (yetersiz) bilgiye bırakmaktadır. Bu da bireylerin yanlışlıklarına yol açmaktadır. Kimi fiyatlar hakkında diğer fiyatlarla görece daha çok bilgi sahibi olan bireyler yanlış fiyat algılayabilmekle, dolaylı-

siyla yanılabilir. (9)

Ne varki ister tam bilgi varsayılın isterse eksik bilgi varsayılın, Neoklasik iktisatın, piyasaları, dolayısıyla ekonomiyi, dengeye götüren süreç ya da piyasa (fiat) mekanizmasının işleyiş teorisi değişmemektedir. Nitekim Yeni Monetarizm bu defa yeni bir denge tanımı getirmektedir: Rasyonel bekleyişler dengesi. (9) Böyle bir dengeye, veri bilgi setinden en iyi bekleyişi oluşturan ve mevcut bilgilerini en etkin bir biçimde kullanan birey davranışlarından hareketle ulaşılmaktadır. Bir başka deyişle ekonominin işleyişi ile ilgili olsun, hükümetlerin politika uygulamaları ile ilgili tahminler konusunda olsun bireylerin bu bilgileri elde ederken ve kullanırken en iyi (rasyonel) şekilde davrandıkları varsayılır. Karar verme ve seçim yapma durumunda olan bireyler yetersiz bilgiye de sahip olsalar, yine de rasyonel davranabilmektedir. (10)

Bu önermenin iktisat teorisi içinde taşıdığı anlama değinmek gerekiyor. Şöyle ki, ekonominin işleyişi ile ilgili makro düzeydeki bilgilerin zamanında elde edilememesinden kaynaklanan yanlışları kabul etmekle birlikte, bireylerin tahminlerinde uzun süreli olarak yanlış içinde bulunmayacaklarını ileri sürmekle ekonominin kendisini dengeye götürecektir kendinden mekanizmalara her zaman sahip olduğunu söylemek arasında pek fark yok. Yani ekonomide toplam arzlarla toplam talepleri eşitleyen bir görece fiat yapısı her zaman vardır ve piyasalar her konuda en iyi çözüm getirirler. Bu tür yaklaşımın geleneksel yaklaşımdan farklı olduğunu belirtelim. Geleneksel yaklaşım ekonomideki kısa dönem makroekonomik dengesizliklerin, örneğin işsizliğin, geçici bir olgu olarak kabul etmekle birlikte, önemini kabul ederdi. İşsizlik kısa dönemde dahi çözülmesi gereken bir sorun olarak kabul edilirdi. Oysa, Yeni Monetarizm, tüm devresel hareketler de olduğu gibi, işsizliği de, piyasalarda bilgile-

rin zamanında elde edilememesine ve yetersiz oluşuna bağlamaktadır. Böylece daha önce cari reel ücret düzeyinde çalışmamayı işsizlik nedeni olarak gören görüş, şimdi aynı olguyu piyasaların işleyişi ile ilgili bilgilerin yetersiz olmasına bağlamaktadır. Bilgilerin zamanında elde edilmesiyle işsizlik de ortadan kalkmaktadır. Demek ki işsizliğin nedeni işsizlerin istatistikleri izleme konusunda yeterince duyarlı olmamalarıdır! (11)

Bize göre, Yeni Monetarizm'in «rasyonel bekleyişler» hipotezinde, bireylerin ekonominin yapısı ve işleyişi ile ilgili bekleyişlerine değil, daha çok «bilgi edinme» ve «bilgiyi kullanma» sürecinin ideal rekabetçi koşullarda ekonomiyi bir «rasyonel bekleyişler dengesine» yönlendirmede oynadığı role bakmak gerekir. Yani «bekleyişler»in kendisinden çok bekleyişlerin «rasyonel» olması önemlidir. Rasyonellik ise bir ekonomik faydanın maksimizasyonu ile ilgilidir. Bilginin kullanılması maksimizasyon kuralına uygun olarak bu süreçlerde yer almaktadır. Bilgi edinmenin maliyetli bir işlem olduğu düşünülürse, rekabetçi koşullardaki bir piyasa yapısında, bilgiyi etkin şekilde kullanmamanın maliyeti yüksektir. Neoklasik teoride bu tür bir davranış «irrasyonel» sayılır. «irrasyonel davranış ise «optimizasyon» (ekonomik faydanın en çoklaştırılması) varsayımını yapan Neoklasik teori ile tutarlı bir davranış olamaz. Gerçekte böyle bir davranış gösteren bireyler bulunuyor ise, onların «iktisatçılar değil ruhbilimciler tarafından incelenmesi» gerekir. (12)

Yeni Monetarist düşünceye göre rekabetçi piyasa koşullarında girdikleri karşılıklı değişimlerden avantajlı çıkma (kendi ekonomik çıkarlarının peşinde olma) yönünde davranan bireylerin mevcut bilgilerini de en etkin şekilde kullanmaları gerekmektedir. Öyle ki yeterli bilgi donanımına sahip bireylerin bilgileri yetersiz olan ya da yanlış bilgi edinmiş bireyler aleyhine fayda sağlamaları bile rasyonel bir davranışa örnek olarak

gösterilmektedir. (13) Biz, bu anlamda tanımlanan rasyonel davranışın daha çok bir optimizasyon davranışını yansıttığını düşünmekteyiz. (14) Yine bu anlamdaki bir rasyonelliğin bireylerin «kendi ekonomik çıkarlarını» sağlama amacını da içerdiğini düşünüyoruz. Oysa bireysel davranışlarda bu tür dürtülerin rolü de bulunmakla birlikte, değişik zaman ve ortamda bireyin karar alma ve seçim yapma sürecinde çok sayıda ve birbirinden farklı dürtülerin yer aldığı görülmektedir. Üretim ve tüketime ilişkin kararlarda amaçların beğeni, gösteriş, prestij ve güç kazanma vb. serbest ve parasal olmayan değişkenleri de içerdiği gözönüne alınırsa, bireysel davranışları belirli ve değişme göstermeyen iktisadi kategorilerle açıklayan tezler geçerliklerini büyük ölçüde yitirecektir. Benzer şekilde baskı kurumlarının (dernekler, meslek kuruluşları gibi) yerleşik olduğu toplumlarda bireylerin kendi ekonomik çıkarlarını bir grup dinamizmi içinde gerçekleştirdikleri de bilinmektedir. (15)

İktisat teorisinden elde edilen sonuçlarla aynı olduğu varsayılan bekleyişlerin modelleştirilmesinde ortaya çıkacak muhtemel sorun, sözü edilen bilgi eksikliği ve bunun yol açacağı uyum (intibak) gecikmeleri ile ilgilidir. Yeni Monetarist düşünce, bu defa da, bilgi eksikliğinin varlığı ile bu eksikliği ikame edecek, onun yerine geçecek, unsurlar arasında bir ayırım yaparak bu sorunu çözmektedir. (16) Buna göre bilgi eksikliğinin yaratacağı belirsizlik, risk, uyumsuzluk, yanılgılar ve irrasyonel koşullar, bu defa, tahmin, bekleyişler, algılama ve öğrenme gibi bilgi eksikliğinin yerine geçecek unsurlarla düzeltilmektedir. Bu noktada, sorun, fiatların (ve bekleyişlerin) piyasaları dengeye getirecek bir sinyal (bilgi yerine geçme) olarak elverişli olup olmadığına dönüşmektedir. Eğer piyasaları, dolayısıyla ekonomiyi, dengeye getiren bir fiat yapısı sözkonusu ise (piyasaların etkinliği hipotezi) ve bu rasyonel

bireysel davranışlara indirgenebiliyorsa (rasyonel bekleyişler hipotezi), geleceğe yönelik kararlarını sadece bireysel çıkarlarını gözeterek değil ama aynı zamanda bu kararlarını geleceği mükemmel bir şekilde tahmin ederek alan birey davranışları «rasyonel bekleyişler dengesi»nin kanıtlanmasını da sağlayacaktır. Bu yüzden Yeni Monetarist düşünce bakımından önemli olanın piyasaların, dolayısıyla ekonominin, dengeye gelmesi olduğunu düşünüyoruz (17). Bu şekilde tanımlanan rasyonel bekleyişler dengesine ulaşma konusunda bireylerin sürekli yanılgı içinde olmayan davranışlarına büyük iş düşmektedir. Bireysel davranışlara atfedilen rasyonallite bir anlamda piyasa başarısızlıklarını çözme işlevini üstlenmiş görünmektedir. Öyleki hükümetlerin politikaları ile tahminlerde olsun ekonominin işleyişi ile ilgili gerçekleştirmelerin tahmininde olsun, bilgi eksikliğinden doğan yanılgılarla açıklanan piyasa başarısızlıkları bireylere atfedilen üstün öngörü ve beklenti yeteneği ile giderilmeye çalışılmaktadır. Gelecek hakkındaki bekleyişlerin gelecekteki piyasaların yerini alması ve/veya bireylerin geleceği en iyi şekilde ve kesinliğe yakın mükemmellikte öngörmesiyle piyasalardaki dngesizlik eğilimleri ortadan kalkacaktır.

POLİTİKA ETKİSİZLİĞİ ÖNERMESİ

Yeni Monetarist yaklaşım iktisat bilimini başlıca üç açıdan değiştirmiştir. İlk olarak, makro modellerde bekleyişlerin oynadığı rolü açıklıkla göstermişlerdir. İkinci ve daha önemli olarak, birey davranışlarının politika uygulamalarından etkilendiğini ve davranışların politika değişikliklerine karşı anında uyum gösterdiğini belirtmişlerdir. Nihayet, üçüncü olarak, hükümetlerin politika uygulamaları üzerine etkili olmuşlardır.

Gerçekte bekleyişler konusu iktisadın her zaman ilgi çeken bir konusu olmuştur. Son yıllarda üzerinde daha çok tartışma açılmakla birlikte konunun epey eskiye, J. Locke (1669)'a, kadar uzandığı; iktisat bilimindeki yerini Marshall, Keynes ve Hicks ile aldığı ileri sürülmektedir. (18) Gelecekteki bilinmeyen bir olaya ilişkin olarak bireylerin sosyopsikolojik davranışları ile açıklanan bu kavramın özellikle 1970'li yıllarda artan bir önem kazanmasının nedeninin, yakın dönemde, ekonomik süreç ve durumlarda belirsizliğin, tesadüfi değişmelerin artması, istikrarın kaybolması ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Ekonominin işleyişi ile ilgili karmaşıklığın artmasına paralel olarak, bireylerin beklentilerini oluştururken kontrolleri dışındaki değişkenler de artmakta ve eksik bilgilenme durumu kaçınılmaz olmaktadır. (19)

Bekleyişlerin makroekonomik modellerde oynadığı rolün önemi açık olmakla birlikte, bekleyişler konusu ekonomik çözümlemelerin tartışmalı bir konusu olagelmıştır. Bekleyişlerin nasıl modelleştirileceği sorunu bu analizlerin çözümü güç sorunlarından birini oluşturur. Bu sorunu çözmenin bir yolu, belki de ekonomik birimler düzeyine indirgenen (anketler gibi) çalışmalarla birimlerin gerçekleşen bekleyişlerini gözlemlemek olabilir. Ancak böyle bir yöntem yapılacak itirazların başında bekleyişlerin oluşturulması ve ölçümüne ilişkin güçlükler gelecektir.

Muth (1961)'e rağmen, bekleyişlerin nasıl oluşturulacağı sorunu, 1970'lere kadar ya Keynesçiler (IS-LM analizlerinde olduğu gibi) tarafından dışarıda bırakılmış, ya da Monetaristler tarafından «uyarlayıcı bekleyişler» ile açıklanmıştır. Bu ikinci gruptaki yaklaşımda, bekleyişlere ilişkin doğrudan ölçüm ve gözlem güçlüklerinden doğan sorunlar da, bekleyişler bir değişkene ilişkin olarak ve o değişkenin geçmişteki değerleri gözönüne alınarak çözülmeye çalışılmıştır. Bireylerin bir değişkene ilişkin bekleyişlerini geriye dö-

nük olarak oluşturdukları ve bu değişkenin geçmişteki değerlerini gözönüne aldıkları varsayılmıştır. (20)

Oysa, ele aldığımız görüş bakımından, bireylerin bekleyişlerini uyarlayıcı bekleyişler yaklaşımına uygun olarak oluşturmaları durumunda, sadece ilgili değişkenin geçmişteki değerleri gözönüne alınacak ve diğer değişkenlerle ilgili bilgiler dışarıda bırakılacaktır. Bu durum bir taraftan bilgi israfına yol açarken, diğer taraftan ilgili değişkendeki değişmeler uzun bir süre sonunda ve gecikmeli olarak algılanacağından daha düşük bir tahmin ile yetinmeye neden olacaktır. Yanılan fakat bu yanılığını en azından kısa dönemde düzeltemeyen bireyler için rasyonel karar alma olanakları ortadan kalkacaktır. Bu durumun hükümet politikaları ile ilgili daha önemli bir sonucu vardır. Böyle bir yaklaşımdan hareket etmek bireylerin geleceği öngörmelerinde sürekli hata yaptıklarını varsaymak demektir. Bunun sonucu ise, hükümetlere ekonomiye müdahale yoluyla enflasyonist politikalar izleme fırsatının verilmesi olacaktır. (21) Oysa bireyler ekonominin işleyişi ve hükümetlerin politikaları ile ilgili tahminlerde bulunurken ilgili tüm değişkenleri gözönüne alırlar. Politika uygulamalarının etkilerini önceden tahmin ederler. Ortamdaki değişmelere süratle uyum göstererek davranışlarını değiştirirler. Politika değişikliklerinin gündeme geldiği durumlarda geleceğe yönelik karar ve planlarında değişikliğe gider, bekleyişlerini sürekli olarak ileriye doğru gözden geçirerek piyasalarda girdikleri ikili değişimlerden avantajlı çıkmanın yollarını ararlar. Üstelik değişen koşullara tepki gösterirken davranışlarını yavaş ve koşullara uydurarak (adaptively) değil, süratli ve kesintisiz bir şekilde (rationally) değiştirirler. Karar alırken de geçmişe ve geçmişteki bilgi ve deneyimlerine değil, geleceğe ve gelecek hakkındaki bekleyişlerine dayanırlar. Dolayısıyla bireylerin izlenen hükümet poli-

tikalarıyla sistematik şekilde yanılacaklarını düşünmek mümkün değildir.

Yeni Monetarizm, bu tür (uyarlayıcı) bekleyişleri Muth anlamındaki (rasyonel) bekleyişlerden ayırmak amacıyla «irrasyonel» bekleyişler olarak nitelendirmektedir. (22) Bu tür bekleyişlere değişkenlerin geçmiş ve gelecekteki değerlerinin pek fazla değişme göstermediği, bireylerin bekleyişlerini tümüyle geçmiş verilere dayandırdıkları oldukça istisnai durumlarda rastlanılır.

Bireyler iktisat politikası değişkenlerindeki (para stoku, kamu harcamaları, vergiler) değişimleri doğru olarak algılayıp davranışlarını değiştirdiklerinden bu tür değişikliklerin etkisi yansız (nötr) olmaktadır. Genel ve görece fiat düzeylerindeki değişimler karşısında, bireyler bu değişimleri anında görüp kararlarına yansıtırlar. Hükümetlerin çok sık değişimler göstermeyen politikalar uygulamaları durumunda kısa dönemde ortaya çıkacak değişimleri derhal farkedip gerekli davranış değişikliğine giderler. Bu durumda, örneğin fiat artış bekleyişlerinin gerçekleşen fiat artışlarına uyumu zaman almadığından gerçekleşen üretim (ve çalışma) düzeyi doğal, yani denge, üretim düzeyinden sapmayacaktır. Dolayısıyla makro büyüklüklerin (üretim ve çalışma düzeyleri) gerçekleşen ve doğal düzeyleri arasındaki fark sistematik (beklenen) politika müdahalelerinden bağımsızdır. Bu tür politikaların üretimi artırma ya da işsizliği azaltmaya bir katkısı olmayacaktır. (23)

Ancak bu fark her türlü politika müdahalelerinden bağımsız değildir. Hükümetlerin çok sık değişimler gösteren (beklenmeyen) politikalar uygulamaları durumunda, örneğin para sunumunda sürpriz sayılabilecek bir artış ve/veya kamu harcamalarındaki beklenmedik bir genişleme durumunda, bireyler genel ve görece fiatlardaki değişimleri yanlış algılayacaklardır. Üstelik ekonomide çoğu defa kaçınılmaz ve denetlenemez özel-

likler gösteren yoğun şoklar da yaşanmaktadır. Bu durum piyasa ekonomilerini normal gelişme çizgisinden çıkarabilmekte, üretim ve işsizlikle ilgili devresel hareketlere neden olmaktadır. Örneğin, bu durumda, fiat bekleyişlerinin gerçekleşen fiat artışlarına uyum göstermesi için geçen zamana da bağlı olarak, gerçekleşen üretim (ve çalışma) düzeyi doğal (denge) düzeyinden farklı olacaktır. Bireyler genel fiat düzeyindeki artışı sanki sattıkları malın (ya da işgücünün) fiyatında (ücretinde) diğer mallara görece bir artış olarak algılamaktadır. Genel fiat artışlarını görece fiat artışları olarak görme yanılgısına düşen bireyler, üretim ve çalışma düzeylerini daha önceden planladıkları düzeyin üzerine çıkardıklarından, genel olarak üretim artmakta, işsizlik azalmaktadır. Üstelik algılanan fiatların uzun süreli olacağı beklentisine girilmesiyle üretim, çalışma ve yatırım düzeyleri doğal düzeylerinin çok üzerinde gerçekleşecektir. (24) Ancak iktisat politikalarının bireyler tarafından öngörülemeyen kısımlarından kaynaklanan bu durum uzun süreli olmayacaktır. Diğer deyişle, bu tür politika uygulamalarının da üretim ve çalışma düzeyini doğal düzeyinden ayırması beklenmemektedir. Çünkü ekonominin işleyişi kadar hükümet politikaları hakkında da bilgi sahibi olan bireyler, bir süre sonra, bu politikaların yanıltıcı etkilerini görüp davranışlarını değiştireceklerdir. Böylece hem kısa hem de uzun dönemde üretim ve çalışma düzeylerini doğal düzeylerinden ayıracak aktif politika uygulamaları etkisiz kalacaktır. (25) Yeni Monetarist düşüncede «politika etkisizliği» olarak bilinen durum budur.

Bekleyişlerin değişen koşullara gösterdiği uyum ne kadar hızlı olursa bu tür politikaların ekonominin üretim ve çalışma düzeyleri üzerindeki etkileri de o ölçüde kısa süreli olacaktır. Bu modellerde bekleyişlerin uyumu zaman almadığından hükümetler kısa dönemde bile reel avantaj sağlama olanak-

larını yitirmektedir. Kısaca aktif iktisat politikalarına yer yoktur. Yapılacak şey ekonomiyi kendi işleyişine bırakmak ve piyasa (fiat) mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesini sağlayacak yasal-kurumsal serbestliği gerçekleştirmektir. Çünkü ekonomide doğal bir üretim ve işsizlik düzeyi vardır. Hükümetlerin müdahaleci politikalarla üretimi artırmak ve işsizliği azaltmak yönündeki düzenlemeleri ancak istikrarsızlık yaratacaktır.

Madem bazı beklenmedik politika değişikliklerinin, kontrol edilemeyen şokların dışında bireyler sistematik bir yanılgı içinde bulunmamakta ve hataya düşmemektedir, ya da bu tür değişmelerin uzun dönemde etkileri sıfır olmaktadır, o zaman bu gibi durum değişikliklerinin dışında ekonominin istikrarlı olduğu söylenebilir. O halde ekonomiyi kendi doğal çizgisinden ayıracak müdahale ve düzenlemelerden kaçınılmalıdır. Önerilen, devletin kurallarını saptadığı bir oyunu başlatması ve ekonominin işleyişine ilişkin belirli ve basit kuralların önceden duyurusunu yaparak kamu otoritelerinin bireyleri sistematik bir biçimde yanıltmasını önlemektir. Devlete atfedilen rol kamu otoritelerinin izleyeceği belirli ve sık değişmeler göstermeyen kuralların yapıcısı olmanın ötesine geçmemektedir. (26), (27)

SONUÇ OLARAK

Piyasa ekonomilerinde gözlenen devresel hareketleri açıklamak amacıyla olan konjktür teorisini genel denge teorisıyla birleştirmek (denge-konjktür teorisi oluşturmak) çabaları, 1970'li yıllarda, Neoklasik makro modellerde yaygın bir eğilimdir. Diğer taraftan, Keynesçi teoriye dayalı makro modellerin yapısı ve bu modellere dayalı politika önerilerinin geçerliği üzerinde de tartışma açılmıştır. Özellikle ekonometrik sorunların çözümü konusunda Keynesçi model-

lerin getirdiği sınırlamalara dikkat çekilerek, bu modellerin iktisat politikalarına yön vermek bakımından hiç bir değerlerinin olmadığı ileri sürülmüştür. (28) Bununla birlikte, Klasik makro modellerin, fiat ve ücretlere ilişkin zaman serileriyle toplam gelir ve çalışma düzeyleri arasındaki, gerekse toplam istemin bileşenleriyle üretim ve çalışma düzeyleri arasındaki pozitif bağıntının yönünü açıklamak konusunda yetersiz kaldığı da kabul edilmektedir. Hatta zaman serileri arasındaki pozitif bağıntıyı öngören ve istem-gelir arasında nedensellik ilişkisi kuran Keynesçi modeller daha gerçekçi bulunmaktadır. Ancak Klasik iktisatın «denge» ve «optimizasyon» varsayan evrensel yasalarından da vazgeçilememektedir. O halde hem Keynesçi bağıntıları ihmal etmeyecek hem de «piyasalar dengededir» ve «bireyler optimizasyon yaparlar» biçimindeki Klasik varsayımları alıkoyacak teorik modellere gerek vardır. Böyle modellerin inşasında bir taraftan ekonometrik sorunlarla ilgili Keynesçi yanılgılara düşmemek, diğer taraftan sözü edilen nedensellik ilişkilerine yer vermeyen Klasik iktisatın yanlışlarından kurtulmak istenmektedir. Bu yönde atılacak ilk adım ise bireylerin her koşul ve durumda tam ve mükemmel bilgiye sahip olduklarını ileri süren ve çoğu ekonomik analizlerde kullanılan yardımcı varsayımı terk etmek olacaktır. (29) Böylece enflasyon ve işsizlik gibi dengesizlik eğilimlerini bilgilerin zamanında elde edilememesine bağlamak mümkün olmaktadır. Bekleyişlerin rasyonelliği işte bu çerçeveyi tamamlayan bir unsur olarak modellerde yerini almaktadır.

Monetarizm'in bugün ulaştığı en son nokta olan Yeni Monetarizm'in yaptığı varsayımları kendisinden önceki teorilerden her bakımdan daha cesur bir şekilde kullandığını söylemeliyiz. Ulaştığı sonuçların oldukça özgül koşullar ve soyut varsayımlara dayandığını belirtmek gerekir. Öyleki bu koşullarda

ve varsayımlarda yapılacak bir değişiklik hem «rasyonel bekleyişler hipotezi»nin hem de «politika etkisizliği» önermesinin geçersiz olmasına yetecektir. Ne varki bu iktisatçıların modellerin açıklama gücü ya da varsayımlarının gerçeğe uygunluğu ile fazla ilgili oldukları da söylenemez. Modellerin varsayımlarını yeni ampirik kanıtlara dayandırmadıkları gibi varsayımların gerçeğe uygunluğu da önem taşımamaktadır. Bir başka deyişle gerçekçi olmayan varsayımlardan da gerçekçi sonuçlara ulaşılacağı şeklindeki bilinen bir yöntemsel savunmaya geçilmektedir. (30) Evrensel geçerliliği olan yasalar ve gerçekçiliği tartışmalı varsayımlar model ekonomik gerçekleştirmelerle çeliştiği zaman dahi korunmaktadır.

Diğer taraftan, bireylerin her koşul ve durumda rasyonel ve tutarlı bir davranış sergilediklerini kabul etmek, onların iktisat teorisine (modele) uygun davranış normlarına sahip olduklarını sanmak, giderek iktisat teorisindeki ilgili modelleri ekonomik etkinliklerin temeli saymak (iyi teori iyi uygulamadır) da yanıltıcıdır. Ne bireylerin mevcut davranışları geçmişteki bilgi ve beceri düzeyleriyle kazanılan alışkanlıklardan etkilenmez değildir; ne de ekonominin işleyişi ile ilgili birer soyutlamadan ibaret olan modellerin öngörü konusunda yanılmaz olduklarını düşünmek mümkündür. Geleceğe dönük beklentilerin büyük ölçüde geçmişteki deneyimler ve kazanılan alışkanlıklar tarafından oluşturulduğu bilinmektedir. Öğrenme teorisi ile ilgilenen ruhbilimciler bireylerin rasyonel seçim yapma ve karar almaya öyle kısa bir sürede ulaşmadıklarını, aksine sürekli hata yaparak ve zaman zaman yanılgıya düşerek davranışlarını değiştirdiklerini ortaya koymak tadır. (31). Benzer şekilde, bireylerin profesyonel birer iktisatçı gibi davrandıklarını ve ekonominin gelecekteki durumunu mükemmel şekilde tahmin ettiklerini ileri sürmek için haklı bir neden de yoktur. Esasen her

koşul ve durumda bireylerin rasyonel davrandıkları, fiyatların gerekli uyuk ve esnekliği göstererek piyasaları dengeye getirdiği bir ekonomide enflasyon ve işsizlik gibi dengesizlik durumlarından söz etmek de anlamsızdır. Çünkü böyle bir ekonomi her zaman dengede olacaktır. Oysa, her teori gibi, Yeni Monetarist teori de enflasyon ve işsizlik olgusunu açıklamak için vardır. (32)

Piyasaların dengeye gelmesi de çoğu zaman gerçekleşmeyen bir durumdur. Neoklasik teoride dengesizlik iki durumda sözkonusu olmaktadır: Piyasa fazlalarının fiyat hareketleri karşısında gerekli uyum ve esnekliği göstermediği durum; fiyatların piyasa fazlalarına rağmen değişmeden kaldığı durum. (33) Bir dengesizlik durumu piyasalardaki istem ve/veya sunum fazlalarının fiyatlardaki değişimler karşısında yeterli esnekliği göstermemesidir. Genel olarak fiyatlardaki (faiz oranları, mal fiyatları, döviz kurları) değişimlere karşı toplam istem bileşenlerinin (yatırım, tüketim ve dışsatım) gerekli tepkiyi göstermediği durumlar yakın dönemdeki gözlemlerden bilinmektedir. (34) Yine yakın dönemdeki gözlemlerimiz fiyatların aşağıya doğru düşme yönünde fazla esnek olmadığı ve piyasalardaki istem ya da sunum fazlalarına rağmen tepki göstermediği yönündedir. Kısaca, Neoklasik denge teorisinin, dolayısıyla Yeni Monetarist teorisinin, bütün piyasalarda istemlerle sunumları eşitleyen tam fiyat uyumu varsayımının gerçekçi olmadığı, piyasa sisteminin kendisini dengeye getirecek uyum mekanizmalarından yoksun olduğu varsayımının daha gerçekçi olduğu görülmektedir. Artık güncel olmaktan çıkmış ve belli bir istikrar kazanmış dengesizlik eğilimlerinin varlığı bu yargıyı doğrulamaktadır.

NOTLAR

- (1) Keynesçi İktisatın açıklama ve öngörme gücünü yitirmesi karşısında, Yeni Monetarizm'in yakın dönemde gösterdiği gelişmede önemli katkısı olan R.E. Lucas soruyor: «Şimdi ne olacaktır? Akademik çevrelerden alınacak cevap: Tam bir karmaşa ! olacaktır. Herkes kendi teorisine sahiptir. Geleneksel düşünce hiç bir farklılaştırmaya olanak tanımamakta, herkes kendini dinletecek birilerini bulmaktadır. Bir makro iktisatçı olmak için ne kadar uygun bir zaman !». Bkn. R.E. Lucas, «The Death of Keynes», T. Hailstones (der.), Viewpoints on Supply-Side Economics, Reston Publishing Company, Inc., Virginia, 1982 içinde s. 5.
- (2) Bkn. R.E. Lucas, a.g.e., s. 4. Bu eğilimin temsilcisi «Sunum-yanlı İktisat» (Supply-Side Economics) dir. Çalışmanın kapsamı dışında olan bu eğilim, güncel ekonomik sorunların temelinde, piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesine, ekonomik birimlerin rasyonel ve tutarlı kararlar almasına engel olan kamu müdahale ve düzenlemelerinin yattığını ileri sürmektedir. Piyasa ekonomileri, Neoklasik teorisinin varsaydığı ideal rekabetçi koşullarda olmadığı ya da piyasa (fiat) mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesine ve optimal performans göstermesine engel olan yasal-kurumsal düzenlemeler bulunduğu için bunalım yaşanmaktadır. Bu konuda özellikle, G. Gilder, Wealth and Poverty, Basic Books, Inc. New York, 1981; M. Evans, «The Bankruptcy of Keynesian Econometric Models», Challenge, January-February, 1980; M. Feldstein «The Retreat from Keynesian Economics», Harvard Institute of Economic Research, 1981; N. Ture, «Supply-Side Analysis and Public Policy», D. Raboy (der.) Essays in Supply-Side Economics, Washington D.C. 1982 içinde, s 9-28 ve P.C. Roberts, «The Breakdown of the Keynesian Model», The Public Interest, Summer, 1978'e bakılabilir.

Bu eğilimin, 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında başta İngiltere ve ABD olmak üzere bazı Batı ülkelerinde piyasa sisteminin işleyişine işlerlik kazandırmak isteyen politik örgütlenmelerin temelini oluşturduğunu belirtelim.

- (3) Bkn. M.H. Wiles, «Rational Expectations As a Counterrevolution», D. Bell ve I. Kristol (der) The Crisis in Economic Theory, Basic Books Inc., New York, 1981 içinde, s. 81. Tobin'in de belirttiği gibi Keynesçi makro teoriye yapılan ilk ve tek karşı devrim değildir bu. İki olan ve aka-

demik alanda tartışması, hızı azalmakla birlikte, halen devam eden bir karşı devrim M. Friedman'ın önderliğindeki Monetarist karşı devrim olmuştur. Bkn. J. Tobin, Asset Accumulation and Economic Activity, Yrjö Johnson Lectures, Reflections on Contemporary Macroeconomic Theory, Basil Blackwell, Oxford, 1980, s. 21.

Yeni Monetarist teorisinin temellerinin J.F. Muth'un «Rational Expectations and the Theory of Price Movements», Econometrica, 29 (3), 1961 makalesiyle atıldığı bilinmekle beraber, teorisinin gelişmesindeki ilk katkının R.E. Lucas ve L.A. Rapping «Real Wages, Employment and Inflation», Journal of Political Economy, 77, 1969 ve L.A. Rapping, «Price Expectations and the Phillips Curve», American Economic Review, 59, 1970'dan geldiğini belirtelim. Bu ikiliden L. Rapping daha sonra Yeni Monetarist gruptan kopmuştur. Rapping, 1970'li yıllarda yaşanan bir dizi olayın (özellikle Vietnam savaşının), kendisinin başlangıçta mevcut sorunlara yaklaşımında Neoklasik iktisata duyduğu inancı yitirmesinde önemli rol oynadığını ve bugün iktisat biliminin sorunlarına Neoklasik çözümlerin dışında çözüm arayışlarının gerekli olduğuna inandığını ifade etmektedir. L. Rapping'in yazılarına bugün radikal dergilerde rastlanmaktadır. Bkn. A. Klammer, Conversations with Economists, New Classical Economists and Opponents Speak Out on the Current Controversy in Macroeconomics, New Jersey, 1983 içinde, L. Rapping ile sohbet.

- (4) Standart monetarist teori ile M. Friedman'ın önderliğini yaptığı Chicago geleneğine bağlı iktisat okulunu kastetmiyoruz. Yoksa monetarizm'in ne olduğunu tartışmalıdır. Benzer şekilde, Keynesçiliği, bazılarının «büyük sentez» ya da «liberal Keynesçilik» olarak nitelediği, fakat en yaygın tanımlamasıyla «Neoklasik Sentez» olarak ifade edilen ve Keynes'in teorisinin nihai olarak Neoklasik teoriyle tutarlı olduğunu savunan Keynesçi akım olarak tanımladık. Yoksa, 1980'lerde, Keynesçilik, tek ve genel bir teori olmaktan çok birkaç akım ve bu akımlar içinde de farklı ekollerin temsil edildiği bir doktrin görünümündedir.
- (5) Bkn. M.H. Wiles, a.g.e., s. 82. Ayrıca, J. Tobin, a.g.e., s. 22 ve L. Thurow, Dangerous Currents, The State of Economics, Random House, New York, 1983, s. 142.
- (6) Bkn. R.E. Lucas ve T.J. Sargent, «After Keynesian Macroeconomics», R.E. Lucas ve T.J. Sargent (der) Rational Expectations and Econometric

Practice, The University of Minnesota Press, 1982 içinde, s. 307.

- (7) Genel denge modellerinde (Walras-Arrow-Debreu), bütün kararlar sadece cari dönemle ilgili olarak alınmakta, gelecek ve geçmiş dönemlerle ilgili karar ve planların cari dönem kararlarını etkilemediği varsayılmaktadır. Ekonomik birimler ekonominin işleyişi ile ilgili yeterli bilgileri en ekonomik şekilde sağlamaktadır. Üretim teknolojisinin ve tüketici tercihlerinin veri olduğu koşullarda, ayrıca oldukça yüksek bir soyutlama düzeyinden ve kısıtlayıcı bir dizi varsayımlardan hareketle piyasaları dengeye getiren bir fiyat setine ulaşılmaktadır. Fiyatlar bireylerin ekonomik etkinliklerinde dayandıkları doğru (ve tek) göstergeler olarak bütün işlevlerini (bilgi sağlama, veri kaynakların dağıtımı vb.) yerine getirirken, piyasalar da en iyi (optimal) çözümler vermektedir. Bu konuda bkn. T. Butay, Genel Denge Kuramı, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1979.
- (8) Tobin'e göre, Yeni Monetarizm, genel denge teorisinin karşılayamadığı sorunları karşılamak ve bu teorisinin ulaştığı sonuçlara daha az kısıtlayıcı varsayımlarla ulaşmak çabasını yansıtmaktadır. Bknz. J. Tobin, a.g.e., s. 24.
- (9) Böyle bir dengenin oldukça basit bir açıklaması için, bkn. R. Maddock ve M. Carter, «A Child's Guide to Rational Expectations», Journal of Economic Literature, 20, 1982, s. 45.
- (10) Yeni Monetarizm'in beklentileri Muth anlamında bir rasyonaliteye oturttuğu bilinmektedir. Muth anlamında herhangi bir değişkene ilişkin rasyonel beklenti, ilgili iktisat teorisinin (modelin) o değişkene ilişkin öngörüsüyle ekonomik birimlerin o değişkene ilişkin beklentilerinin aynı olması demektir. Bkn. J. Muth, a.g.e., s. 316. Buna göre ekonomik birimler profesyonel bir iktisatçı gibi bilgi toplamakta ve tahmin yapabilmektedir. Muth'a göre, beklentiler rasyonel olmasaydı, yani iktisat teorisinin (modelin) ekonominin işleyişi ya da herhangi bir değişkenle ilgili öngörüsü ekonomik birimlerin beklentileri ile aynı olmasaydı, sözgelimi daha doğru olsaydı, iktisatçılar (model kurucular) bilgilerini bu bireylere (ya da hükümetlere) pazarlayarak bu işten büyük kârlar sağarlardı. Bkn. Muth, a.g.e., s. 318. Eğer böyleyse yakın dönemde, ABD'de, oluşturdukları makroekonometrik modelleri yönetime pazarlayan araştırma kurumlarının (Evans Econometrics, Data Resources Inc., gibi) ortaya çıkmasını gerçekte beklentilerin rasyonel olmadığına bağlamak mümkün görülür.

yor.

- (11) İşsizliği gönüllü işsizlik varsaymak yönündeki çaba sadece Yeni Monetaristlerden gelmiyor. Bireylerin işgücü sunumu ile ilgili kararları üzerindeki ikame etkisinden hareketle, sunum-yanlı iktisatçılar, sanayileşmiş ülkelerdeki işsizliğin bireylerin «işsiz kalma» yönündeki iradi (bilinçli) kararlarının sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre cari dönemde ücretlerin işgücü piyasasının gelecekte sunacağı ücretlerin bugünkü değerine göre (çalışma arzusunun kaybettirecek kadar) düşük olduğunu gören bireyler, cari dönemde işsiz kalmayı tercih etmektedir. Diğer taraftan, hükümetlerin çeşitli düzenlemelerle, örneğin işsizlik ödemeleri ve sosyal yardımlarla, işgücü piyasalarına müdahaleleri, vergi sonrası ücret geliri ile vergi dışı işsizlik ödemeleri ve sosyal yardımlar arasındaki farkı ortadan kaldırdığından işsizlik süresini uzatmaktadır. Bireyler «cari dönemde işsiz kalmayı (boş zamanı) çalışmaya» tercih etmektedir. Bu tür yardımlar çalışmamanın maliyetini düşürerek boş zaman üzerinde negatif bir vergiye dönüşmektedir. Bkn. N. Ture, a.g.e., s. 22.
- (12) Bkn. M.H. Willes, a.g.e., s. 86.
- (13) Bkn. R. Maddock ve M. Carter, a.g.e., s. 45.
- (14) Bkn. J.J. Sijben, Rational Expectations and Monetary Policy, Sijthoff and Noordhoff, 1980, s. 84. Ayrıca bu anlamda bir rasyonellik tanımı için F. Görün, «İktisat Rasyonellik Aksiyomunun Yeri Üzerine», ODTÜ - Gelişme Dergisi, Cilt. 11, Sayı. 3-4, s. 347.
- (15) Bkn. F. Görün, a.g.e., s. 355; T. Bulutay «İktisat Kuramı ve Türk Ekonomisinde Bunalımlar», Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Ağustos, 1985, sayı. 79, s. 28.
- (16) Bkn. B. Kantor, «Rational Expectations and Economic Thought», Journal of Economic Literature, 17, 1979, s. 1429.
- (17) Bkn. B. Kantor, a.g.e., s. 1430. Böyle bir yorum için bkn. T. Bulutay, «Sağcı İktisat Görüşleri ve Reaganomics», İktisat Dergisi, Aralık 1984, sayı. 241, s. 13. L. Thurow'a göre, Yeni Monetarizm'in radikal sonuçları beklentilerin ekonomik analizlere girmiş olması ile değil, piyasaların hızla dengeye geleceği şeklindeki temel varsayımıyla ilgilidir. L. Thurow, a.g.e., s. 159.
- (18) Bkn. H. Frisch, Theories of Inflation, Cambridge University Press, 1983, s. 20; J.J. Sijben, a.g.e., s. 35. Beklentiler konusunu çoğu defa Keynes ile başlatan çalışmalar çoğunluktadır. Ancak beklentiler konusuna Keynes'in ve Keynesçilerin yaklaşımı farklı olmuştur. Nitekim, Keynes'de, re-

kabetçi koşullarda dahi, piyasa mekanizmasını dengeye götürecek mekanizmaların olmayışında yatırımlarla ilgili uzun dönem beklayışlerinin yanlışlığı rol oynar. Keynes'in beklayışler sorununa olan yaklaşımını rasyonel beklayışler hipotezi çerçevesinde ele alan bir çalışma için T. Lawson «Keynesian Model Building and the Rational Expectations Critique», Cambridge Journal of Economics, 1981, s. 311-326 ve D.F. Hendry «On Keynesian Model Building and the Rational Expectations Critique: A Question of Methodology», Cambridge Journal of Economics, 1983, s. 69-75'e bakılabilir. Rasyonel Beklayışler Hipotezinin içerdiği (mantıksal) zaman kavramının yarattığı sorunlara değinen bir çalışma R. Bausor «The Rational Expectation Hypothesis and the Epistemics of Time», Cambridge Journal of Economics, 7, 1983'dür.

- (19) Bkn. G. Katona, «How Expectations Are Really Formed», Challenge, November-December, 1980, s. 33-34.
- (20) Bkn. H. Frisch, a.g.e. s. 24-25.
- (21) Bkn. B. Kantor, a.g.e., s. 1424.
- (22) Bkn. M.H. Willes, a.g.e., s. 86.
- (23) Bkn. T.J. Sargent ve N. Wallace «Rational Expectations The Optimal Monetary Instrument and The Optimal Money Supply Rule», R.E. Lucas ve T.J. Sargent (der) Rational Expectations and Econometric Practice, The University of Minnesota Press 1982 içinde, s. 223, B.T. McCallum «The Current State of the Policy-Ineffectiveness Debate», aynı yerde, s. 285-292.
- (24) Bkn. R. Barro, Macroeconomics, John Wiley and Sons Inc., 1984, s. 475-77.
- (25) Bkn. T.J. Sargent ve N. Wallace, a.g.e., s. 223.
- (26) L. Thurow'a göre, Yeni Monetarizm'in pek az bilinen ve üzerinde durulmayan bir yönü ekonomideki dengesizliklerin tek sorumlusunu devlet müdahalelerinde görmeyen yaklaşımıdır. Geniş bir alana yayılan ve tesadüf bir dağılım gösteren şoklar ve yanımlar Yeni Monetarizm bakımından birer kötümserlik nedenidir. Ancak, bu koşullarda, ekonominin performansını devlet müdahalelerini kaldırarak düzeltmek olanağı da yoktur. Ekonominin reel sorunları vardır; oysa, çözümler mümkün görülmemektedir. Devletin de yapabileceği pek az şey vardır. Bkn. L. Thurow a.g.e., s. 143. Sonuç olarak diyor, Thurow, Yeni Monetarizm, «Hiç bir şeyin hiç bir şeyi etkilemediği» şeklindeki iyi işlenmiş bir Nihilizm olarak görülebilir. Bkn. a.g.e., s. 144.
- (27) Bu sonucun standart Monetarist teorideki «doğal oran hipotezi» ile uygun olduğunu belirte-

lim. Doğal Oran Hipotezine göre, Keynesçi iktisata atfedilen ve enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü ve kararlı bir ilişkiyi öngören Phillips Eğrisi önerisi kararlı bir ilişkiyi yansıtmamaktadır. Örneğin, para stoku artırılarak yaratılan enflasyonla birlikte üretimin artırılması, işsizliğin azaltılması hükümetlere ancak kısa süreli bir avantaj sağlamaktadır. Çünkü, fiat artış beklayışlerinin, bir süre sonra, gerçekleşen enflasyon oranına uyum göstermesiyle (bireylerin fiat artışlarını uzun dönemde doğru olarak tahmin etmesiyle) ekonomi doğal bir üretim ve işsizlik noktasında dengeye gelecektir. Hükümetlerin daha düşük bir işsizlik oranında ısrar etmeleri işsizliği azaltmayacağı gibi gittikçe artan bir enflasyonun da nedeni olacaktır. Doğal Oran Hipotezi konusunda bkn. M. Friedman, The Role of Monetary Policy, American Economic Review, 58 (1), 1968; M. Friedman, «Nobel Lecture: Inflation and Unemployment», Journal of Political Economy, 85 (3), 1977.

Ancak, standart monetarist düşüncenin aksine, bireylerin bir değışkene (fiatlara) ilişkin beklayışlerinin gerçekleşmeleri yakalamasında geçen süre sıfıra indiğinden, Yeni Monetarist görüşte, hükümetlerin kısa dönemde dahi reel bir avantaj sağlaması mümkün olmamaktadır. Yani üretimi artırmak ve işsizliği azaltmak yönündeki aktif politikalar her dönemde etkisiz kalmaktadır.

- (28) Keynesçi modellerin içerdiği sınırlamalar konusunda bkn. R.E. Lucas ve T.J. Sargent, a.g.e., s. 299-302; R.E. Lucas, «Econometric Policy Evaluation: A Critique», R.E. Lucas, (der) Studies in Business-Cycle Theory, Basil Blackwell, Oxford, 1981 içinde s. 104-129.
- (29) Bkn. R.E. Lucas ve T.J. Sargent, a.g.e., s. 306 Bu iktisatçılara göre böyle modellerin inşa güçlükleri olmadığı gibi kimi ön sınırlamalara teorik olarak herhangi bir neden de yoktur. Keynesçi modellerin temelindeki güçlüğü konjoktür değışmelerini açıklayacak yeterli teknik donanımına sahip olmaması olmuştur. Lucas'a göre, teoriler, ekonominin işleyişi ile ilgili nicel değeri içine alan ve ekonominin biçim olarak benzeri olan modellerin mekanik bir şekilde kurulması amacıyla yönelik bilgilerdir. Sargent'a göre ise, politika ile ilgili olmayan ve daha çok teknik bir devrim niteliğinde olan bu modeller, dengesizlik durumlarının açıklanmasında karşılaşılan kimi teknik sorunların çözümünde büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bkn. R.E. Lucas, «Methods and Problems in Business Cycle Theory», R.E. Lucas, (der.) Studies in Business-Cycle Theory,

- Basil Blackwell, Oxford, 1981 içinde, s. 272. T.J. Sargent ile yapılan bir konuşmadan, A. Klammer a.g.e., s. 68, 80.
- (30) Bkn. M.H. Willes, a.g.e., s. 91. Bu bilinen savunma yöntemi M. Friedman'ın 1950'li yıllarda yazdığı «Pozitif iktisatın yöntemi» adını taşıyor makalesinde yer alır. Bkn. M. Friedman, «The Methodology of Positive Economics», W. Breit ve H. Hochman, (der.) Readings in Microeconomics, 1978, s. 23-47. Tobin, böyle bir yöntemi gece yarısı sokakta kaybedilen bir paranın herhangi bir sokak lambası ışığı altında aranmasından farksız olduğunu ifade etmektedir. Bkn. J. Tobin, a.g.e., s. 33.
- (31) Bkn. L. Thurow, a.g.e., s. 156.
- (32) Bkn. J. Tobin, «Are New Classical Models Plausible Enough To Guide Policy», Journal of Money Credit and Banking, 12 (4), 1980, s. 789; F. Modigliani, «The Monetarist Controversy of Should We Forsake Stabilization Policies?», American Economic Review, 67 (2), 1977, s. 6.
- (33) Bkn. Y. Akyüz, Fiat Mekanizması ve Makroekonomik Dengesizlikler, Yurt Yay. Ankara, 1984, s. 10.
- (34) Yakın dönemdeki gelişmelerin ışığında bakıldığında Neoklasik iktisat teorisini büyük ölçüde yanlışlayan durumların ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Bu durum miktar hareketlerinin fiatlarındaki değişmeye beklenen tepkiyi göstermemesi durumu olup, Türkiye ve ABD ekonomisi bakımından önem taşımaktadır. Paranın değerini düşürerek ihracatı artırmak ya da ithalatı azaltmak, dolayısıyla dış ticaret dengesini sağlamak, her zaman mümkün olmamaktadır. Yine tüketim mallarına olan istemin, özellikle mal fiatlarının hızlı artış gösterdiği dönemlerde, beklenildiği gibi düşüş göstermediği bilinmektedir.

Enflasyon: Türkiye'de Son Yıllarda Karşılaşılan Enflasyon, Başlıca Nedenleri ve Uygulanması Gerekli Anti-enflasyonist Politikalar

Süreyya Hiç

Dr. S. Hiç'in «Kamu İktisadî Teşebbüsleri :
Kuruluş ve Tarihçe, K.İ.T.lerin Ekonomimizdeki Yeri,
Güncel Sorunlar ve Özelleştirme» başlıklı incelemesi,
İktisat Dergisi'nin 278. (Ocak 1988) sayısında
yayınlanmıştı.

GİRİŞ :

ÇÖZÜMLENEMEYEN ENFLASYON SORUNU

Enflasyon halen ekonomimizin en önemli sorunudur. 1987'de enflasyon oranı yeniden artarak 1980'den bu yana en yüksek düzeye ulaşmıştır. Nitekim, HDTM, Toptan Eşya Fiyatları İndeksine (TEFİ) göre 1987 yıllık ortalama fiyat artışı % 39,9, DİE TEFİ'ne göre % 32'dir. Fakat, 31 Aralık 1986'dan 31 Aralık 1987'ye kadarki yıllık artış oranı esas alınırsa, HDTM TEFİ'ne göre bu oran % 59,2, DİE TEFİ'ne göre % 48,9 olmaktadır.

Kasım 1983'de TBMM'ne sunulan Hükümet Programında enflasyon oranının beş yıllık dönem içinde % 10'a çekilmesi hedef alınmıştı. Fakat bu hedef gerçekleştirilememiştir. Bu kere, 25 Aralık 1987'de TBMM'ne sunulan Hükümet programında enflasyon konusuna ve enflasyon hedeflerine yer verilmemiştir. Hükümet programı daha çok büyüme hızındaki yükselme, işsizlikte başlayan azalma, ihracattaki artış ve dış ödemeler dengesindeki müspet gelişmeler ile sabit yatırımlar ve özellikle kamu alt-yatırımlarındaki artışlar üzerinde durmaktadır. Buna mukabil, 29 Aralık 1987'deki Hükümet Programı müzakerelerinde muhalefet partilerini eleştirilene daha ziyade enflasyon, enflasyon sonucunda bozulan gelir dağılımı ile artan iç ve dış borçların ödeme güçlükleri üzerine yoğunlaştırmışlardır.

Son yıllarda oluşan enflasyon sorununu incelemek üzere, konuyu 24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinden itibaren ele almak yararlı olacaktır. Gerçekten, 24 Ocak 1980 kararları Türkiye'de uygulanan ekonomi politikalarının esasları açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Nitekim, 12 Eylül 1980 Askerî Müdahalesinden sonra yine aynı ekonomi politikaları izlendiği gibi, 6 Kasım 1983'de yapılan genel seçimler sonucu ikti-

ğara gelen ve 29 Kasım 1987'de seçimlerinde bu iktidarını muhafaza eden Anavatan Partisi Hükümeti de yine esas itibariyle 24 Ocak 1980 ekonomi politikalarından hareket etmiş, bu politikaları birçok yönlerden geliştirmiştir, diyebiliriz.

24 Ocak 1980 ekonomi politikalarının temel ilkelerini aşağıdaki noktalarda toplamak mümkündür (1):

1 — Enflasyonu önlemek üzere «istikrar tedbirleri» ve «sıkı para politikası» izlenmesi. Bunu sağlamak üzere vergilerin artırılması, bütçe ve KİT'ler için yapılan sübvansiyonların azaltılması, KİT mamulleri fiyat zamları yoluyla bütçe açıklarının önlenmesi ve para arzı artış hızının normal seviyelere düşürülmesi. Bu arada faiz haddinin yükseltilerek, fiyat artışlarını da hesaba katmak suretiyle, «pozitif faiz politikası» izlenmesi.

2 — Dış ödeme açıklarının azaltılması, ihracatın geliştirilmesi, ithalat artışlarının yavaşlatılması. Bu gayeyi sağlamak üzere, yüksek oranlı bir devalüasyonu izleyerek günlük döviz kuru ayarlamaları yoluyla «aşırı değerlendirilmiş para politikası»nın terkedilmesi ve «denge döviz kuru politikası» uygulanması. Ayrıca, ithalat yasakları, kısıtlamaları ve yüksek gümrük vergileri yoluyla uygulanan «mutlak korumacılık» politikasının terkedilerek ithalatı tedrici serbestleştirmeye gidilmesi. Böylece, bir taraftan kaçakçılığın ortadan kaldırılması diğer taraftan mutlak korumacılık altında - döviz kurunun yükseltilmesine rağmen - yine ithal-ikame yatırımların ihracata kıyasla suni olarak daha kârlı

gözükmesinin ve yatırımların aşırı ölçüde ithal-ikame alanlara kaymasının önlenmesi.

3 — Aşırı ölçülere varırmış bulunan devlet yatırımları ve devlet müdahale ve kontrollerinin terkedilerek özel teşebbüs yatırım ve üretim faaliyetlerinin teşvikini; özel yabancı sermaye akımı konusunda da fiilen gösterilmiş olan menfi tutum ve davranıştan vazgeçilerek teşvik ilkesine dönülmesi; bunun için gerekli mevzuat ve idari organizasyon düzenlemelerinin yapılması. Ayrıca, «piyasa ekonomisi», «serbest rekabet şartları»nın oluşturulması; bunun için aşırı fiyat kontrollerinin, diğer müdahale ve kontrollerin kaldırılması veya azaltılması; KİT mamulleri fiyatları, döviz fiyatları ve faizin «güdümlü» veya «idari fiyat» olmaktan mümkün mertebe çıkartılarak fiyatların piyasa şartlarına uyumunun sağlanması; devlet tekelleri dahil, genel olarak tekellerin kaldırılması ve rekabetin gerekirse ithalat yoluyla sağlanması.

Aynı ilkelere 6 Kasım 1983'ten sonra da devam edildiği açıktır. Şüphesiz gerek 24 Ocak 1980'den, gerek 6 Kasım 1983'ten sonra, bu ilkeler doğru olmakla beraber, fiilen uygulanmış olan ekonomik ve sosyal politikalar kısmen yahut tamamen veya bazı açılardan yanlış ve düzeltilmeye muhtaç olabilir; bu ayrı bir konudur.

Hemen belirtelim ki, 24 Ocak 1980'den itibaren, özellikle 12 Eylül 1980'de anarşi önlenerek üretim artışlarının sağlanmasından sonra dış ödemeler alanında, uygulamalarda görülen bazı hatalara rağmen, net olarak müspet sonuçlar alınmıştır. Nitekim, ihracat ve özellikle sınai ihracat süratle gelişmiş, ithalat artışları yavaşlamıştır. Özel teşebbüsün, özel yabancı sermayenin teşviki ve piyasa ekonomisi koşullarının oluşturulması alanında da, yine birçok hatalara rağmen, müspet sonuçlar alınmıştır. Şu anlamda ki, özel yatırım ve üretim ile yabancı sermaye akımı artmış, gerek yatırımların GSMH'ye oranı gerek GSMH büyüme oranı yükselmiş-

(1) 24 Ocak 1980 ekonomik kararları hakkında toplu fikir için bakınız: Bela Balassa, «Policy Experience of Newly Industrialising Economies offer 1977 and the Case of Turkey,» **The Role of Exchange Rate Policy in Achieving the Outward Orientation of the Economy** içinde, SPAM, İstanbul, 1981 ve Mükerrer Hiç, «Son Alınan Ekonomi Tedbirleri, «Sermaye Piyasası Bülteni, Nisan 1980, sayı 100 ve Mayıs 1980, sayı 101.

tir. Bu konular etüdümüzün dışında kaldığı için burada daha fazla ayrıntılara inilmeyecektir.

Enflasyonun önlenmesi ise tam bir başarısızlık göstermiştir. ve enflasyon halen çözümlenemeyen bir numaralı ekonomik ve sosyal sorun niteliğini korumaktadır. Gerçi 24 Ocak 1980'den sonra ve 1980 yılının ikinci yarısından itibaren fiyat artışları % 100'lerden çok aşağılara çekilmiş ve 1982'de % 25'lere kadar düşürülmüştür. Fakat izlenen politikalar sonucunda enflasyon 1984'le beraber yeniden önemli ölçüde yükselmiş, daha sonraki yıllarda gerçekleşen düşmeler cüzi kaldığı gibi, 1987'de enflasyon oranı yine % 50'lerde, hatta 31 Aralıktan 31 Aralığa HDTM toptan eşya fiyatları indeksine göre % 60'larda seyretmeye başlamıştır.

Bu etüdümüzde 1979'dan bu yana ve son yıllarda meydana gelen ve bir türlü önlenemeyen, veya önlenmek istenmeyen enflasyon hakkında rakamlar yardımıyla kısa bilgi verilecek, enflasyonun başlıca sebepleri araştırılacak ve bunu izleyerek başlıca anti-enflasyonist politikalar gözden geçirilecektir.

A — SON YILLARDA FİYAT ARTIŞLARININ SEYRİ

Son yıllara ait fiyat artışları ve GSMH artış oranları **Tablo 1**'de sunulmaktadır. **Tablo 1**'den de izlenebileceği gibi, 1979 yılında enflasyon oranı Aralık ayları itibariyle % 81,4 oranına varmıştır, yıllık ortalama olarak ise % 63,9'dur. Demek ki, enflasyon artık doludizgin bir hale gelmiş bulunuyordu. Aynı zamanda dış ödeme açıkları da Türkiye'yi çok ciddi bir krizle karşı karşıya getirmişti. 1977-1979 yılları boyunca yapılan devalüasyonlar Türkiye ile dünya piyasaları arasındaki fiyat artışları farkına kıyasla yetersiz kalmış ve dış ödemeler dengesi açığı giderek büyümeye devam etmiştir.

Bunun üzerine 24 Ocak 1980'de çok yüksek oranlı bir devalüasyon yanında KİT ma-

Tablo : 1 — Son Yıllara ait Yıllık Fiyat ve GSMH Artışları

Yıllar	GSMH Artış-ları	FİYAT ARTIŞLARI			
		Yıllık Ort. Olarak		31 Aralık İtibariyle	
		TEFİ ¹	TEFİ	TEFİ	TEFİ
		HDTM ²	DİE ³	HDTM	DİE
		1963 :	1981	1963	1981
		100 %	100 %	100 %	100 %
1979	—0,4	63,9	—	81,4	—
1980	—1,1	107,2	—	94,7	—
1981	4,1	36,8	—	25,6	—
1982	4,6	25,2	27,0	24,8	36,2
1983	3,3	30,6	30,5	40,9	40,1
1984	5,9	52,0	50,3	48,4	53,5
1985	5,1	40,0	43,2	37,9	38,2
1986	8,0	26,7	29,6	23,0	24,6
1987	6,8	39,9	32,0	59,2	48,9

1) T.E.F.İ. : Toptan Eşya Fiyatları İndeksi

2) HDTM : Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı fiyat indeksi (eski, Ticaret Bakanlığı, Konjonktür dairesi fiyat indeksi yerine).

3) Dİ.E. : Devlet İstatistik Enstitüsünün 1981'de başlattığı, toptan eşya fiyatları indeksi (Gıda malları ağırlığı HDTM indeksi % 64, Dİ.E indeksinde % 30 dolayındadır).

NOT : Genellikle fiyat artışları yıllık ortalama olarak hazırlanır; bu şekilde hesaplanan indeks uzun vadeli fiyat seyrini tespit açısından daha uygundur. Ancak, mali yıl içinde Hükümetlerin enflasyon açısından performanslarını 31 Aralıktan 31 Aralığa fiyat artışları daha iyi gösterir.

Kaynak : Dİ.E, Fiyat İndeksleri ve İstatistik Yıllıkları.

müllerine zam yapılmış, tarıma yapılan sübvansiyonlar azaltılmış, faiz haddi yükseltilmiş, denge kur politikası uygulamak üzere günlük kur ayarlamalarına geçilmiştir. Enflasyonu önlemek üzere sıkı para politikası uygulanmasına başlanmış, emisyon haami artış hızı düşürülmüştür.

Alınan bu tedbirler sonucu devalüasyon, KİT zamlarının, faizin yükseltilmesinin yarattığı bir defaya mahsus maliyet enflasyonu sonucunda 1981 yılında fiyat artışı Aralık ayları itibariyle % 94,7 ye çıkmış (yıllık ortalama olarak: % 107,2), demek ki 1980 fiyat artışlarını aşmıştır. Aslında bu, resmi fiyat in-

deksleri mukayeselerinden çıkartılmış bir sonuçtur. Resmi fiyat indeksleri ise resmi merciler (DİE, Ticaret Bakanlığı) tarafından resmi fiyatlara istinaden hazırlanır; karaborsa veya çift fiyatlar hesaba katılmaz. Halbuki, 1979'da tüketici için birçok önemli mallarda resmi fiyatlar yerine karaborsa fiyat geçerliydi. Bu karaborsa fiyatlar hesaba katıldığında, 1979 yılı fiyat indeksi ve fiyat indeksi artışı (yahut gerçek fiyat artışı) resmi fiyatlar üzerinden tespit edilen fiyatlar ve fiyat artışı üstünde olacaktır. 1980 yılında ise karaborsa veya çift fiyatlar ortadan kalkmıştır. O halde, 1980 yılı (gerçek) fiyat artışı ise, yine 1979 için karaborsa fiyatların mevcudiyeti hesaba katıldığında, resmi indekslerde gözükenden daha az olacaktır. Bu hususu, hesap yapabilmek için elimizde karaborsa fiyatlar ve karaborsa işlemler hacmi hakkında yeterli bilgi olmadığına göre, bir kenara bırakarak, aylık resmi fiyat indekslerini incelediğimizde, bu kere görüyoruz ki, fiyat artışları aslında 1981 Mayısından itibaren belirgin şekilde düşmüştür. Fakat o yıl anarşik olaylar, politik maksatlı grevler ve işgücü kaybı sonucu büyüme hızı menfi olmuş (eksi % 1,1), üretim azalışı dolayısıyla ihracatta da fazla bir gelişme kaydedilmemiştir.

Üretim, GSMH büyüme hızı ve üretime bağlı olarak ihracat 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askerî ihtilal ile anarşik olaylar, terör ve politik maksatlı grevlerin önlenmesinden sonra artmaya başlamıştır. Enflasyonun da yine 1982-1983 yıllarında giderek azaltıldığını görmekteyiz. Ancak, 6 Kasım 1983 genel seçimlerini izleyen 1984 yılında enflasyon yine % 52 gibi çok yüksek bir orana ulaşmıştır. Enflasyon oranındaki bu yükselmeye rol oynayan başlıca etkenler KİT zamları, KDV'nin ihdası, bazı fonların tesisi, faizlerin yükseltilmesi gibi maliyet enflasyonu unsurları yanında para arzı artış hızının da yükseltilmeye başlaması, yani talep enflasyonudur. Gerçi fiyat artışları 1984'deki artış-

tan sonra ve 1985, 1986 yıllarında çok az gerileme göstermiştir. Fakat, 1987'de enflasyon oranı yeniden % 50'lere, hatta % 60'lara (HDTM, TEFİ, 31 Aralık 1986'dan 31 Aralık 1987'ye) yükselmiştir. Bu son yıllarda kaydedilen enflasyon çok sık ve üst üste yapılan KİT zamları, belediye alt-yapısı dahil, çeşitli alanlarda yatırımların artırılması, bu yatırımların finansmanının kısmen iç ve dış borç artışları yanında büyük ölçüde para arzı artışlarıyla finanse edilmesidir (2). Bu durumda enflasyon daha bir süre gündemin bir numaralı sorunu olacağına benzemektedir.

B — ENFLASYONUN BAŞLICA SEBEPLERİNİN ANALİTİK BİR TASNİFİ

Bu kısımda Türkiye'de karşılaşılan enflasyonun başlıca sebepleri analitik bir çerçevede içinde ve enflasyon türlerine göre gruplandırılmış olarak ele alınacaktır (3).

1. Başlıca Maliyet Enflasyonu Unsurları

Türkiye'nin son yıllarda ve halen karşılaştığı maliyet enflasyonu başlıca unsurlarını aşağıdaki noktalarda toplayabiliriz :

a) Ücret Artışları

Yetmişli yıllarda toplu sözleşmelerin müddetinden önce tekrarlanması yüksek ücret artışları ve yan ödemelerdeki yükselmeler, ücret artışlarının maliyet enflasyonu yarattığı yolunda iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır. Nitekim, 12 Eylül 1980'den sonra ücret artışları kısıtlanmıştır. Fakat, daha

(2) Son yıllara ait enflasyonun başlıca nedenlerinin bir analizi için: TÜSİAD, **Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonla Savaşta Başarı Koşulları**, İstanbul, Temmuz 1986, s. 11-18.

(3) Başlıca enflasyon türleri için: Mükerrrem Hic, **Para Teorisi**, İstanbul, 1982, s. 433-463. Aynı zamanda: Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi**, İstanbul, 1984 ve Tuğrul Çubukçu, **Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon**, Ankara, 1983.

dikkatle bakacak olursak, ücret artışlarının 1980 öncesindeki yıllarda ve 1975-1976'lardan itibaren fiyat artışlarının gerisinde kaldığı, reel ücretin gerilediği görülür. O halde, ilke olarak, bahis konusu yıllarda enflasyon başka nedenlerle oluşmuş, ücretler pasif bir yaklaşımla, enflasyonun etkilerini bertaraf etmek üzere artırılmıştır. Beklenmeyen oranlarda yüksek enflasyon dolayısıyla bu dahi başarılamamıştır. Bir taraftan ücretlerin toplam sınai maliyetler içinde çok düşük bir yer işgal ettiği, diğer taraftan son yıllarda devamlı enflasyonun gerisinde kaldığı, nihayet bugünkü ücret artışlarıyla ilgili kısıtlamalar muvacehesinde Türkiye'de ücret artışlarını maliyet enflasyonu kaynağı ve başlangıcı olarak görmek, kanaatimizce mümkün değildir.

b) Yüksek Kârlar, Belirsizlik ve Risk Faktörü

Buna mukabil, ülkemizde ekonomik şartlar, ilgili mevzuat devamlı değişmekte, bu da yatırım ve üretimin rizikini artırmaktadır. Bu durumun, kârları yükseltmek, buna göre fiyatları artırmak yolunda bir eğilim yaratacağı açıktır. Nitekim, müteşebbisler bu belirsizlik karşısında yatırımlara yönelttikleri paralarını mümkün mertebe kısa dönem içinde geri almak isteyeceklerdir (4). Kaldı ki, piyasalarda tam rekabet şartlarının bulunmaması dolayısıyla denetimin gevşediği zamanlarda, mesela seçimler esnasında veya hemen sonrasında özel sektör fiyatları yükseltmektedir. Böylece sınırlı da olsa bir maliyet enflasyonu doğmaktadır.

c) Vasıtalı Vergiler, KDV, Fonlar

Hükümetlerin vasıtalı vergi oranlarını yükseltmeleri, yeni vasıtalı vergi ihdas etmeleri, gümrük vergilerini yükseltmeleri veya çeşitli fonların kurulması bir defaya mahsus

olmak üzere maliyetleri ve fiyatları artırır, demek ki maliyet enflasyonu yaratır (5). Ancak, bu suretle bütçe açıkları önlenmekte veya azaltılmakta, bu da para arzı artışını düşürmekte, o halde talep enflasyonunu önlemektedir. Üstelik talep enflasyonunun önlenmesi veya azaltılması etkisi devamlıdır, tüm ileriki yılları kapsar, bir defaya mahsus değildir.

Buna mukabil, Gelir Vergilerindeki yükseltmeler yoluyla bütçe açıklarının önlenmesi veya azaltılması şıkında bu vergiler maliyetlere ve fiyatlara yansımaz, yahut belirgin bir yansıma olmaz. Demek ki, maliyet enflasyonuna yol açmadan talep enflasyonu önlenmiş veya azaltılmış olur.

d) KİT Mamullerine Fiyat Zamları

KİT mamulleri fiyatlarına yapılan zamlar da, yine özellikle bu mamullerin çoğunun tarımsal veya sınai girdi olduğunu hesaba katacak olursak, maliyetleri ve fiyatlar genel seviyesini yükseltir, demek ki bir defaya mahsus olmak üzere maliyet enflasyonu yaratır. Buna mukabil, KİT'lerin öz kaynaklarının zamlar dolayısıyla artırılması bütçe açıkları ve para arzı artışını azaltır; demek ki talep enflasyonunu düşürmek yolunda devamlı etki yaratır. 1980'den ve özellikle 1983'den sonra devamlı olarak yapılan KİT zamları bu sefer bu yoldan meydana gelen maliyet enflasyonlarının önemli oranlara varmasına yol açmıştır. Buna mukabil, bugüne kadar KİT'lerin yeniden organizasyonu, verimliliğin ve kârlılığın maliyetleri düşürmek suretiyle sağlanması yolunda hiçbir ciddi çaba sarfedilmemiştir (6).

e) Faiz

Kredi faizinin yükseltilmesi, kredi faizi de bir sınai maliyet unsuru olduğuna göre,

(4) Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisi*, T. İş Bankası, İstanbul, 1984, s. 324.

(5) Mükerrrem Hiç, a.g.e.

(6) KİT'ler, KİT zamları ve enflasyon hakkında: Süreyya Hiç, «Kamu İktisadi Teşebbüsleri,» *İktisat Dergisi*.

maliyet ve fiyatları yükseltir, demek ki bir defaya mahsus olmak üzere maliyet enflasyonu yaratır. Fakat, bir defa yükseldikten sonra, bu yüksek kredi faizinin müteakip yıllarda da maliyet enflasyonuna yol açtığını iddia edemeyiz. Buna mukabil, faiz haddi düştüğü takdirde maliyetler düşecek, buna bağlı olarak fiyatlarda da bir düşme görülebilecektir. Faizleri suni olarak düşürmenin menfi etkileri ise ayrı bir mesele olarak hattından çıkarılmamalıdır.

f) Devalüasyon, Günlük Kur Ayarlamaları ve Maliyet Enflasyonu

Devalüasyon-enflasyon ilişkisi iktisat literatüründe çok tartışılmış ve konu aydınlığa kavuşturulmuştur. Bununla beraber henüz Türkiyede meselenin karıştırıldığına rastlamaktayız. 24 Ocak 1980 öncelerinde genellikle olayların başlangıç noktası olarak Türkiye'de talep enflasyonu ve bunun yanında maliyet enflasyonu unsurları başgöstermiş, içerde fiyatların yükselmesine rağmen, sabit döviz kuru politikası izlenmesi sonucu ithalat artmış, ihracat artışı düşmüş, dış ödemeler açıkları yükselmiştir. Böylece, ciddi bir dış ödeme sorunuyla karşılaşıldığı için, bir taraftan dış ödemeler açığını azaltmak üzere yüksek oranlı bir devalüasyon yapılırken diğer taraftan enflasyonu önlemek üzere sıkı para politikası ve istikrar tedbirleri yürürlüğe konmuştur. Demek ki, önce enflasyon oluşmuş, bunun dış ödemeler açıkları üzerindeki menfi etkisini önlemek üzere devalüasyon yapılmıştır. Ne var ki, devalüasyon ithal girdi maliyetlerini yükseltmek suretiyle içerde bir ölçüde maliyet enflasyonuna yol açar. Şüphesiz bu fiyat artışı yahut maliyet enflasyonu, ithal girdi maliyetlerinin toplam maliyetler içindeki oranına da bağlı olarak, devalüasyon oranının çok altında kalır. O halde, devalüasyon yine net olarak döviz fiyatıyla ihracatı ucuzlatacak ve teşvik etmiş, TL fiyatıyla ithalatı içerde üretilen malların fiyatlarına kıyasla yükseltmiş ve ithalat artışı-

ni frenlemiştir. Diğer taraftan, maliyet enflasyonu yarattığı mülâhazasıyla devalüasyondan kaçınmak ekonomi için daha vahim sonuçlar doğurur: dış borçların ödenememesi, ithalatın kısılması, üretim, büyüme hızı, yatırımların düşmesi, karaborsa ithalatın ve karaborsa döviz fiyatının meydana çıkması gibi. O halde, uygulanması gerekli politika yeterli oranda devalüasyondan kaçınmak değil, içerde oluşan enflasyonu önlemek veya azaltmaktır.

Aynı analiz 24 Ocak 1980'den bu yana uygulanan günlük kur ayarlamaları için de geçerlidir. Döviz fiyatlarında devamlı yükselmeler şüphesiz bir ölçüde maliyet enflasyonuna yol açmaktadır. Fakat, günlük kur ayarlamaları yoluyla döviz kurlarının yükseltilmesi enflasyonun başlangıç noktası değildir. Başka sebeplerle meydana gelen fiyat artışları ve enflasyon karşısında döviz kurlarını yeniden ayarlamak mecburiyeti bir sonuç olarak hasıl olmaktadır. Bu da şüphesiz, ikinci dalga, düşük oranlı bir maliyet enflasyonuna kaçınılmaz olarak yol açmaktadır. O halde, yine temel çözüm günlük kur ayarlamaları ve denge döviz kuru politikasını terketmek değil, enflasyonu önlemektir.

2. Başlıca Talep Enflasyonu Sebepleri

a) Kamu Sektörü Finansman Açıkları

Türkiyede eski dönemlerden bu yana oluşan enflasyonun en önemli türü talep enflasyonu ve toplam harcama artışı yahut enflasyonist açık, bütçe açıkları ve para arzı artışlarıdır. Nitekim, bu etüdümüzde yer almamakla beraber, bilfiil tedavüldeki banknot ve ufaklık para hacminin seyri izleyecek olursak, bu durum açık şekilde ortaya çıkacaktır. Son yıllarda da yine emisyon ve para arzı süratli bir artış seyri içine girmiştir (7).

(7) Emisyon hacmi, tedavüldeki banknot ve para, arzı şu eserlerden izlenebilir: T.C. Merkez Bankası bültenleri ve yıllık raporlar, Bankalar Birliği yayınları, eski yıllar için: Akbank, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, s. 109, 123 ve DPT, Yıllık Programlar.

1950'li ve 1960'lı yıllarda talep enflasyonuna yol açan başlıca etkenler suni olarak taban fiyatlarının yükseltilmesi, destekleme alımlarının finansmanı, kimyasal gübre ve tarım ilaçlarında sübvansiyonlar, KİT fiyatlarının düşük tutulması ve KİT'lerin işletme ve yatırım için finansman gereği, vergilerin yeterince artırılmaması, buna mukabil gerek sosyal gerek verimli kamu alt-yapı yatırımlarının gerek üst-yapı kamu yatırımlarının yükseltilmesi, bu yüzden artan bütçe açıkları ve Merkez Bankasının tüm bu finansman gerekleri karşısında para arzını süratle yükseltmesi idi.

Özellikle 1983'den itibaren ve günümüzde de yine KİT zamlarının yarattığı maliyet enflasyonu yanında enflasyonun asıl nedeni enflasyonist açık ve para arzı artışıdır. Talep enflasyonunun ağırlığı yine maliyet enflasyonunun üstündedir. Bugün karşılaşılan talep enflasyonunun başlıca nedenleri ise devlet vergi ve gelirlerinin ve fonların yeterince artırılmamasından ziyade kamu harcamalarının kamu gelirleri artışı üstünde yükseltilmesidir. Nitekim, KİT zamlarına rağmen KİT yatırım artışı yine KİT'lerin ek finansman gereğinin giderek artmasına, bu da doğrudan veya dolaylı olarak Merkez Bankası finansmanına ve para arzı artışına yol açmıştır. Ayrıca son yıllarda gerek belediye alt-yapı yatırımları gerek ilgili bakanlıklar tarafından yürütülen sosyal ve verimli alt-yapı yatırımlarda önemli bir yükselme görülmektedir. Bu yatırım artışı da vergilerdeki artış, dış ve iç borçlardaki artışın üstünde seyrettiği cihetle, yine enflasyonist finansmana ve para arzının yükseltilmesine yol açmaktadır. Bu noktada gerek kamu yatırım harcamalarında gerek kamu cari harcamalarında önemli oranlarda kayıplar ve israfların da vuku bulunduğunu burada önemle kaydetmemiz gerekir.

b. Özel Sektör Finansman Açıkları

Türkiye'de oluşan talep enflasyonun tek

sebebi kamu sektörü, bütçe ve KİT açıkları ve bu açıkların Merkez Bankası tarafından emisyon yoluyla finansmanı değildir. Özel sektör de yine finansman açığı göstermekte ve harcama fazlasına yahut enflasyonist açığa ve Merkez Bankasının açık finansmanına yol açmaktadırlar. Bunun sebebi basittir; Türkiye'de özel yatırımlar, ancak istisna olarak bazı yıllarda veya dönemlerdeki menfi etkenler (1960-61 ve 1977-1979 yılları menfi tutum dolayısıyla, yahut 1980 den bu yana yüksek finansman maliyetleri) dolayısıyla azalmakta beraber, genellikle yüksektir. Buna mukabil, özel tasarruf azdır, özel tasarruf meyli düşük, özel tüketim meyli yüksektir. Özel yatırım ile özel tasarruf arasındaki açık yahut fark ise banka kredileri ve bankaların Merkez Bankasına reeskont için müracaat etmesi dolayısıyla, yine belirli bir ölçüde para arzı artışına yani talep enflasyonuna yol açmaktadır (8).

Türkiye'de tüketim meylinin niçin yüksek olduğu ise gelir seviyesinin düşük olması yanında çeşitli bünyesel veya psikolojik nedenlere bağlanabilir: Nüfusun ve nüfus artışının yüksek olması, şehirleşmenin süratlenmesi, şehirleşme ve artan haberleşme sonucu gösteriş tüketiminin artması gibi (9). Buna mukabil, mevduat için pozitif faiz politikası uygulamak, sermaye piyasasını geliştirmek şüphesiz özel tasarrufları yükseltecek tedbirler olarak gözükmektedir. Fakat bu gibi tedbirlerin müspet etkileri, yukarıda sayılan bünyesel ve psikolojik etkenler karşısında mahdud kalacaktır. Sonuç olarak, bu bünyesel ve psikolojik etkenler dolayısıyla Türkiye'de uzun bir süre özel yatırımların özel iradi tasarrufların üstünde seyretmesi beklenebilir.

3. Enflasyonda Yapısal Etkenler

Diğer taraftan, Türkiye'de oluşan

(8) Mükerrrem Hiç, a.g.e.

(9) Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi*, İstanbul, 1984, s. 55-68, 178-190.

enflasyonda yapısal yahut bünyesel (strüktürel) etkenlerin de bir ölçüde rol oynadığını burada önemle kaydetmek gerekir. Birinci grup yapısal etkenler özel tüketim ve özel tasarruf meyli ile ilgili olup esasen yukarıda zikredilmişti. İkinci bir yapısal etken çeşitli sanayi sektörlerinde üretim darboğazlarının mevcudiyetidir. Üretim ve talep artışı karşısında darboğaz durumunda olan sektörlerde maliyet ve fiyatlar yükselmekte, bu da genel fiyat seviyesi artış oranını etkilemektedir (10). Diğer taraftan, bir üçüncü sebep olarak tekellerin mevcudiyeti, eksik rekabet piyasalarındaki tekelleri fiyat artışları zikredilebilir. Son yıllarda bu son iki bünyesel faktörün etkilerini izale eden politikalar izlenmeye başlanmış bulunmaktadır. Bu politika tedbirlerinden birincisi bir taraftan kamu tekellerini kaldırmak, diğer taraftan özel teşebbüsü ve rekabeti teşvik etmektir. İkincisi ise uygun bir dış ticaret politikasının izlenmesi, günlük kur ayarlamaları, ithalatta miktar kısıtlamalarının azaltılması, ithalatın serbestleştirilmesi sonucu fiyatları artan veya darboğaz yaratan sektörlerde bu darboğazları ve fiyat artışlarını telâfi eden ithalat yapılmasıdır.

E. TÜRKİYE İÇİN ANTI-ENFLASYONİST POLİTİKALAR VE ENFLASYONLA BERABER YAŞAMA: İNDEKSLEME

1. Talep Enflasyonu: Para Politikası ve Maliye Politikası; Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye

İktisat literatüründe, gelişmiş ülkeler için talep enflasyonunu önlemek üzere para ve maliye politikasından hangisinin daha etkin olduğu uzun süre tartışılmıştır (11). Keynes, para talebinin ve yatırım talebinin faiz elastikleri muvacehesinde, para arzının artırılışının ve faizin düşürülmesinin tam istihdamı sağlamak hususunda hiç veya fazla etkin ol-

mayacağını iddia etmiştir. Keynes'e göre, vergi ve maliye politikası, vergilerin daha adil hale getirilmesi, özellikle icabında bütçe açığına katlanarak devlet harcamalarının artırılması daha etkin bir politikadır. Benzer şekilde enflasyonun önlenmesi hususunda da Keynesgil iktisatçılar temel olarak maliye politikasının para politikasına kıyasla daha etkin olduğunu iddia ederler. Buna göre, talep enflasyonunu önlemek üzere para arzı artışının azaltılması ve faiz hadlerinin yükseltilmesi yatırım harcamalarını ve toplam talebi fazla azaltmayacak, enflasyonist açığı bertaraf edemeyecektir. Buna mukabil, vergilerin artırılması, kamu harcamalarının azaltılması, bütçe açığının önlenmesi Keynesgil iktisatçılara göre daha etkin ve kesin müspet sonuçlar verir.

Keynesgil görüşe karşı son yıllarda Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı **monetarist** görüş gerek ABD'de ve birçok gelişmiş Avrupa ülkelerinde gerek IMF ve Dünya Bankası nezdinde bir hayli taraftar toplamıştır. Bu görüşe göre, talep enflasyonunu önlemek üzere maliye politikasına başvurmaya pek gerek yoktur, para politikası başlı başına etkin ve yeterlidir.

Enflasyonu önlemek üzere ilgili merkez bankasının «sıkı para politikası» izlemesi, yani para arzı artışını kısması, faiz hadlerini yükseltmesi gerekecektir. Merkez Bankası faiz haddinin yükseltilmesi yanında, borsada tahvil satmak (açık piyasa işlemlerine başvurmak) suretiyle bankaların mevduat karşılıklarını azaltır, böylece bankaları mevduat ve kredi hacmini kısımaya zorlayabilir.

(10) Ahmet Kılıçbay, a.g.e., s. 40-51, 191-197 ve TÜ-SİAD, a.g.e. s. 3.

(11) Keynesgil model, monetaristler, arzıcular hakkında toplu bilgi için şu eserlere müracaat edilebilir: Mükerrrem Hic, a.g.e., Ahmet Kılıçbay, a.g.e.; aynı zamanda: İzzet Aydın, **Enflasyonla Mücadele Modelleri**, İstanbul, 1975; Suat Öksüz, **Para Teorisinde Devrim ve Karşı Devrim**, Eskişehir, 1982; Yapı Kredi Bankası, **Yeni Enflasyon ve Para Politikası**, İstanbul, 1974. Liste tahdidi değildir.

Para politikası, hiç şüphesiz ki parlamentodan ayrı bir kanun geçirmek gereğine yol açmadığı için, ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde daha kolay uygulanabilen ve daha esnek bir politika alanıdır. Vergi artışları, harcama kısılması gibi maliye politikası tedbirleri ise mutlaka kanun şeklinde Meclislerden çıkartılmalıdır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde geniş bir para piyasası mevcuttur ve faiz hadlerinin yükseltilmesi, mesela büyük mağazaların yaptıkları kredili satış hacmini dahi düşürebilir, özel tüketim harcamalarını azaltır ve enflasyonist açığı, ayrıca maliye politikası uygulamaya gerek kalmadan tek başına önleyebilir.

Türkiye'ye ve diğer gelişen veya yeni sanayileşen ülkelere gelince, yukardaki kısımda da izah edildiği gibi, kamu maliyesi, bütçe ve KİT açıkları ile Merkez Bankası ve para arzı artışı esasen iç içe girmiştir. Bu şartlar altında sırf para politikası uygulamak, maliye politikalarına hiç başvurmamak esasen mümkün ve doğru değildir. Hatta sıkı para politikası uygulamadan önce, başlangıç noktası olarak, mutlaka vergi ve maliye politikalarında gerekli düzeltmeler yapmak gerekir. Buna göre, bütçe ve KİT açıklarını önlemek veya azaltmak üzere vergiler yükseltilmeli, vergi kaybı azaltılmalı, kamu cari harcamalarında ve kamu yatırımlarında israf önlenmeli, KİT'ler verimli çalışır hale getirilerek özkaynak yaratma imkanları genişletilmelidir. Ancak bu maliye ve vergi politikaları düzeltmeleri yapıldığı takdirde sıkı para politikası uygulamak, Merkez Bankası kredileri ve para arzı artışını düşürmek mümkün olacaktır. Gerekli maliye politikaları uygulamadan, bütçe ve KİT açıkları önlenmeden veya yeterli ölçüde azaltılmadan sıkı para politikası uygulayamayız, buna kamu finansman açıkları mani olur. Yahut uygulamaya kalktığımız takdirde, bu sefer bütün yük özel sektörün finansman imkanlarının anormal ölçüde daraltılması şeklinde özel sektöre bi-

ner. Bu da özel yatırımların ve üretimin düşmesi ve ekonomik durgunluk yanında ekonomik rejim sorunlarına yol açacaktır.

2. Maliyet Enflasyonunun Önlenmesi Tedbirleri

Türkiye'de başgösteren maliyet enflasyonlarının yukardaki kısımda incelenmesi dolayısıyla maliyet enflasyonlarını önlemek için ne gibi tedbirler alınması gerektiği de açıklanmış olmaktadır. Nitekim, maliyet enflasyonlarını önlemek üzere, herşeyden önce daha fazla vasıtalı vergi ve fon ihdasından veya bunların oranlarının yükseltilmesinden, özellikle KİT mamulleri zamlarından sakınmak gerekir.

Vergi geliri artışları tercihen vasıtasız vergilerin artırılması, vergi kaybının önlenmesi suretiyle sağlanmalıdır. Yine KİT'lerde kârların ve özkaynakların sık sık mamul fiyatlarına zam yapmak suretiyle değil, KİT'lerin reoganizasyonu, verimliliğinin yükseltilmesi, maliyetlerinin düşürülmesi, KİT'lerin bu yoldan ve fiyat zamlarına gerek kalmadan kârlarının ve özkaynaklarının genişletilmesi gerekir.

Dikkat edilirse, burada enflasyonu önleyici bir tedbir şeklinde devalüasyon ve faiz üzerinde durulmamaktadır. Çünkü bu ikisi diğer alanlarda alınacak tedbirler, yapılacak düzeltmeler ve enflasyonun önlenmesi sonucunda normal bir seyir izlemeye başlayacaktır. Nitekim, maliye ve vergi politikası alanındaki düzeltmeler, bütçe açığının azaltılması özel sermaye ve para piyasasını da ferahlatacak ve kredi faiz haddini düşürecektir. Enflasyonun önlenmesiyle birlikte mevduat nominal faizleri de, pozitif faiz ilkesini zedelemekten düşürülebilir. Enflasyonun önlenmesi ise günlük döviz kuru ayarlamalarını asgari bir düzeye indirecektir.

3. Enflasyonla Beraber Yaşama : İndeksleme Metodu

a) İndeksleme Metodunun Ana Hatları

Birçok gelişen veya yeni sanayileşen ülkeler son yıllarda yüksek enflasyona maruz kalmışlar, enflasyonu azaltmayı fiyat artışlarını normal düzeye indirmeyi başaramamışlardır. Nitekim, savaş ve savunma masrafları dolayısıyla İsrail için, çeşitli sosyal ve politik sebeplerle ise Brezilya ve birçok Latin Amerika ülkesi için bu durum varit olmuştur. Bu şartlar altında, enflasyonun sosyal ve ekonomik menfi etkilerini izale etmek, veya hiç olmazsa azaltmak üzere tedbirler düşünülmüştür. Bu davranış iktisat literatüründe «enflasyonla beraber yaşamak» yahut «enflasyonla iyi geçinmek» olarak ifade edilmektedir. Enflasyonla beraber yaşamak, yahut enflasyonun sosyal ve ekonomik menfi etkilerini tamamen veya mümkün mertebe izale etmek üzere kullanılan başlıca tedbir, alet veya metod «indeksleme»dir (12). İndekslemeye belirli fiyatlar genel fiyat seviyesindeki artışlara birlikte yükseltilir. Bu yükseltme en doğrusu fiyat genel seviyesi oranında olmalıdır. Fakat, sosyal mülahazalarla genel fiyat artışlarından daha düşük oranda yükseltmelere de rastlamaktayız. Yine indeksleme ve fiyat yükseltmeleri otomatik olarak yapılabileceği gibi bir devlet mercii kararına bağlı olarak yapılabilir. Nihayet indeksleme ve fiyat artışları sık sık yapılabilir (mesela 3 ayda bir) veya yılda bir yapılabilir, veya daha seyrek veya muntazam olmadan, gerek doğduğu hallerde yapılabilir. İndeksleme yoluyla fiyatları yükseltilecek mal ve hizmet alanları da çok çeşitlidir, bunların tamamı indekslemeye tabi tutulabilir, veya hükümet mahdud bazı alanlarda indekslemeye müsaade eder. İndekslemeye tabi tutulabilecek başlıca alanlar aşağıda sayılmaktadır :

- döviz fiyatları
- kredi ve mevduat faizi

- işçi ücretleri, memur maaşları, emekli aylıkları
- firmalarda amortisman, sabit tesislerin değeri ve sermaye (buna bağlı olarak hisse senetlerinin çoğaltılması)
- firmalarda ham madde, ara malı stok maliyetleri
- kiralar

İndekslemeyi başarıyla ve geniş kapsamlı olarak uygulayan iki örnek ülke İsrail ile Brezilyadır.

b. Türkiye ve İndeksleme Metodu

İndeksleme metodu için yukarıda verilen izahat göstermektedir ki, Tükiyede de son yıllarda ve özellikle 1980'den bu yana aslında sistemli veya arada bir olmak üzere, açık veya kapalı şekilde bir çok alanda indeksleme metoduna başvurulmuş, yahut benzeri tedbirler uygulanmıştır. Nitekim :

- T.C. Merkez Bankası döviz kurlarını günlük olarak ayarlamakta ve denge döviz kuru politikası izlemeye gayret göstermektedir.
- Mevduat faizleri otomatik olmasa dahi enflasyon oranı gözönünde bulundurulmak suretiyle arada bir ayarlanmakta, böylece pozitif faiz politikası uygulanmaktadır. Kredi faizleri ise serbest bırakılmıştır. Bankaların faiz haddi kredi arz ve talebi yanında enflasyon oranına göre ayarlayacağı açıktır.
- İşçi ücretleri ve asgari işçi ücreti artışları devletin, işçilerin ve işverenlerin temsil edildiği bir komisyon tarafından fiyat artışları gözönünde bulundurulmak suretiyle tespit edilmektedir. Yine memur maaşları, emekli aylıkları enflasyonu, vergi iadesini, gelir vergisi oranlarını hesaba katmak suretiyle, katsayıları yükseltmek suretiyle ayarlanmaktadır. Ne var ki, bugüne kadar fiilen gerek işçi ücretleri, gerek memur maaşları ve emekli aylığı artışları enflasyon oranının gerisinde kal-

(12) İndeksleme hakkında ayrıntı için: İzzet Aydın, a.g.e. ve Ahmet Kılıçbay, a.g.e.

*Her tür pamuk ipliği
pamuklu kumaş
toptan satışı ve
ihracatı*

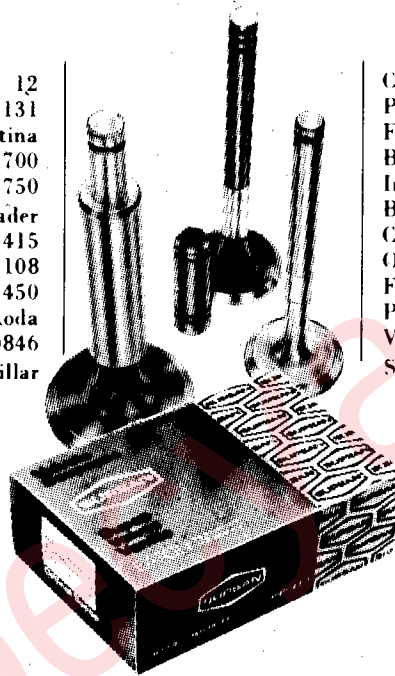
SaSü
TEKSTİL

SANAYİ ve TİCARET LTD. ŞTİ.
Sabahattin Altay

MERKEZ: Aşirefendi Cad. Bornovalı Han Kat.2 No.201 Sirkeci - İstanbul
Tel: 512 11 91 - 528 10 51 - 511 92 21 - 526 69 71
ŞUBE: Hocahan Cad. Akhan Kat.1 No.128 Yeşildirek - İstanbul
Tel: 511 96 99

WE MANUFACTURE ENGINE VALVES, GUIDES & HALF CONES FOR THE FOLLOWING MAKES OF VEHICLES

Renault 12
Fiat 124, 131
Ford Cortina
Ford Transit 1600, 1700
Ford Truck D 1210 - D 750
Thames Trader
Fiat tractor 480-640, 415
Hatz motor E 80, E 89, E 108
Lombardini LAP 250, LDA 450
Skoda
Man Do 026 MG - 0846
Daimler-Benz, Caterpillar

Chrysler 225 inch 3
Perkins 6-354, 4-203, 3-152
Ford tractor 3000-5000-3600
BMC 5, 1-5, 7-98
Inter 1800-205s TR 654-s TR 444
Bedford 330, 381, 214 inch 3
Chevrolet 230 250, 235
Opel
Ford 12M, 17M, 20M.
Peugeot 504.
Volkswagen EA 489-1200/1300
Steyr, Hillman

MOTOR SUPAPLARI SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.

HALKALI CAD. 34620 SEFAKÖY — İSTANBUL TEL. : 592 19 50 - 3 hat Telex : 28787 SUPS — TR FAX : 579 07 41

REPRO

“Yandık, yanıyoruz, yanacağız...” nidaları arasında...

Sürekli hayatından “şikayet” eden insanlar vardır. En sonunda, kendileri de, etrafındakiler de onların şikayetlerine karşı nasırlaşır. Ortadaki, “gerçek” bir “dert” olsa da artık kimsenin ilgilemeyecek hali ve isteği kalmaz.

İşte enflasyon karşısındaki durumumuz da tıpkı buna benzedi. Dayanmak mümkün değil. Şikayet etmeyen yok. Ama toplumda, enflasyona karşı şikayetin ilgisizlikle harmanlandığı bir nasırlaşma olduğu da muhakkak. Dolayısıyla yüzde 70'lere vuran enflasyon düzeyi, kendi şanına yakışır tepkileri bulamıyor. Daha doğrusu kanıksanmış bir migrene döndü enflasyon...

Migren kanıksandı kanıksanmasına ama... Hazine'nin geçen ay yayınladığı enflasyon rakamları yüzde 75'lerin üstüne çıkınca “kurban” belli oldu... Enflasyona “dur” denilemiyordu ama “Hazine”ye dur denebilirdi ve dendi. Artık Hazine, enflasyon rakamı açıklamayacaktı.

Bu kez de Hazine'nin açıklamadığını, İzmir Ticaret Odası açık ediverdi... Şubat ayı itibariyle perakende fiyatlar yüzde 78.7

artmış gözüküyordu bu hesaplama göre...

İzmir Ticaret Odası açık etmese... Yine devletin bir kuruluşu olan DİE de iyi kötü el veriyordu enflasyonun boyutlarını...

- DİE'nin *tüketici* endekslerine göre, Şubat 1988 itibariyle yıllık enflasyon yüzde 63.8'di.

- İTO'ya göre ise perakende fiyatlar son 12 ayda yüzde 50.6 oranında artmıştı.

Toptan fiyatlara gelince...

- DİE'ye göre son 12 ayın toptan fiyat artışları 59.6'ydı.

- İTO'ya göre ise, yüzde 42.7. Şubat ayında ise fiyat artışları şöyle olmuştu:

- DİE *tüketici* endeksine göre 5.4 artmıştı. Geçen yılın aynı döneminde, bu artış yine 2.7 seviyesindeydi.

• İTO'ya göre tüketici fiyatları Şubat'ta yüzde 5.7 artmıştı. Geçen yılın aynı döneminde, bu seviye bu yılki artışın yarısından bile azdı ve 1.7'ydi.

• DİE toptan fiyatları Şubat ayında 6.2 artmış gözüküyordu. Geçen yılın aynı döneminde 2.7'ydi aynı oran.

• İTO toptan fiyatları ise 4.8'lik bir artışa işaret ediyordu. Geçen yılın aynı döneminde, 2.1 artmıştı toptan fiyatlar.

Geçen yıla göre, yapılan karşılaştırma, işin vehametini göstermeye yetiyordu zaten. İkinci dikkat çeken bir nokta da toptan fiyat artışlarının perakende artışlardan fazla olmasıydı. Bu olgu, talep enflasyonu yerine "maliyet" enflasyonunun devreye girdiğine işaret ediyordu.

Ocak ve Şubat ayında zincirleme gelen zamlarla hükümetin belirlediği yıl sonu enflasyon hedefi -ki yüzde 32'ydi- nasıl tutturulabilecekti? Orası belli değildi diyemeyiz. Belliydi: Hedef tutturulamayacaktı.

4 ŞUBAT HEDEFLERİNDE DURUM

Enflasyon hedefinin tutacağı yoktu ama, 4 Şubat kararlarının bazı hedefleri "tutar gibi" olmuştu doğrusu.

1. Döviz spekülasyonu cephesinde sesler kesilmişti. Altın ve döviz fiyatları inişe geçmişti.

2. Piyasada yoğun bir para sıkıntısı başgöstermişti. Can yakıcı bir para sıkıntısıydı bu... Üstelik Mart ayı vergi ayı olduğu için bir başka türlü çıkıyordu canhıraş sesler.

Hazine'nin para açlığını dizginlemek pek mümkün olamıyordu ama, her şeye rağmen emisyonu daraltma çabaları sürdürülüyordu. 29 Şubat'ta maaş ödemeleri nedeniyle genişleyen emisyon, Mart'ın başında tekrar daraltıldı.

miştı. Böylece 29 Şubat'ta 2 trilyon 973 milyar olan dolaşımdaki para, 2 Mart'ta 2 trilyon 941 milyara indirilmişti tekrar.

"Mevduat" cephesinde de kıpırdayan bir şeyler vardı. Süper faiz ibreyi oynatmıştı. Tavan, yüzde 65 olarak ilan edilmesinden sonra, ilk haftada, tasarruf mevduatı 145.3 milyar lira "artmıştı". Merkez Bankası verilerine göre durum şöyleydi.

• Vadeli, vadesiz tasarruf hesapları ile sertifika hesapları toplamı 5 Şubat'ta 8 trilyon 982 milyar lira seviyesinde görünürken...

• 12 Şubat'ta 9 trilyon 127.4 milyara çıkmıştı.

• Vadesiz tasarruf hesapların-

da ve sertifikalarda bir gerileme gözleniyordu.

• Buna karşın, vadeli hesaplarda bir artış olmuştu.

• Altın cephesine gelince...

Önce gerileyecekti altın fiyatları. Martın ilk haftasında ise, başlıkların "altın atağa geçti" diye atıldığını görüyorduk. Altını atağa geçiren, yeni açıklanan "enflasyon" rakamlarıydı. Enflasyon rakamları belli olmadan önce, 127 bin liradan satışa sunulan Cumhuriyet altını, bir günde 4 bin lira birden prim yaparak 131 bin 500 liraya çıkmıştı.

BORÇLANMAYA TAM GAZ

Türkiye'de yaşanan enflasyo-

İki aylık fiyat artışları

Cinsi	Yılbaşı fiyatı (TL.)	1 Mart fiyatı (TL.)	Artış oranı (%)
Poliyeten-AYPE (ton)	990.000	2.014.096	104
Simit (adet)	100	200	100
Petkim-PVC (ton)	949.760	1.597.000	68
Pirinç (Bersani kg.)	550	900	63
Margarin (250 gr.)	260	360	38
Baralgine (Tablet)	1.300	1.800	38
Ayçiçeğyağı (litre)	900	1.200	33
SEK yoğurt (yarım kilo)	350	450	28
Et-Balık Kurumu biftek	2.750	3.500	27
Elektrikli süpürge	205.000	260.000	27
Buzdolabı	343.000	430.000	25
Şanzımanlı çamaşır mak.	308.000	385.000	25
Piliç (kilo)	1.800	2.200	22
Doğan otomobil 1988 model	7.666.000	9.315.000	21
EBK-Kıyma (kilo)	2.150	2.600	21
Yarım yağlı b.peynir (kilo)	3.000	3.600	20
SEK süt	350	420	20
Video	750.00	886.000	18
Şofben	111.500	129.500	16
Renault-TX otomobil	6.065.000	6.975.000	15
Ekmek (adet)	130	150	15
Otobüs	135.500.000	154.500.000	14
Kalorifer radyatörü	29.550	33.875	14
S.Bank Bünyan halı (m ²)	95.000	107.000	13
Çimento (ton)	48.000	53.000	10

nun bir nedeni altyapı yatırımları ise, çok temel öteki nedeni de yüksek borçlanma düzeyiydi. Her ne kadar döviz dengesi başka, lira dengesi başka gibi gözüküyorsa da, neticede dövizle ödenen dış borçlar, bütçeyi, bütçe de piyasanın sınırlarını zorluyordu. Prof. Neumark bile "enflasyonun nedeni, dış borçlardır" demişti. O nedenle, borç trafiğini bir de enflasyon açısından izlemek zorunluydu.

- Ocak ayında 160.7 milyar lirası iç, 23.3 milyar lirası da dış olmak üzere toplam 184 milyar lira borçlanmıştı devlet. Aynı dönemde 497 milyar liralık da dış borç ödemesi yapılmıştı. Geçen yılın eş dönemi ile karşılaştırıldığında şunu görüyorduk:

- 1987'nin Ocak ayına oranla, bu yıl dış borç ödemeleri yüzde 74.7, iç borç ödemeleri de yüzde 46.7 oranında artmıştı.

"Geçici bütçe" de bu tabloyu tamamlar nitelikteydi. 1988 bütçesi geciktiği için uygulamaya konan "geçici bütçe" Ocak ayında 359.6 milyar "açık" vermişti. Oysa, geçen yılın aynı döneminde 237.2 milyarlık bir açık gözüküyordu. Buna göre, açıkta, yüzde 51.6 oranında bir artış sözkonusuydu.

Borçtu harçtı, enflasyonun dizginlemeyen gidişiydi... Derken unutulmuş, daha doğrusu ekonomik gündemde çoktan beri unutulmuş bir şey vardı, o da işçi ücretleri...

Resmî Gazete'de yayınlanan 1988 programı da ifşa edecekti ki, enflasyondan arındırılmış işçi ücreti, 1983'te 100 liraysa 1987'de kamu kesiminde 74 lira 30 kuruşa, özel kesimde ise, 85 lira 20 kuruşa gerilemişti. Artık işçi ücretlerinin enflasyonda günahı olduğu konuşulmuyordu... Ama nedense, bir türlü yoluna girmiyordu şu enflasyon mereti. Bu yetmezmiş gibi, ABD Büyükelçisi

Hupei'nin Çalışma Bakanı İmren Aykut'a ABD işçi sendikalarının baskısını yansıtarak, Türkiye'deki işçi ücretlerinin düşüklüğü konusunda uyarı yapması, bazı ilericilerimiz tarafından Türkiye'nin bağımsızlığına müdahale olarak değerlendirilecekti.

ABD sendikalarının belki hareket noktası; az gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretler nedeniyle rekabet sıkıntısı çeken Amerikan mallarını, dolayısıyla da ABD işçisini korumaktı... Ama işçi de işçiydi... Neden insana yakışır olmasa bile dünyaya yakışır ücret kazanmasını ki? Üretimin öteki halkaları da dünyaya yakışır kaliteyi sunmakla yükümlüydüler. Yoksa, patron olmanın riski neredeydi ki?

İlerici yazarlarımıza göre iki şey önemliydi: Biri Özal'a karşı çıkmak. Eğer patronlar Özal'a karşı çıkıyorsa, onların sesini daha yüksek yansıtmaktı ellerinden gelen... Ama, nedense kimse bu kadar düşük ücretlere rağmen neden bir türlü başarılı olamıyordunuz diye sormuyordu... İkinci önemli nokta da düşük ücretlere karşı uyarı yapan bir büyükelçiye ağzının payını vermektir. O sırada Türk işçisi ağzının payını çok başka türlü alıyormuş ne gam?

Türkiye İşveren Sendikaları tarafından oluşturulan ücret serisi bile işçi ücretlerinin gerilediğini sergiliyormuş, ne önemi vardı...

Önemli olan TUSİAD'ın "hükümeti şaşı bakıyor" görmesiydi. Önemli görüldüğü için de başlıklardaki yerini iri puntolarla alacaktı bu haber.

Ocak ayı ihracatı 905 milyon dolar olarak gerçekleşmişti. Bu, geçen yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında, iyi bir rakamdı. Geçen yıl Ocak ayında 658.3 milyon dolar olmuştu Türkiye'nin ihracatı.

Ne var ki, Aralık ayı ihracatı

ile karşılaştırıldığında Ocak ayında ihracatın belli bir "gerilemeye" uğradığı çıkıyordu. Aralık ayı ihracatı 1 milyar 304 bin dolar olmuştu. 1988'in ilk ayındaki ihracat ise 905 milyon dolardı.

Yılın ilk ayında gerçekleşen ithalat da bir önemli aya göre gerilemişti. 1988'in ilk ayında ithalat 1 milyar 46 bin dolardı. 1987'nin son ayındaki ithalat ise, 1 milyar 77 bin dolar gözüküyordu.

1988'in ekonomi vizörüne giren kesimlerden biri de bankacılık oluyordu... Şu "donuk" mu, yoksa "batık" mı olduğu belirsiz krediler meselesi, özellikle Emlak Bankası'nın genç prensi Şemiler tarafından gündeme getirilecekti.

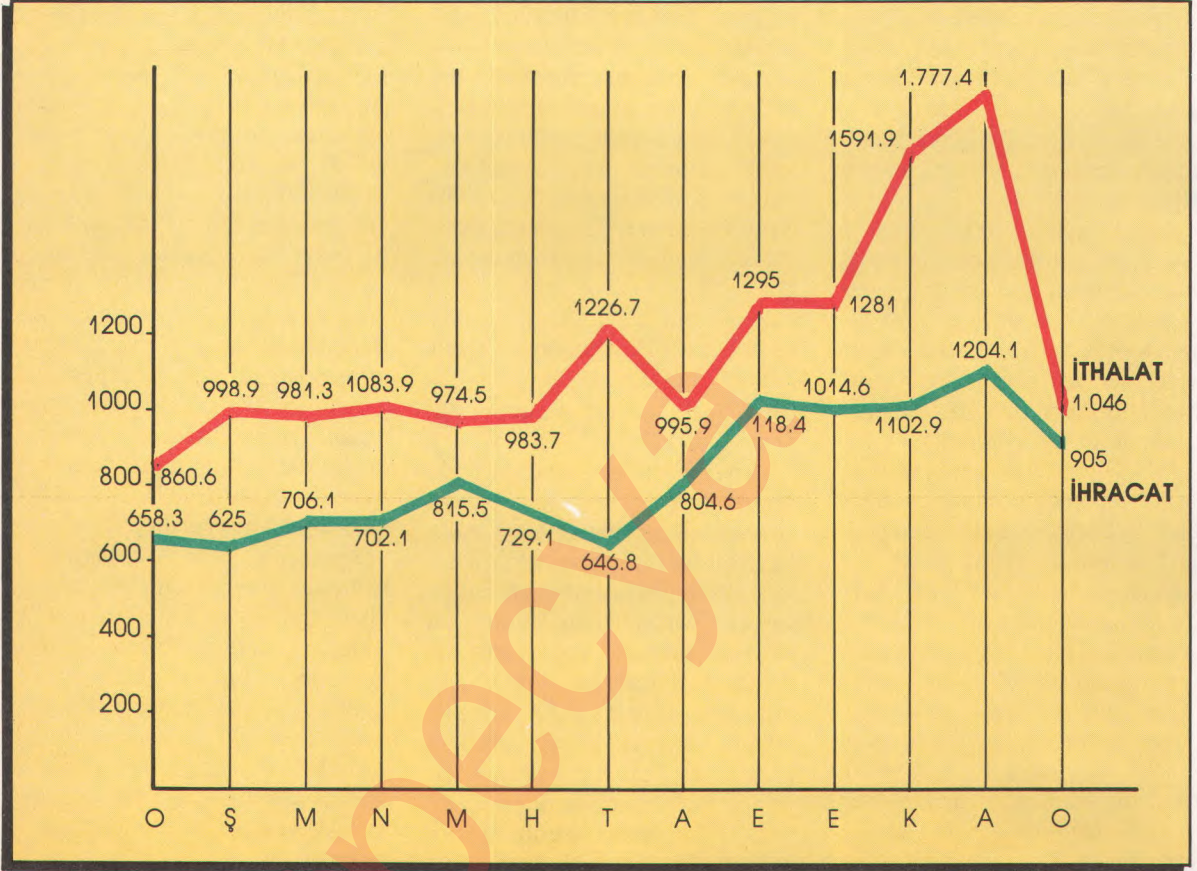
Şemiler sözleri, bu konunun üstüne yalnız "firma" bazında değil, aynı zamanda "kanun" bazında da gitmeye hazırlandığı ortaya koyuyordu.

Anlaşıldığı kadarıyla, bankalara borcu olanların mal kaçırmalarını önleyecek tesbitleri içeren "kanun" metnini "bizzat" Şemiler ve ekibi kaleme almak üzere sıvanmıştı. Tasarı, bankalar yasasında değişikliği öngören bir tasarıydı. Aynı zamanda İcra İflas Yasası da borçluların saltanatına son verecek şekilde "düzeltilsin" isteniyordu.

Doğrusu "Borçlu Cenneti Borçlu Cehennemine Dönecek" türünden başlıkların atıldığı sırada, patronların yer yer "ayaklanma" belirtisi göstermesi; ilginç bir "rastlantı" olmaktan da ötede anlamlar taşıyor olsa gerekti.

Geçen ayın bankalar cephesini ilgilendiren bir başka gelişme de bankaların "mali yapısını güçlendirmek" üzere "kredilere tavan" getirilmesi idi. Bir başka dikkate değer gelişme de banka "öz sermayelerinin" alt sınırının 1 milyardan 5 milyara çıkartılmasıydı. Ayrıca, şehir nüfusuna bağlı olarak bu sınır daha da yükseltiliyordu.

DIŞ TİCARETTE DURUM (MİLYAR DOLAR)

ENFLASYON (AYLARA GÖRE)

	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Temm.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
DİE Türkiye Toptan	23.7	26.4	27.2	31.1	30.2	31.1	34.6	34.4	33.9	35.7	48.9	53.6	59.6
Hazine Toptan	27.4	29.6	31.0	34.6	37.3	40.7	46.6	47.4	46.6	49.6	59.2	65.1	Yasaklı
DİE TÜRKİYE Tüketici	33.2	34.7	37.0	41.1	37.7	37.9	38.9	39.7	36.4	41.7	55.1	59.6	63.8
İst.Geçinme	38.8	42.4	47.3	48.4	48.3	51.9	52.9	52.5	54.5	57.0	67.3	73.2	65.5
İTO Tüketici	35.2	35.7	36.3	36.9	37.4	37.8	38.8	39.8	41.3	42.7	59.7	47.4	50.6

İş çevreleri şikayetçi

Türk lirasının değer kazanması ve buna paralel olarak enflasyonun aşağı çekilmesi ve döviz spekülasyonunun önlenmesi amaçlarıyla alındığı açıklanan "4 Şubat kararları" sonrasında KİT ve özel sektör ürünlerine sağnak zam yağmuru başladı.

4 Şubat kararlarının hemen sonrasında resmî kur ile piyasa kuru arasındaki farkların kapandığı, İnterbank piyasasında Türk lirasının faizinin yüzde 65'lere çıkararak değer kazandığı gözlenmişti. Sanayi ve ticaret kuruluşları açısından Mart ve Nisan aylarının vergi ayı olmasının getirdiği darlık da eklenince, özel sektör temsilcilerinin tepkileri gecikmedi.

Mart ayı başında bazı gazetelerin ekonomi servislerinde "iş çevreleriyle ilişkilerde uzmanlaşmış" muhabirlerin telefonları çalarak TUSİAD Başkanı Ömer Dinçkök'le bir süredir arzu ettikleri görüşmeyi yapabilecekleri duyuruldu. Az sayıda gazetecinin katıldığı "basın toplantısında" Ömer Dinçkök, ANAP yönetimine bugüne kadar alışılmadık bir üslupla çattı. Dinçkök, hükümetin ekonomide koyduğu hedeflerle aldığı kararların çeliştiğini belirterek, "Bu ekonomi piyasası ekonomisi değil, olsa olsa yasa ekonomisidir" dey-

Ömer Dinçkök

verdi. Dinçkök, "Hükümet bir yandan enflasyon hedefini yüzde 33 olarak açıklarken, diğer yandan Ocak ayına ilişkin bir aylık enflasyon yüzde 6 çıkıyor" dedi. Tahminlerle gerçekleşme arasındaki bu farkın şaşılık belirtisi olduğunu da belirten Dinçkök, iktidarın kurmaylarının gözlük değiştirmesini de önerdi. Dinçkök, kamu kesiminin özel sektöre karşı kayırıldığı yolundaki savını da bu basın toplantısında örnekler vererek yeniden savundu.

Dinçkök, geçen yıl uygulanan seçim ekonomisi sonucu döviz harcamalarının, enflasyonun ve iç borçlanmanın yukarı tırandığını ve şimdi bunun faturasının

özel sektörü bir anlamda cezalandırarak ödetilmekte olduğunu kaydettikten sonra, "4 Şubat'ta fedakârlıkların büyük bölümü özel sektörden istendi. Halbuki asıl tasarrufu kamu yapmalı. Kamu bize örnek olmalı. Bir savurganlığı önleme kampanyası açılmalı. Zorla tasarruf değil, gönüllü tasarruf olmalı" dedi.

Dinçkök, özelleştirme konusunda da özelleştirme sonucu elde edilecek paranın nereye harcancığının son derece önemli olduğunu ve bu kaynağın iç borçlanma gibi bir fon addedilmek yerine, dış borçlanmanın tasfiye edilmesinde borç olarak kullanılmasını da istiyordu.

Türkiye Odalar ve

EKONOMİ DÜNYASINDAN KISA KISA

□ **Coca Cola'nın** 1987 yılı net gelirleri 916 milyon dolar olarak açıklandı. Coca Cola'nın 1987 yılı cirosunun yüzde 10 artarak 7.66 milyar dolar olmasına karşın net gelirinde bir önceki yıla göre yüzde 2 azalma olduğu açıklandı.

□ **Marlboro** sigaralarının da üreticisi olan Philip Morris 30 Nisan-3 Mayıs tarihleri arasında Antalya'da bir tanıtım gösterisi düzenleyecek. Tanıtım gösterisine dünyanın çeşitli yörelerinden 300 bayinin katılması bekleniyor.

□ **IBM Türk LTD Şirketi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne 6 adet IBM PC hediye etti. Hediye edilen bilgisayarlar bilgisayar destekli tasarım laboratuvarlarında, öğrencilerin eğitiminde ve tasarım araştırma işleminde kullanılacak.

□ **Bursa Sanayi ve Ticaret Odası** bu yıl 144 üniversite öğrencisine burs vereceğini açıkladı. Oda tarafından burs verilen öğrenci sayısı bu yıl burs verilecek 144 öğrenci ile toplam 400'e yükselmiş olacak.

□ **Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı**, Sarioğlan Gıda Sanayi ve Ticaret

AŞ'ye, "tahsis konusu malları usulsüz sattığı" gerekçesiyle bir yıl süreyle ithalat tahsisi yapılmaması cezası verdi.

□ **Kent-Koop Genel Başkanı Murat Karayalçın**, toplu konut kredilerinin konut başına 4.5 milyon liraya çıkarılmasının 1988 yılında konut sektöründe krize neden olacağını belirtti. Açıklanan kredi miktarının konut maliyetinin yalnızca yüzde 32'sini karşılayacağı öne sürülüyor.

□ **Bursa Gıda İşverenleri Sendikası'nın Genel Kurulu** yapıldı. Genel Kurul sonucunda Yönetim Kurulu Başkanlığı'na Haşim Şahinler seçildi.

□ **Kaleporselen Elektronik Sanayi AŞ'de** toplu iş sözleşmesi imzalandı. İmzalanan toplu sözleşme, çalışanların ücretleri ve sosyal haklarına ortalama 130 bin liralık zammı kapsıyor.

□ **Garanti Bankası Artek Yapı Endüstri Limited Şirketi** ile ortaklaşa olarak Garanti Turizm AŞ'yi kurdu. 5 milyar TL sermaye ile kurulan yeni şirketin Marmaris'te 5 yıldızlı bir otel inşa edeceği bildirildi. Garanti Bankası sözkonusu şirketin kuruluşuyla turizm sektörüne de girmiş oldu.

□ **İzmir Valisi Nevzat Ayaz** kamu kuruluşla-

Borsalar Birliği Başkanı Ali Coşkun da piyasaların had safhada sıkıntıda olduğunu ve senet protestolarının hızla arttığına dikkat çekiyordu. Coşkun, ayrıca sanayici, tüccar ve esnafın eskiden aldığı kredilere göre mal satıp, senet aldığını, kredi faizlerinin bir gece içinde yüzde 120'leri aşmasıyla ne yapacağını şaşırdığını dile getiriyor, KİT zamlarını da şiddetle eleştiriyordu. Muhalefet partileri de zamların ortalığı yangın yerine çevirdiğinden dem vuruyor, bu arada Başbakan

Özal'ın dış politikadaki çeşitli girişimleri zamlarla eş zamanlı olarak kamuoyunun gündemini işgal ediyordu.

İş çevreleri hükümeti şaşılıkla itham edip, gözlük değişimini önerirken, gazeteler çok değil birkaç ay önce işveren kuruluşlarının Özal hükümetine methiyelerine yer veriyor, bir tür gözlük değişimi de onlar öneriyordu. bu arada zamların esas yükünü çeken çalışan kesimler de Şubat sonrasında Mart ayına da yeni zam haberleriyle giriyordu.

Hükümet açıkladı:

İşçi ücretleri geriledi

İşçi ücretlerinde reel gerileme olduğu bugüne kadar çeşitli çevrelerce öne sürülürken, ilk kez hükümet tarafından da kabul edildi. Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek ilk kez Resmî Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanan 1988 programında yer alan veriler ücretlerdeki gerilemeyi ortaya koydu.

1988 programının

294'üncü sayfasında yer alan 263 numaralı "net ücret serilerinde gelişmeler" başlıklı tabloya göre, kamu kesimi işçilerinin 1983 yılında günlük net 1977.01 lira olan ücreti, 1986 yılında 4.743 liraya, 1987 yılında ise 5.910 liraya yükseldi. Özel kesim işçi ücretleri ise aynı yıllar itibarıyla sırasıyla 1.056 lira, 2.815.9 lira ve 3.616.1 li-

ra olarak gerçekleşti. 1984 ve sonraki yıllara ilişkin ücretlere, vergi iadesinin de dahil olduğu belirtildi.

1983 yılı 100 kabul edilerek oluşturulan endeks, kamu işçilerinin 1987 yılı ücretlerinin cari olarak 298.9, özel kesim işçilerinin ücretlerinin ise 342.4 düzeyine çıktığını gösterdi. Aynı şekilde 1983 için 100 kabul edilen Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Türkiye genelinde hesapladığı tüketici fiyat endeksi 1987'de 401.1'e ulaştı.

Bu değerlerin karşılaştırılması sonucu da, 1983-1987 döneminde kamu kesiminde çalışan işçilerin reel (gerçek) ücretlerinin yüzde 25.7, özel kesimde çalışan işçilerin ücretlerinin ise yüzde 14.8 oranında gerilediği ortaya çıktı. Ücretlerdeki reel gerileme, sadece 1987 yılında kamu işçilerinin ücretlerinde yüzde 10.3, özel kesim işçilerinin ücretlerinde ise yüzde 7.5 oldu.

Öte yandan, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından oluşturulan ücret serisi de, işçi ücretlerinin gerilediğini gös-

	Fiyat Endeksi	Cari Ücret			Reel Ücret		
		Kamu	Özel	TİSK Ücret Serisi	Kamu	Özel	TİSK Ücret Serisi
1983	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1984	148.4	150.6	152.8	140.5	101.5	103.0	94.7
1985	215.1	205.7	215.7	19.5	95.6	100.3	88.6
1986	289.6	239.9	266.7	248.7	82.8	92.1	85.9
1987	402.1	298.9	342.4	345.7	74.3	85.2	86.0

İşçi ücretlerindeki gerilemeyi hükümet de kabullendi.

terdi. 1988 programında yer alan TİSK kaynaklı veriler, ücret maliyetinin 1983-1987 döneminde yüzde 14 düştüğünü ortaya koydu.

Gerek kaynağı belirtmeksizin programda kullanılan ücret serisinin, gerekse TİSK kaynaklı ücret maliyeti serisinin fiyat artışından arındırılmasında DİE'

nin tüketici fiyat endeksinin yıllık ortalamaya dayalı artış oranı kullanıldı. Bu oran 1987 yılı için yüzde 38.9 olarak açıklanmıştı. Gerçek ücretlerde gerileme olduğunun açıklanmasına karşın 1987 yılındaki fiyat artışının gerçekte bu düzeyde olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusuydu.

İhracatçılar çekişti

Türkiye Dış Ticaret Derneği'nin genel kurulunda Mustafa Süzer'in listesi fire vermeden kazandı. Koç, ENKA ve

EDPA ise verdikleri büyük mücadeleye karşın listeyi delediler. Mustafa Süzer'in çıkardığı listeye karşılık uzun sü-

redir kulis çalışmalarını sürdüren Şerif Egeli listesini genel kurul sırasında aldığı 10 dakikalık araya sığdırmak zorunda kaldı. Seçimler için ara vermek istemelerine karşın genel kurulun Divan Başkanlığı'nı yapan Okan Dış Ticaret'in sahibi Bekir Okan buna izin vermedi. Alelacele hazırlanan bir liste ile seçime giren ENKA Dış Ticaret'in Genel Müdürü Şerif Egeli, kendisi ile birlikte Koç'un Dış Ticaret Şirketi RAM'in Genel Müdürü İbrahim Yazıcı ve EDPA Dış Ticaret'in sahibi Nuri Akın yönetim kuruluna giremediler.

Mustafa Süzer'in delinmeden seçimi kazanan listesindeki diğer isimler de şunlardan oluşuyor: Cemil Aktay (TEKFEN), Namık Ekinci (Ekinciler Dış Ticaret), Haluk Kırkbir (Çolakoğlu), Ahmet Kocabıyık (Borusan) ve Murat Vargı (Penta).

Dış Ticaret Derneği'nin 4. Olağan Genel Kurulu'nda ihracatçılara seslenen Başbakan Özal fazla şikâyetçi olmamalarını, bugün olduğu gibi gelecekte de el üstünde tutulacaklarını belirtti. Özal başta kendisi olmak üzere Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem, Devlet Bakanları Yusuf Bozkurt Özal ve Adnan Kahveci ile diğer Bakan ve ilgili müsteşarların da en önemli uğraş konularının ihracat olduğunu sözlerine ekledi.

rında basın ve halkla ilişkiler sorumlusu olarak personel görevlendirilmesini istedi.

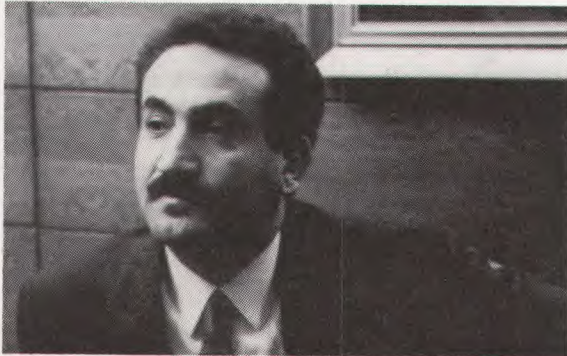
□ **DYO** Yasaş, piyasaya yeni sürdüğü DYO-İntermix Oto boya sisteminin tanıtımını Bursa'da yaptı. Yeni sistemle yaklaşık 30 bin değişik renkte oto boyası yapılabiliyor.

□ **Tuborg** yakın gelecekte Türk markalı bira üreteceğini açıkladı. Yaşar Holding İdare Meclisi Başkanı Ali Naili Kubalı, hedeflerinin bira pazarındaki paylarını artırmak ve biracılıkta Türk markasını yerleştirmek olduğunu söyledi.

□ **Akbank**, kültür kitapları serisinin 12.'sini "İlk kadın ressamlarımızı" ayırdı. Satış fiyatı 5 bin lira olarak belirlenen kitap 86 sayfa ve çok sayıda renkli fotoğraf ile ilk kadın ressamların eserlerinden örnekleri kapsıyor.

□ **Camel Trophy 88'**de Türkiye'yi Galip Gürel ve Ali Deveci ikilisi temsil edecek. Endonezya'nın Sulawesi adasında yapılacak Camel Trophy 88'in ilk elemeleri Türkiye'de, ikincisi ise İngiltere'de yapıldı.

□ **İzmit'te Köseköy** yakınlarında kurulu Philips-Başkaş fabrikaları 62 ülkedeki 360 Philips fabrikası arasında düzenlenen Uluslararası

Süzer, listesini deldirdi. Başkanlığı geldi.

İhracatta Tekfen

Bunun birçok nedeni var. En önemlisi, kurulduğu 1981 yılından bu yana, Tekfen Dış Ticaret, dürüstlük ve açıklığa dayalı çalışma ilkelerine her zaman bağlı kaldı. İşte, Tekfen Dış Ticaret'i 1987'de 380 milyon dolarlık ihracat rekoruna ulaştıran temel ilkeler:

Yaygınlık... İlk günden beri, Tekfen Dış Ticaret ülkemizin ürünlerine ihracat olanağı doğabilecek her ülkeye ulaşmayı amaç edindi. Bugün 5 kıtada, 49 ülkeye uzanıyor...

Uzmanlık... Tekfen Dış Ticaret'in 248 İhracat Uzmanı, her dış pazarın özelliklerini o ülkenin pazarlama uzmanları kadar yakından tanımayı görev bilir

Gece gündüz çalışma... Tekfen Dış Ticaret 11 ülkedeki bürolarıyla, ilişki kurduğu pazarları aralıksız izler. Dünyadaki gelişmeleri anında değerlendirebilmek ve ihracat bağlantılarını bir an önce kurabilmek için, bu bürolar haftanın yedi günü, 24 saat çalışır.

Her ürüne... Pazar! Tekfen Dış Ticaret'in tüm tarım ve sanayi bölgelerimizde hizmet veren 6 yurt içi bürosu vardır. Yurt dışı büroları kanalıyla da kumaştan orman ürünlerine, elektrik kablolarından portakala, ilaçtan demir-çeliğe her çeşit ürüne pazar bulur; tanıtım, depolama ve teşhir olanakları sağlar. Ve bu özellikleriyle aranır

birinci...Niçin?

Finansal sorunlara çözüm... Tekfen Dış Ticaret müşterilerinin finansal sorunlarına da çözümler getirmeye çalışır. Onların, ihracat kredi ve teşviklerinden en uygun koşullarda yararlanmalarını sağlayarak dış pazarlarda rekabet güçlerini artırır. İhraç ettiği malların parasını üreticiye bekletmeden öder. İşte bu ilkelerle, Tekfen Dış Ticaret

ihracat hacmini altı yılda 4 milyon dolar-
dan 380 milyon dolara yükseltti.

Tekfen Dış Ticaret'in inancı odur ki; bu ihracat rekoru üreticisinden nakliyatçı-
sına, bankacısından işadamına, dünya pazarlarına açılma azmini Tekfen'le paylaşan, Tekfen'le işbirliği yapan herkesin ortak çabasının bir sonu-
cudur.

TEKFEN DIŞ TİCARET

Genel Merkez: Tekfen Dış Ticaret AŞ Tekfen Sitesi 80600 Etiler-İstanbul Tel: (1) 163 80 00 (8 hat) Fax: (1) 165 87 50 Tlx: 26303 holt tr, 28159 tnfk tr Yurt İçi Bürolar: Ankara Tel: (4) 167 82 56/57 Tlx: 42316 ten tr İzmir Tel: (51) 21 59 77, 21 05 13 Tlx: 53476 tdt tr Bursa Tel: (24) 22 06 50, 22 58 65 Tlx: 32092 tdtf tr Adana Tel: (711) 38 410, 41 863, 41 864 Tlx: 62572 saeb tr Kayseri Tel: (351) 13 125, 19 481 Tlx: 49625 femb tr Mersin Tel: (741) 26 061 Tlx: 67701 tkdt tr Yurt Dışı Bürolar: Bağdat-Irak, Riyad-Suudi Arabistan, Cezayir-Cezayir, Kahire-Mısır, Tahran-İran, Belerad-Yugoslavya, Dakka-Banglades, Karaci-Pakistan, Beneden-Leeuwen-Hollanda, Zug-İsviçre, New York-ABD

Kalite Ödülü'nü kazandı.

□ İslam Kalkınma Bankası demiryolu elektrifikasyonu projesinde kullanılmak üzere Türkiye'ye 18 milyon 116 bin dolar tutarında kredi sağladı. Sağlanan krediyle 274 kilometre uzunluğundaki demiryolunun aydınlatılması sağlanacak.

□ Yaşar Grubu şirketlerinden Botaş 1988 yılı için 14 milyon dolarlık ihracat bağlantısı yaptı. Meşrubat ve bira şişe kapağı ve baskılı teneke levha ihracatında Botaş 1987 yılında, 4 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmişti.

□ Kodak, Snomax adlı bir kimyasal bileşimle Calgary 15. Kış Olimpiyatları'nda yapay kar yağdırdı. Yetersiz kar nedeniyle yarışmaların aksamaması için bu tür bir yola başvuran organizasyon komitesi 1.5 metre kalınlığında, 200 kilometrekare genişliğinde bir kayak pisti sağlanması için yapay kar kullanmayı yeğledi.

□ Dış ticareti devletleştirilmiş ülkelerden ithalat yapabilecek şirketler listesine Akfa Pazarlama İthalat ve İhracat AŞ ile Menka Dış Ticaret AŞ de alındı. Böylece dış ticareti devletleştirilmiş ülkelerden ithalat yapacak dış ticaret sermaye şirketi sayısı 30'a yükseldi.

Korku gecesi TOBB'dan tepki aldı.

“Geceyarısı zenginleri”

Disorium'da düzenlenen korku gecesi gazetelerin magazin sayfalarını doldurup, bir kıyafet için 7-10 milyon lira arasında harcama yapanların yazılması sonrasında TOBB Başkanı Ali Coşkun da yaptığı açıklama ile konunun ekonomi sayfalarına da girmesine yol açtı. Gelecek kesimlerin temsilcisi olarak tanınan ve TUSİAD ile arasında işveren kesimini temsil etme açısından çekişme bulunan TOBB Başkanı Ali Coşkun, Afyon'da yapılan Yönetim Kurulu toplantısında şunları söyledi:

“Bazı geceyarısı zenginlerinin çocukları, insanlıktan çıkıp hayvanlaşarak, hayvan kıyafetiyle, canavar kıyafetiyle eğleniyorlar. Bu, Anadolu'da dengeleri bozuyor. Alın teriyle kazanı-

lan para böyle harcanmaz. Maliyeciler geceyarısı zenginlerinin hesap-

larını incelesin. Bu çocuklar geceyarısı zenginlerinin çocuklarıdır.”

Sendikacılığın sorunları paneli

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nce düzenlenen “Sendikal Anlayışlar ve Türk Sendikacılığının Sorunları” panelinde sendikacılığın işçilere yeterli güveni veremediği ve ücret pazarlığının ötesine geçemediği savunuldu.

Oturum Başkanlığını Alpay Biber'in yaptığı panele Türk-İş kurucularından Bahir Ersoy, İ.Ü. İktisat Fakültesi'nden Toker Dereli ve gazeteci Atilla Özsever konuşmacı olarak katıldılar.

Konuşmacılardan Bahir Ersoy, Türk-İş'in kuruluşu ve partilerüstü sendikacılık anlayışı konularında şunları söyledi:

2 Şubat 1947'de ilk işçi hareketi başladığın-

da hiç kimseden destek görmedik. Ne üniversite, ne bürokrat, ne basın, ne de işçi sınıfı ilk zamanlar bu harekete sahip çıkmadı. Çünkü o zamanlar işçilerde bir sınıf bilinci oluşmamış, işçi daha köyden kopmamıştı... Biz işçileri sendikalara çağırmak için ‘ekmek davası’ni ileri sürdük. O gün işçilere “gelin sol ideolojilere destek verin, bu tür bir sendikal anlayışı geliştirilim” diyemezsiniz. Biz o dönemde bu koşullarda işçiye işçi ruhunu aşılama çağırmak, daha sonraları ‘Amerikancı sarı sendikalar’ damgasını yedik... Partilerüstü sendikacılık formülü de benim fikrimdi. Çünkü işçi sınıfının yüzde 70'i sağ görüşlüydü. Eğer biz

Sendikal anlayışlar ve Türk sendikacılığının sorunları paneli.

partilerüstü sendikacılığı savunmasaydık, işçi örgütleri sağ partilere destek verir, sendikaları da sağ partilerin yan kuruluşları olarak çalıştırırlardı.

Öte yandan panelde söz alan konuşmacılar sendikacılığın geleceğine ilişkin de şunları söylediler:

- Serbest ithalat işçilerinin grevlerini etkisizleştirdi.

- Ücret sendikacılığının terk edilmemesi ve sendikal mücadelenin bu sınırlar içine hapsedilmesi sendikacılığın bunalımının temel nedeni oldu.

- İleri teknoloji işçi hareketinin zayıflamasının nedenlerinden biri oldu.

- Türk-İş ve DİSK arasında, geçmiş yıllardaki çekişme işçi hareketini zayıflattı.

- Türk sendikacılığı 1980'den sonra bir bunalım dönemine girdi.

- İşçi sendikalarının diğer çalışan kesimlerle işbirliğine gitmesi gereklidir.

- 24 Ocak istikrar politikaları işçi hareketinin zayıflamasına neden olan bir diğer etkendi.

Yatırımlarda ulaştırma sektörü önde

1988 SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (MİLYAR LİRA)

	Kamu %	Özel %	Toplam %
Tarım	62	38	1.896.5
Madencilik	77	23	661.9
İmalat	19	81	3.453.3
Enerji	89	11	2.485.2
Ulaştırma	79	21	5.311.4
Turizm	40	60	752.3
Konut	4	96	4.634.5
Eğitim	91	9	658.4
Sağlık	74	26	284.7
Diğer	82	18	2.059.9
Toplam	53	47	22.198.2

Bu yıl 11 trilyon 709.5 milyar lirası kamu, 10 trilyon 488.6 milyar lirası da özel sektör tarafından gerçekleştirilmek üzere, toplam 22 trilyon 198.2 milyar liralık sabit sermaye yatırımı hedeflendi.

Devlet Planlama Teşkilatı'nca son şekli verilen yatırım programına göre, toplam sabit sermaye yatırımlarından

en büyük payı 5 trilyon 311.4 milyar lira ile ulaştırma sektörü alacak. Konut sektörüne de 4 trilyon 450 milyar liralık bölümünü özel sektörün üstleneceği toplam 4 trilyon 634.5 milyar liralık yatırım öngörüldü. Özel sektörün bu yıl gerçekleştireceği yatırımlar, cari fiyatlarla geçen yıla kıyasla yüzde 65.5 oranında artacak.

□ **Mensucat Santral TAŞ** bünyesinde bir halkla ilişkiler departmanı kuruldu. Yeni kurulan departmanın sorumluluğuna da Barika Göncü getirildi.

□ **Halit Soydan**, Özakat Grubu İcra Kurulu Başkanı oldu. Tüm yönetim kurulu başkanlığı görevlerini Halit Soydan'a bırakan Ergun Özakat, yalnızca Özakat Holding Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı yürütecek.

□ **Tekstil Bankası AŞ**, 1987 yılı faaliyet dönemine ilişkin Olağan Genel Kurulu'nu 4 Mart'ta İstanbul Teşvikiye'deki banka merkezinde gerçekleştirdi.

□ **Divan Oteli**, Divan Pub'ın 160 kişilik kapasitesini 250 kişiye çıkarttı. Divan, Mart ayı içinde de 350 kişilik bir balla salonu açacak.

□ **Kısa adı SARGEM** olan Sevk ve İdare Araştırma ve Geliştirme Merkezi, sevk ve idareci eğitimi alanında faaliyet gösteren Rank Training UK kuruluşunun temsilciliğini üstlendi.

□ **Ulaştırma Bakanı Ekrem Pakdemirli**, Türkiye'nin Amerikalı Dostları Derneği'nin daveti üzerine ABD'ye gitti. Pakdemirli kara, deniz ve hava ulaşımı konusunda incelemelerinin yanı sıra çeşitli konferanslar da verdi.

Silah Tüccarlığı Ateşkesi Engelliyor

BM Güvenlik Konseyi'nde İran ve Irak'a silah ambargosu uygulanamamasının ardında 5 büyüklerin silah tüccarı olması yatıyor. ABD'nin baskısını sürdürmesine karşın, İran'a karşı uluslararası bir silah ambargosu uygulaması ihtimali, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin tutumları nedeniyle giderek azalıyor. 589 no.lu karar tasarısı konusunda görüş ayrılıkları -ki, ateşkes ilan edilmesini ve İran ve Irak'ı ateşkes koşullarını yerine getirmedikleri takdirde belli yaptırımlar uygulanmasını karara bağlıyor- Çin ve Sovyetler'in resmî bir yaptırıma yanaşmamları nedeniyle giderek büyüyor. Fransa bile Irak'la olan birkaç milyar dolarlık silah ticaretine karşın -belki de tam bu nedenle- kararsız bir tutum içinde.

Politik manevralar bir yana, Güvenlik Konseyi'nin bir sorunu daha var. Konsey'in sürekli üyesi olan beş ülke de önde gelen silah tüccarları arasında. Resmî olarak reddedilmiş olmasına karşın, hepside İran ve Irak'a doğrudan veya aracılar kanalıyla silah sevkiyatında bulundu.

Bugün 30'dan fazla ülke İran ya da Irak'a silah satıyor, bunların önemli bir kısmı da her ikisine birden ticaret yapıyor. Birkaç milyar dolarlık silah karaborsasında yeralan hükümet yetkilileri ve savunma sektörü aracılığıyla resmî silahlanma yasaklarını delip geçerek silah alım-satımını büyük bir hızla sürdürüyorlar.

BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi arasında ABD, İran'-

la silah pazarlığı en çarpıcı biçimde ortaya çıkanı, üstelik 1979 yılında Tahran'daki rehineler krizinin ertesinde Başkan Jimmy Carter tarafından önerilip kabul edilen resmî silah ambargosuna rağmen. Bu yasak 1981 yılında Reagan yönetimi tarafından da yenilemiyordu.

Bir silah ambargosu Washington'u, İsrail ve Suudi Arabistan gibi müttefikleri ve özel silah tüccarlarını İran'la olan kârlı silah ticaretine son vermeleri doğrultusunda sıkıştırma durumunda bırakacaktı.

Yarbay Oliver North'un ABD'li rehineler karşılığında İran'a silah satmak üzere yaptığı "temiz anlaşma"nın benzerini Fransa'da Irak'la büyük silah ticareti yapmasına karşın, Lübnan'daki Fransız rehineleri kurtarmak amacıyla yapıyordu.

Anlaşma bundan iki yıl önce Fransa Dış İşleri Bakanı Jean Bernard Raimond, İran Dış İşleri Bakanı Ali Atbar Velayati ile görüştüğünde yapıyordu. Jacques Chirac hükümeti İran'la ilişkilerini düzelterek Lübnanlılar üzerinde İran'ın etkisinden yararlanmayı hedefliyordu.

Raimond'un böyle bir anlaşma yapıldığını reddetmesine karşın, Fransız basınında Paris'teki İran seferatinde çevirmen olarak çalışan Vahid Gordji'nin Fransız polisince bir dizi bombalamayla ilgili olarak aranmasının yanı sıra İran ve Fransa arasında arabuluculuk yapan bir silah tüccarı olduğunu açıklıyordu.

Sıkı kontrollere rağmen Fran-

BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin silah

sız denizcilik şirketi Luchaire'nin geçen yıl 100 milyon dolarlık ağır top mermisini Brezilya, Portekiz ve Tayland'a sevkiyat yapıldığını belirten sahte evrakla Tahran'a

tüccarı olmaları İran-İrak savaşında ateşkesi engelliyor.

taşıdığı açıklanıyordu.

Yasal olmayan silah ticareti konusunda başlatılan bir soruşturmanın Fransız Savunma Bakanı Andre Girsud tarafından

durdurulduğu da biliniyor. Ayrıca bazı kaynaklar Fransız elektronik firması Thomson-CSF'in İran'a geliştirilmiş bazı radarları Arjantin'deki bir yan kuruluşları ara-

cılığıyla ihraç ettiğini açıklıyorlardı.

Ya İngiltere?

İngiltere'de de gümrük müfettişleri, hükümetin İran ve Irak'a

silah satışı ambargosunun ihlal ettiklerinden şüphelenilen düzinelerce firma hakkında araştırma yapıyor.

1979 yılından beri lisans alınamamasına karşın 1984 yılından bu yana özellikle İran'a milyonlarca dolarlık roket, füze, tank, savaş uçakları için elektronik malzeme ihraç edildiği belirlendi. Bu firmaların bazılarının ABD bağlantıları da var.

1986 Aralık ayında İngiliz hükümeti altı adet AD-3D statik hava savunma radarının İran'a 343 milyon dolar karşılığında satılmasını kabul etti. İngiltere ayrıca İran'a 50 milyon dolarlık Chief-tain tankı motorunu "savaş öncesi anlaşmaları yerine getirdiğini" iddia ederek gönderdi.

Ve Çin...

Çeşitli kaynaklara göre ise İran'ın en büyük silah kaynağı Çin. Beijing bunu sürekli olarak reddediyor ama, ABD kaynakları bu yıl Çin'in, İran'a 400 milyon dolarlık silah sattığını açıklıyor. Silkworm füzelerine ek olarak Çin, İran'a top, uçaksavar füzeleri, roket atarlar da sağlamış durumda.

Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki müttefikleri ve Kuzey Korede körfezdeki silah ticaretinin tarafları arasında. BM kaynakları Sovyetler Birliği'nin resmî bir ambargoyu desteklememesinin arkasında, bunun kara bağlanması halinde bu ticaretin durması gerektiğini gösteriyorlar.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'ne göre Irak, İran'a ele geçirdiği 150 adet M-48 tankını satmış, Enstitüden belirtildiğine göre, Iraklılar için bu klasik bir pazarlık. Çünkü, İran'ın gereksinim duyduğu tankları nasılsa birileri satacaktı, bu niye Irak olmasındı.

İyi yıllar... Ama artık yeter.

İnsanların yaptığı bazı maddeler güncelliklerini çok çabuk yitiriyor. Örneğin 1860 yılında bulunan Selüloid, artık hemen hemen ortadan kalktı. İlk kez 1907 yılında üretilen Bakalit de öyle. Ancak Naylon ve Teflon için durum böyle değil. Her ikisi de 1938 yılında Delaware, Wilmington'da Du Pont Laboratuvarlarında yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştı. O denli başarılı oldular ki bugün sorun artık onlardan nasıl kurtulunacağı.

Naylon, hâlâ firma için o kadar önemli bir gelir kaynağı ki, Du Pont başka hiçbir şeyden para kazanmasa dahi yalnızca naylon gelirleri nedeniyle Fortune dergisinin ilk 500 sıralamasına girebiliyor. Yapışmayan tavalar için giysi olarak tanınan teflon da hâlâ iyi kâr getiriyor.

Bu maddelerin hiçbiri birdenbire "hit" olmamıştı. Geçenlerde Washington'daki National Press Club'da naylonun 50. yıl kutlamaları sırasında Du Pont her iki maddeye ilişkin bazı tarihi bilgileri açıkladı. Naylon ile teflonun tarihi 1927 yılında o dönemde Du Pont yöneticilerinden biri olan Charles Stine'in şirketin yeni maddeler için araştırma yapmasını istemesiyle başlıyordu. O dönemde yalnızca üniversiteler bu tür araştırmalar yapıyordu.

Stine, bir "deney istasyonu" kurmanın yanı sıra organik kimya konusunda araştırmaları yönetmesi için de Harvard Üniver-

sitesi'nden Wallace Carothers'i işe aldı. Carothers küçük moleküllerin birleşerek daha büyük zincirler oluşturması aşamaları demek olan polimerizasyonla çok ilgileniyordu. Hiçbir şey icat etme gibi bir baskılanma altında da değildi. 1930 yılında rolten pol-

ğutucu gazlar üzerine çalışan Roy Plunkett olumsuz sonuç veren deneylerinden birinden sonra bir laboratuvar silindirin içinde beyaz, mumsu bir madde buldu. Moleküllerin polimerizasyonu nedeniyle madde olağanüstü kaygandı. Kayganlığın sırrını keşfetmek Du Pont'un yıllarına mal oldu. Teflonun moleküler belkemiğini oluşturan karbon atomları florine atomlarından oluşan koruyucu bir giysiye sahipti ve florin atomları da hemen hemen hiçbir şey ile reaksiyona girmiyordu.

Naylon gibi teflon da İkinci Dünya Savaşı boyunca "stratejik maddeler" sınıfında kabul edildi ve bu nedenle sivil ellerden savaş boyunca uzak kaldı. Ancak savaş öncesi Amerikalılara özellikle Amerikalı kadınlara ulaşan naylonun aksine teflon 1948 yılına kadar ticari olarak piyasaya çıkmadı. Kitleler tarafından tanınması ise 1950 yıllarında yapışmayan tavaların piyasaya sürülmesiyle oldu.

Amerikalı astronotların 20 Temmuz 1969 yılında aya ayak basmalarına kadar teflon yine birçok kimse tarafından tanınmıyordu. Teflon uzay giysilerinde, ay taşı örneklerinin konulacağı torbalarda, yakıt tanklarında ve diğer birçok malzemede kullanılmıştı. Amerika'nın uzay programında o denli büyük rol oynadı ki birçok kişi yanlış olarak teflonunun bu iş için geliştirildiğini sandı. Apollo seferleri insanlığa ne getirmiş olursa olsun çok iyi pişmiş ve dibi tavaya yapışmayan yumurtalar sağlıyordu.

Bugün naylon ve teflonun ve diğer sentetik liflerin, plastiklerin, amaçsız polimerizasyon deneyleri sonunda elde edilen sentetik lastiklerin kullanım alanı oldukça geniş. Örneğin her yıl 635 bin ton naylon, arabalar, elektro-

nik malzemeler birçok ev ve işyeri aygıtları ve paketlemede kullanılıyor. Teflon ise bilgisayar sanayi için çok gerekli olmasının yanı sıra eczacılıkta da kullanılıyor. Tüm bunlar oldukça etkileyici. Ancak naylon ve teflon ile sembolize edilen plastik devriminin sonuçları bugün tereddütlerle karşılanıyor. Bu ürünler petrolden elde edildiği için kendi kendilerini yok etmiyorlar. Bu nedenle de sentetik maddeler kontrol edilmeyen çöp dağları oluşturuyor. Ve Du Pont gibi bir dev şirketin bile bu konuda yapabileceği fazla bir şey yok.

Amerikalı Başkan adaylarından biri hem çevrecilere hem de çiftçilere göz kırpmak için Iowa'da yaptığı bir açıklama ile Sentetik ürünler için bir alternatif öneriyordu. Massachusetts Valisi olan Mr Michael Dukakis plastiklerin petrol yerine ethanolden elde edilmeleri halinde çözülebileceğini ve yok olabileceğini savundu. Ayrıca bu iş için Amerikan orta batısında talep fazlası mısır dağları da kullanılabilir.

Ne yazık ki Du Pont çalışanlarından kimyager Dr. Robert Weis plastiklerin polimer olduklarına ve ethanolün polimerize olmadığına dikkat çekti. Araştırmalar sonucunda bazı plastiklerin ultraviolet ışınları altında çözüldüğü bulundu. Ayrıca Du Pont'da piyasaya güneş ışığına fazla tutulduğu zaman kendi kendine yok olan bir plastik sürmeye başladı. Bu plastik şimdi bira sepetlerinde kullanılıyor.

Sonuçta bu maddelerden yapılan ürünlerin istikbalinin ne olacağı tartışılmaya başlandı. Bunları toprağa gömmek artık kalıcı bir çözüm sağlamıyor. Gerekli olan bu işi yapabilecek başka bir teknoloji ve Dr. Weis'a göre de halen böylesi bir teknoloji kullanıma sokulmuş değil.

Economist 23, 29 Ocak 1988

yesterden bir test tübüne bir cam sopa konuldu ve sopa soğuduğu zaman bir lif gibi elastikiyet kazandı. Bu deney 11 yıl ve 27 milyon dolar sonra naylonun bulunmasına yolaçtı.

Teflonun hikâyesi de naylonunkine benziyordu. Pont'da so-

Rambo'da hayat var mı?

Sylvester Stallone'nin süperkomandosu John Rambo gişe geliri olarak büyük iş yapmasına karşın Wall Street'te fazla bir başarı kazanamadı.

İlk iki Rambo filmini yapan ve seyircilerin midisinin kaldırma durumuna göre yeni Rambo filmleri yapma hakkını da elinde bulunduran Carolco Pictures, geçen Kasım ayında halka açıldığında hisselerini 9 dolardan satarak 29 milyon dolar para topluyordu. Ama o zamandan bu yana hisselerin değeri 7 dolara kadar düştü.

Bu durumun nedenini bir bakışta anlamak mümkün. Halk, şirket hisselerini satın aldığı ilk iki Rambo filminden elde edilen kâr çoktan başka alanlara kaydırılmıştı. İlk iki film yaklaşık 390 milyon dolarlık bir gelir sağlamıştı, ancak yeni filmler yapılmadığı için Carolco'nun gelirleri 32 milyon dolara, kârı da 12 milyon dolara düşüverdi. Bu da

hisse başına 49 cent temettü anlamına geliyor.

Carolco bugünlerde üçüncü Rambo'yu yapmak için 40 mil-

yon dolarlık bir bütçe ayırdı. Bu tutar ilk iki filmin bütçe toplamına eşdeğer. Ancak bu 40 milyonluk bütçenin 16 milyon dolarını Stallone alıyor. Stallone bu paranın dışında kâra da belli bir yüzdeyle ortak. Yani hissedarlar 3. Rambo'nun büyük bir başarı kazanmaması halinde yine temettü olarak centlerle yetinecekler.

Öte yandan filmin çekimlerine bugüne kadar başlanmış olması gerekirken, çekimler iki kez tehir edilmiş durumda, çünkü Bay Kas filmin nerede çekileceğine bir türlü karar veremiyor. Önce Meksika denmesine rağmen Las Vegas, Fas, İsrail derken çekimlere de bir türlü başlanamadı.

Hollywood uzmanlarına bakılırsa 3. Rambo bittiği zaman iyi bir gişe geliri sağlayacak. Ancak bu gelirin Carolco'nun 40 milyonluk yatırımıyla film dağıtım giderlerini karşılayıp karşılamayacağı henüz meçhul.

Carolco'nun bugüne değin Rambo dışında yaptığı filmler ise eleştirmenlerden iyi not almasına karşın büyük ticari başarı sağlamadı. Mickey Rourke, Lisa Bonet ve Robert De Niro'nun rol aldığı 17 milyon dolara malolan "Angel Heart" ve Nick Nolte'nin başrolde oynadığı 23 milyon dolarlık modern Western "Extreme Prejudice" beklenen geliri sağlamadı.

Sonuçta Carolco umutlarını Rambo'lara bağlamış durumda. Şirket yöneticilerinden Andrew Wajna, gişe gelirlerinin bir Rambo IV, V ve VI yapmaya da elverişli olacağı görüşünde. "Rambo"ları yaparken her zaman bir James Bond serisi esprisiyle çalıştık" diyor. Carolco'nun durumu sinema izleyicilerinin daha bir süre Rambo filmlerinden kurtulamayacağını gösteriyor. Tüm eleştirmenlerin olumsuz bakışına karşın izleyiciler, gişe gelirlerine bakılırsa Rambo'yu seviyorlar.

BOSCH

tüm çeşitleri ile BOSCH Türkiye'de

Dünyanın en ileri

Teknolojisi ile üretilen

BOSCH elektrikli ev aletleri,
rakipsiz kaliteleri ile şimdi Türkiye'de

Buzdolapları, Çamaşır makineleri
Çamaşır kurutma makineleri
Bulaşık makineleri, Fırınlar
Fritözler, Tost makineleri
Ekmek kızartıcılar
Mikserler, Kahve makineleri
Elektrikli diş fırçaları
Ütüler, Ütü makineleri
Elektrikli süpürgeler
Klima cihazları ve diğerleri

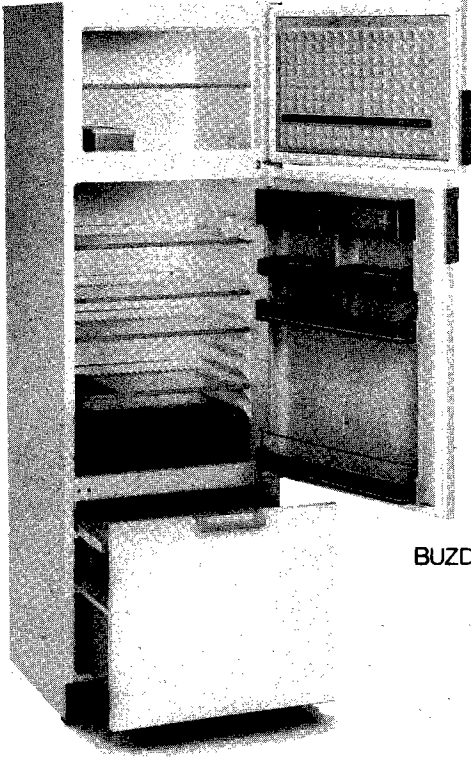
Robert BOSCH GmbH
Türkiye umum mümessili
Dizel Magnet A.Ş.
bol yedek parça ve servis
garantisi ile hizmetinizdedir.

DIZEL MAGNET
TİCARET VE SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

Yeni Tarlabası Cad. Ardan Apt.
No: 6 Kat: 1 TAKSİM-İSTANBUL
Tel: 144 70 89 - 145 77 53 - 155 34 59
155 32 12 - 149 67 00
Tlx.: 24208 AVKA TR

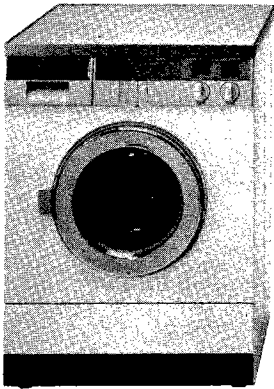
A/M AHMET VELİ MENÇER HOLDİNG A.Ş. KURULUŞUDUR.

004 JUNIS

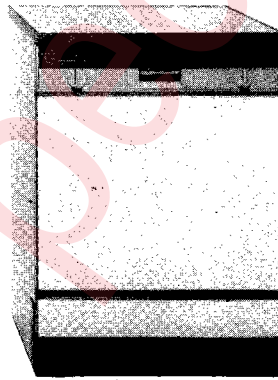

BUZDOLABI

ÇAMAŞIR MAKİNASI

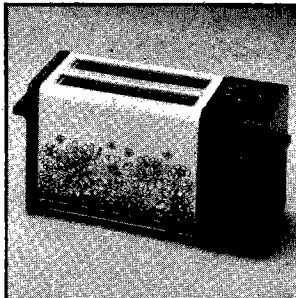
BULAŞIK MAKİNASI

MİKSER

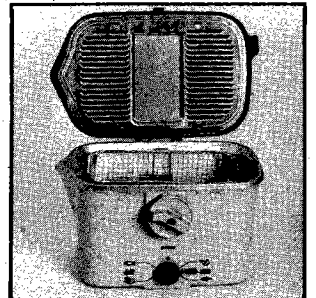
EKMEK KIZARTACIĞI

TOST MAKİNASI

FİRİTÖZ

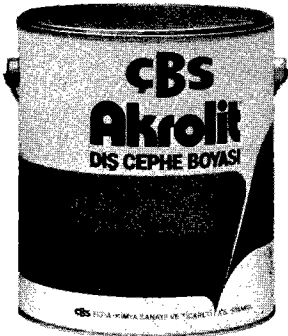

ÇBS

Gerçek boyacıların
onayladığı kalite

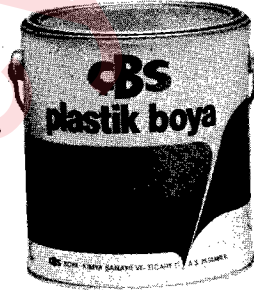

Gerçek kaliteyi
onaylıyan belge
bir arada

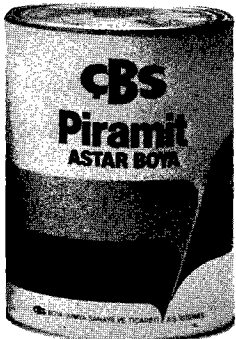
ÇBS Akrolit Dış Cephe Boyası

Dış cepheleri zırlı gibi saran,
korurken güzelleştiren
güzelleştirirken koruyan
cephe boyası.

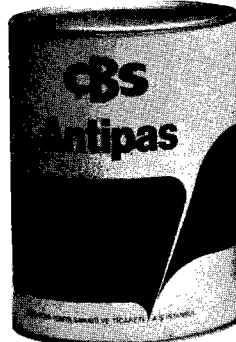
ÇBS Plastik Dispersiyon Boyası

Türkiye'de kireç boya
devrini kapatan, plastik boya
denince akla gelen ilk boya...
Kolay sürülen, çabuk kuruyan,
renkleriyle sürüldüğü
yüzeylere hayat veren boya.

ÇBS Piramit Astar Boya

Son kat boyaların gerçek
kalitesini ortaya çıkaran,
yüzeyleri koruyan,
dirençlerini artıran harika
astar boya.

ÇBS Antipas

Özellikle demir yüzeylerin
paslanmasını önleyen,
son kat boyanın koruyuculuk
özelliklerini artıran sentetik
astar boya.

ÇBS
"güçlü boya"

miştir.

- 1983 tarihli Sermaye Piyasası Kanunu hükümleri çerçevesinde firmalara, aradaki farkın vergisini ödemek şartıyla, sabit sermayede rayiç bedele göre değer artışı sağlamak, buna bağlı olarak «çıkarılmış sermaye»yi yükseltmek ve hisse senetlerini çoğaltmak hususunda imkan tanınmıştır. Çok sayıda firmanın bu tedbire başvurduğunu müşahade etmekteyiz.
- Kiralar ise uzun süredir her yıl genel fiyat seviyesi artışının azami yarısı oranında yükseltilebilir. Ancak, bu tedbir sonucunda, kiracının uzun süre kalması halinde bu kez eski ve yeni kiracılar için çok farklı kiralara ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ev sahipleri son yıllarda düşük kira artışlarını önlemek üzere, seyrek de olsa, kirayı döviz cinsinden ifade etmektedirler. Diğer taraftan, birçok büyük turistik otellerin oda ücretlerini TL ile değil, döviz ile ifade etmelerine esasen izin verilmiş bulunmaktadır.

Türkiyede enflasyonu ve indekslemeyi inceledikten sonra, indeksleme hakkında aşağıda özetlediğimiz hükme varabiliriz: Şüphesiz ki, enflasyon henüz önlenemediği sürece indeksleme metodunun şu veya bu şekilde uygulanması faydalıdır ve hiç indeksleme uygulanmaması şıkkına kıyasla - enflasyonun mahzurlarının azaltılması anlamında - müspet sonuçlar verecektir. Fakat, indeksleme metodunun uygulanması ve bu suretle enflasyonun mahzurlarının azaltılması bizi bu kere enflasyonu önlemek hususunda rehavete düşürmemelidir. Alınacak uygun para ve maliye politikası tedbirleri, bunun yanında üretim ve arz ile de ilgili her türlü tedbirlerle Türkiye'de bugünkü yüksek ve % 40, % 50'lerde gezen enflasyonu zamanla % 10'lara düşürmek mümkündür. ve bunu mutlaka başarmak zorundayız. Günlük döviz kuru ayarlamaları ile pozitif faiz politikası ise her zaman uygulamamız gerekli

politikalar. Buna mukabil, ücretler, maddeler ve aylıklarda ise mutlaka yeniden bir ayarlama ve düzenleme yapmak, uzun süre devam eden reel düşüşleri kısa bir zamanda telâfi etmek sosyal bakımdan şart hale gelmiş bulunmaktadır.

YARARLANILAN BAŞLICA ESERLER

- Akbank, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978**, İstanbul, 1980 (4. bölüm: Fiyat Hareketleri ve Fiyat İndeksleri, s. 107-132; 10. bölüm: Para, Kredi, Banka, s. 462-551 ve 11. bölüm: Kamu Maliyesi, s. 556-655).
- Mükerrem Hic, **Para Tecrisi**, İstanbul, 1982 (24. Fasıl: Enflasyon Analizi, s. 433-463 ve Kasım III: Türkiye'de Para Meseleleri, Teori ve Politika, s. 479-559).
- Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisinde Enflasyonun Anatomisi**, İstanbul, 1984.
- İzzet Aydın, **Enflasyonla Mücadele Modelleri**, İstanbul, 1975.
- Tuğrul Çubukçu, **Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon**, Ankara, 1983.
- Suat Öksüz, **Para Teorisinde Devrim ve Karşı Devrim**, Eskişehir, 1982.
- Erol Zeytinoğlu, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1972 (7. bölüm: Para ve Banka Sektörü, s. 409-453).
- TÜSİAD, **Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonla Savaşta Başarı Koşulları**, İstanbul, Temmuz 1986.
- Yapı Kredi Bankası, **Yeni Enflasyon ve Para Politikası**, İstanbul, 1974.
- DİE, **Üç Aylık Bültenler ve İstatistik Yıllıkları** (fiyat indeksleri için).
- T.C. Merkez Bankası, **Yıllık Faaliyet Raporları, Bültenler** (emisyon ve para arzı istatistikleri ve para politikası için).
- DPT, **Beş Yıllık Kalkınma Planları, Yıllık Programlar** (ekonominin genel dengesi, finansman dengesi, yatırım-tasarruf dengesi, tasarruf ve finansman politikaları, fiyat ve tarımsal destekleme politikalarıyla ilgili bölümler).

Toplumsal Açıdan Toplu Taşıma Fiyatları Ne Olmalı?

Ümit ŞENESEN

I.T.Ü. İşletme Fakültesi'nde ders veren Dr. Ü. Şenesen'in yapıtları arasında **Riskli Yatırım Önerilerinin Değerlendirilmesi** (1975, 1981) ile **Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Model Denemesi** (1986) var.

Kasım 1987 genel seçimlerinden sonra gelen zamlar arasında en çok tartışılanlardan biri toplu taşıma araçlarının bilet fiyatlarındaki artışlar oldu. Benzin fiyatlarındaki yükselişlerin girdi maliyetlerini arttırması, bu zamlara gerekçe olarak gösterildi. Belediyelere bağlı toplu taşımacılık yapan yönetim birimlerinin ancak bu yolla zarar etmelerinin önlenebileceği ileri sürüldü.

Şimdi gelin bir iktisatçı olarak toplu taşımacılık bilet fiyatlarıyla toplu taşımanın maliyetleri arasındaki ilişkiyi, çok değil, biraz matematik kullanarak incelemeye çalışalım. Toplu taşıma işletmelerinin maliyetlerini karşılamak üzere fiyat saptamalarının toplumun genel 'refah'ı açısından gerçekten uygun olup olmadığını inceleyelim. Eğer matematik işlemleri izlemeye yetecek kadar sabrınız yoksa biz size şimdiden sonucu söyleyelim:

«Bir kentte araç çokluğu yüzünden trafik tıkanıyorsa, belediyelerin toplu taşıma **bilet fiyatlarını marjinal maliyetlerinin altına indirmeleri** gerekir. Yok eğer trafik tıkanmıyorsa bilet fiyatlarının marjinal maliyete eşitlenmesi uygun olur.»

Bu sonuç bize her gün söylenenlerden çok farklı, değil mi? Şaşırtıcı görünen bu savı elbette kanıtlamamız gerekecektir. Bunu da elden geldiğince az ve basit matematik kullanarak yapabilirsek çok daha fazla okuyucuyu buna inandırabiliriz. Aşağıdaki açıklamaları izleyebilmek için bir fonksiyonun türevini almayı bilecek kadar matematik yeterlidir.

Önce basit bir model kuralım. Diyelim ki bir kentteki belediye bu kentte oturan insanların 'refah'ını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Şu anda yönetimde bulunan belediye yöneticilerinin böyle bir amaçlarının bulunup bulunmadığını burada tartışmayacağız. Biz yalnızca böyle bir varsayım yapıyoruz.

Bu toplumsal 'refah' nasıl ifade edilebilir. Yine diyelim ki bu kentte k sayıda kişi oturuyor. Eğer teker teker bunların 'refah'la-

rını en yükseğe çıkarabilirsek toplumun 'refah'ı da yükselmiş olur. Yani kişilerin 'refah'larının belli bir ölçüyle ölçülebileceğini ve bunun toplanarak toplumun 'refah'ının elde edilebileceğini varsayıyoruz.

Tek tek kişilerin 'refah'ını ölçebilmek için bu kişilerin tükettikleri çeşitli malların miktarlarına bağlı bir indeks düşünebiliriz. Bu amaçla, toplumdaki insanların üç tür mal tükettiklerini varsayalım: Bunları da özel ulaşım, toplu taşıma ve diğer mallar olarak adlandıralım. Öyleyse bir kişinin yararının bu üç maldan tükettiği miktarlara bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Matematikle yazarsak :

y = kişinin sağladığı yararın ölçüsü

$\ddot{o}$ = özel ulaşım araçlarını kullanma miktar. (diyelim bir ayda)

t = toplu taşıma araçlarını kullanma miktar (diyelim bir ayda)

d = diğer bütün malların tüketim miktarı (bir ayda)

İken bir kişinin bu malları tüketmekle sağladığı yarar, y (d , $\ddot{o}$, t) fonksiyonuyla gösterilebilir.

Bu fonksiyonu işlemlerimizde kullanabilmemiz için daha açık bir ifadeyle belirtmemiz gerekir. Yine bir varsayım yaparak kişinin bu mallardan her birine göre yarar esnekliğinin sabit olduğunu kabul edelim. Daha açık bir deyişle bu mallardan birinin tüketim miktarını çok küçük bir oranda değiştirince, bunun yarar üzerinde yarattığı etkinin, o malın değişimden önce kullanılan miktarından bağımsız olduğunu varsayalım. Bir başka deyişle, bir kişi bu malların birinden çok az da kullanıyor olsa, çok fazla da kullanıyor olsa, bu kullanım miktarını biraz değiştirmenin yararı üzerindeki etkisi hep aynı olacaktır. Bu özelliği taşıyan fonksiyon türlerinden biri, iktisatçıların yakından tanıdıkları Cobb-Douglas fonksiyonudur. Buna göre bir kişinin yarar fonksiyonunu şöyle gösterebiliriz :

$$y(d, \ddot{o}, t) = d^a \cdot \ddot{o}^b \cdot t^c$$

Burada a , b , c harfleri sırasıyla bu üç malın sabit yarar esnekliklerini göstermektedir. Bir örnek vermek gerekirse, bir kişi, diyelim, toplu taşıma araçlarını kullanımını yüzde bir arttırsa, bu kişinin yararı yüzde c kadar artar.

Bir varsayım daha yaparak bu kişinin her üç maldan tüketimini yüzde birer artırması durumunda yararının da toplam olarak yüzde bir artacağını kabul edelim. Bunun matematikle ifadesi :

$$a + b + c = 1$$

olur.

Bu kadar çok varsayım yapmakla gerçeklerden uzaklaştığımız söylenebilir. Ama bu doğru değildir. Bu varsayımlar sadece matematik işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla yapılmaktadır. Bu basitleştirici varsayımlar yapılmazsa başta belirttiğimiz sonuç yine bulunur, ancak kanıtlanması hem daha uzun sürer, hem de çok daha karmaşık işlemlere girişmek gerekir (1).

Böylece bir kişinin yarar fonksiyonunu tükettiği mal miktarları cinsinden bulmuş olduk. Yalnızca bununla kalmadık, her bir maldan daha çok (ya da daha az) tüketildiği takdirde yararın buna bağlı olarak nasıl değiştiğini de gösterdik.

Belediyelerin amacının toplumun 'refah'ını yükseltmek olduğunu yukarıda varsaymıştık. Öyleyse bulduğumuz yarar fonksiyonunun kişi sayısı ile çarpımı bize toplum 'refah'ının bir ölçüsünü verecektir. Demek ki belediyelerin en yükseğe çıkarmağa çalışacakları şey, $(k.y)$ çarpımından başka bir şey değildir. Bu ifadenin değeri de tek tek kişilerin üç çeşit maldan ne kadar tükettiklerine bağlıdır. Belediyeler, kişilere her bir maldan ne kadar tüketebileceklerini söyleyemezler, buna tek tek kişiler kendileri karar verir. Bu kararı verirken de bir yandan gelirlerini, bir yandan da bu üç malın fiyatını gözönüne alırlar.

(d), (ö) ve (t) ile adlandırdığımız üç tür malın fiyatlarını da (fd), (fö), ve (ft) ile gösterelim. (ö.fö) ifadesi özel ulaşım araçlarının kullanımına ayrılan parayı, (t.ft) ifadesi toplu taşıma araçlarının kullanımına harcanan parayı ve (d.fd) ifadesi de diğer bütün mallara harcanan parayı göstermektedir. Bu üçünün toplamının kişinin harcanabilir gelirine eşit olduğunu düşünebiliriz.

Kişinin gelirini (g) ile ve, az sonra nasıl yorumladığımızı açıklayacağımız, ödeyeceği vergiyi (v) ile gösterirsek, harcanabilir gelir (g - v) ile gösterilebilir. Kişinin harcamalarını, harcanabilir gelire eşitlesek :

$$g - v = d.fd + ö.fö + t.ft$$

yazabiliriz.

Bu durumda tek tek kişiler, bu gelir = harcama eşitliğine uymak koşuluyla kendi kişisel yararlarını olabildiğince yüksek yapmak isteyeceklerdir. Bunu yaparken de kendi iradeleri dışında belirlenen gelir (g), vergi (v) ve çeşitli mal fiyatlarına (fd, fö, ft) bakarak her bir maldan ne kadar tüketebileceklerine karar vereceklerdir. Yani yararlarını en yüksek düzeye çıkaran (d), (ö) ve (t) miktarlarını saptayacaklardır.

Burada bize düşen, tek tek kişilerin en yüksek yarar sağlayacakları üç mal miktarını, kişilerin veri olarak aldıkları gelir, vergi ve fiyatlar cinsinden ifade etmektir. Bir başka deyişle (g), (v), (fd), (fö) ve (ft) belli değerler alırsa, bir kişi sağlayacağı en yüksek yararı nasıl hesaplayabilir, bunu göstermektir. Bunun matematikle ifadesi, en yüksek yararı, bu saydığımız veri değişkenler cinsinden bir fonksiyon olarak yazmaktır. Biz bu fonksiyonu yazabilirsek, belediye bu fonksiyonda kendi yetkisi içindeki değişkenleri istediği gibi saptayarak tek tek kişilerin ve dolayısıyla toplumun 'refah'ını en yükseğe çıkarabilir. Öyleyse önce bu fonksiyonu yazmamız gerekmektedir.

Matematikte, bizim karşı karşıya olduğumuz türden, belli bir koşulun sağlanması-na bağlı olarak, belli bir değişkenin değerini en yükseğe çıkarma (ya da en düşüğe indirme) problemlerine sınırlı eniyileme (constrained optimization) problemleri adı verilir. Bizim problemimiz de bu türe uyar, çünkü kişi, harcanabilir gelirini giderine eşitlemek koşuluyla yararını en yükseğe çıkarmak istemektedir. Bu tür problemler matematikte Lagranj (Lagrange) çarpanları denilen bir yöntemle çözülebilir (2).

Bunun için önce amaç fonksiyonunu ve sınırlama koşulunu içeren bir fonksiyon yazılır ve büyüklüğü belirlenecek değişkenlere göre bu fonksiyonun kısmi türevleri alınarak sıfıra eşitlenir. Bulunan denklemler eşanlı olarak çözülürse, söz konusu değişkenlerin, amaca ulaşmayı sağlayan büyüklüklerinin ne olduğu bulunur (3).

Bu söylediklerimizi problemimize uygulayalım :

Önce Lagranj fonksiyonunu yazmamız gerekmektedir. Bunu şöyle gösterebiliriz :

$$L = d^a. ö^b. t^c + h.(g - v - d.fd - ö.fö - t.ft)$$

Bu ifadede ilk kez karşımıza çıkan h harfi, Lagranj çarpanı denilen bir değişkeni göstermektedir. Bunun iktisattaki anlamı, bir harfin, önüne çarpan olarak geldiği sınırlamanın gölge fiyatı (ya da fırsat maliyeti) olmasıdır. Bizim problemimizde h, kişinin gelir = gider sınırlamasının gölge fiyatıdır. Başka bir deyişle kişinin geliri bir birim (di-yelim bin TL) artarsa, bunun yarar üzerindeki etkisi h kadardır, yani yarar h birim artar.

Şimdilik bu gölge fiyatı bir yana bırakalım ve işlemlerimizi sürdürelim. Kişinin, büyüklüklerini belirlemek istediği değişkenler, üç maldan tüketilecek miktarlar olduğuna göre, Lagranj fonksiyonunun d, ö ve t'ye göre kısmi türevlerini alıp sıfıra eşitleyeceğiz demektir. Bunu yaparsak şu üç denklemle karşılaşırız :

$$a.d^{a-1}.ö^b.t^c - h.fd = 0$$

$$b.d^a.ö^{b-1}.t^c - h.fö = 0$$

$$c.d^a.ö^b.t^{c-1} - h.ft = 0$$

Bu denklemlerdeki ilk terimler yarar fonksiyonunun kısmi türevleri, eksi işaretinden sonra gelen terimler ise sınırlama koşulunun kısmi türevleridir.

İlk denklemden :

$$h = \frac{a.d^{a-1}.ö^b.t^c}{fd}$$

yazabiliriz. İkinci ve üçüncü denklemlerden de :

$$h = \frac{b.d^a.ö^{b-1}.t^c}{fö} \quad \text{ve} \quad h = \frac{c.d^a.ö^b.t^{c-1}}{ft}$$

yazılabilir. Öyleyse :

$$\frac{a.d^{a-1}.ö^b.t^c}{fd} = \frac{b.d^a.ö^{b-1}.t^c}{fö} = \frac{c.d^a.ö^b.t^{c-1}}{ft}$$

Buradan üç tür malın her birine ne kadar harcama yapılacağı görülebilir. İlk = işaretinin iki yanındaki terimler kullanılırsa özel ulaştırma araçlarına yapılacak harcamanın tutarı şöyledir :

$$ö.fö = \frac{b.d.fd}{a}$$

İkinci = işaretinin iki yanındaki terimler kullanılırsa toplu taşıma araçlarına ayrılacak paranın tutarı şöyle gösterilebilir:

$$t.ft = \frac{c.d.fd}{a}$$

Bunları gelir gider eşitliğinde yerine koyarsak :

$$g - v = d.fd + ö.fö + t.ft$$

$$= d.fd + \frac{b.d.fd}{a} + \frac{c.d.fd}{a}$$

$$= d.fd. \left(1 + \frac{b}{a} + \frac{c}{a}\right)$$

$$= \frac{d.fd}{a} \cdot (a + b + c)$$

Başta yaptığımız varsayım gereği $(a+b+c) = 1$ olduğundan :

$$g - v = \frac{d.fd}{a}$$

bulunur. Buradan da

$$d.fd = a \cdot (g - v)$$

elde edilir. Bu son ifade bize şunu söyler. Varsayım gereği a katsayısı sıfır ile bir arasında bir sayı olduğundan bunun harcanabilir gelirle çarpımı, harcanabilir gelirin diğer mallara ayrılacak bölümünü verir.

Bu son bulduğumuz eşitliği, yukarıda özel ve toplu taşıma araçlarına ayrılacak tutarları gösteren ifadelerde teker teker yerine koyacak olursak; özel ulaşım için :

$$ö.fö = \frac{b.a.(g - v)}{a} = b.(g - v)$$

ve toplu taşıma için :

$$t.ft = \frac{c.a.(g - v)}{a} = c.(g - v)$$

bulunur ve benzeri yorumlar bu mallar için de yapılır. Yani bir kimse gelirini bu üç mal arasında a, b ve c oranlarında dağıtırsa bundan sağlayacağı yarar, başka her türlü dağıtımla karşılaştırıldığında, daha yüksek çıkacaktır. Bir başka deyişle yararını en yüksek kılmak isteyen bir kimse vergiden sonra elinde kalan gelirini, bu üç tür mala a, b ve c oranlarında dağıtmalıdır (a, b ve c nin varsayım gereği sıfır ile bir arasında değerler aldıklarını unutmayalım).

Bu son üç eşitliği kullanarak her bir maldan ne kadar kullanılması gerektiğini de bulabiliriz. Aşağıdaki üç eşitlik, üç tür malın **talep fonksiyonlarıdır** :

$$d = \frac{a \cdot (g - v)}{fd} \quad \ddot{o} = \frac{b \cdot (g - v)}{f\ddot{o}} \quad t = \frac{c \cdot (g - v)}{ft}$$

Görüldüğü gibi, tüketici, vergiden sonraki gelirini, üç maldan her birinin sabit esnekliklerine göre üçe bölse, bulduğu tutarların fiyatlara bölümü, her maldan ne kadar satın alması gerektiğini gösterir. Demek ki bu son bulduğumuz d, ö ve t miktarları kişinin yararını en yükseğe çıkaran tüketim miktarlarıdır. Öyleyse bunları en başta yazdığımız yarar fonksiyonunda yerine koyarsak, en yüksek yararı sağlayan fonksiyonu bulmuş oluruz. Zaten başlangıçtaki amacı-mız da buydu :

$$y^*(d, \ddot{o}, t) = d^a \cdot \ddot{o}^b \cdot t^c =$$

$$\left| \frac{a \cdot (g - v)}{fd} \right|^a \cdot \left| \frac{b \cdot (g - v)}{f\ddot{o}} \right|^b \cdot \left| \frac{c \cdot (g - v)}{ft} \right|^c$$

Bu ifadede y nin üzerindeki *, yararın en yüksek düzeyde olduğunu göstermek üzere eklenmiştir. Bu eşitliği biraz sadeleştirerek şöyle yazabiliriz :

$$y^* = \frac{a^a \cdot b^b \cdot c^c}{fd^a \cdot f\ddot{o}^b \cdot ft^c} (g - v)$$

Bu eşitliğe biraz yakından bakacak olursak görürüz ki, en yüksek yarar, harcanabilir gelire, fiyatlara ve malların sabit yarar esnekliklerine bağlıdır. Belediye yetkilileri, bunlardan ikisi üzerinde doğrudan etkili olabilirler. Birincisi toplu taşıma araçlarının bilet fiyatları (yani (ft), öteki de belediyenin alacağı vergi miktarıdır (yani v dir).

Buradaki vergi (v) terimini belediyenin topladığı bir vergi (diyelim emlak vergisi) olarak yorumluyoruz. Kuşkusuz kişilerin gelirini gösteren (g) terimi de bu durumda öteki bütün vergilerden sonraki gelir olarak yorumlanmalıdır.

Şimdi belediyenin önünde kişilerin tek tek 'refah'larının nasıl hesaplanacağını gösteren bir fonksiyon bulunmaktadır. Bunu kentte yaşayan kişi sayısı ile çarparsak toplumun 'refah' göstergesi olacak bir fonksiyon elde ederiz. İşte başlangıçta belediyenin amacı olarak varsaydığımız şey, bu fonksiyonun değerinin en yükseğe çıkarılmasıdır. Soruna belediye açısından bakacak olursak, bu fonksiyonu en yükseğe çıkarmak için ne yapılabilir?

Belediye kuşkusuz toplu taşıma araçlarının işletme maliyetlerini karşılamak zorundadır. Bunu iki kaynaktan yapabileceğini düşünüyoruz. Birincisi toplu taşıma araçlarını kullananların satın aldıkları bilet gelirlerinden, öteki de topladıkları vergilerden. Bunlardan ilkinin yalnız toplu taşıma aracına binenler ödeyecekleri halde, ikincisini, toplu taşıma araçlarını kullansın ya da kulanmasın, genel olarak toplumun bireyleri ödeyecektir. Eğer bu vergi bir emlak vergisiyse, elbette emlak vergisine konu taşınmaz malı olanlar tarafından ödenecektir.

Yine basitleştirici bir varsayım yaparak, belediyenin toplu taşıma giderlerini,

gerektiğinde emlak vergisine başvurarak karşıladığını kabul edelim. Taşıma girdilerinin fiyatları arttığında, belediyenin bu iş için katlanmak zorunda kaldığı maliyet yükselecektir. Peki o zaman emlak vergisi ödeyenler buna karşı çıkmazlar mı? Eğer kendi yararlarını düşünüyorlarsa çıkmazlar. Biraz beklenmedik bir yanıt ama doğrusu da bu. Bakın neden?

Açıklamalarımızı kolay anlaşılır kılmak için bu kentte yalnız bir tür toplu taşımacılık yapıldığını varsayalım. İnsanlar kentiçi ulaşımlarında ya belediyenin işlettiği otobüsleri kullanacaklar, ya da kendi özel otomobillerine binecekler diyelim. Baştanberi yaptığımız varsayımların, varacağımız sonucu etkilemediğini bir kez daha vurgulayalım. Bundan sonraki varsayımlarımız da aynı nitelikte olacak ve sonucun şöyle ya da böyle çıkmasında bir etkileri bulunmayacaktır.

Yine böylesi bir varsayım yaparak belediyenin özel ulaşımdan herhangi bir vergi almadığını düşünüyoruz. Yani benzin satışlarından belediye payı, paralı yol, vb. uygulamaların olmadığını varsayıyoruz.

Bu durumda belediyeye düşen, toplu taşımacılık işinin gelir ve giderlerini dengeleyerek toplumun 'refah'ını en yükseğe çıkarmak olacaktır. Bu gelir ve gideri nasıl dengeleyeceğini az önce belirtmiştik. Bunu matematikle ifade edersek önce bir maliyet fonksiyonu yazmamız gerekecektir. Kentiçi trafikte yalnızca iki tür araç (belediye otobüsleri ve özel otomobiller) olduğuna göre, toplu taşımacılık işinin maliyeti de bu araçların kullanım miktarlarına bağlı olacaktır. Yani

$$m(\bar{o}, t)$$

ifadesi, toplu taşımacılığın kişi başına maliyetini gösterecektir. Burada (m) maliyet anlamında kullanılmıştır.

Bu maliyet fonksiyonunda maliyeti belirleyen bir etmen olarak toplu taşıma araçları

nın kullanım miktarlarının yer alması doğal görülebilir ama, «özel araçların kullanımı ne arıyor?» diye sorulabilir. Bunun gerekçesi de şöyle. Eğer kent içinde trafik tıkanıyorsa, özel araçların kullanımının artması bu tıkanıklığı daha da arttıracak, dolayısıyla belediyeye otobüslerinin aynı hizmeti sunmaları daha pahalıya malolacaktır. Yok eğer kent içinde trafik hiç tıkanmadan rahat rahat akıyorsa, özel araç kullanımındaki artış, bu rahatlığı bozmadığı sürece, belediyenin toplu taşıma araçlarını çalıştırmasının maliyetini de etkilemeyecektir. Öyleyse bu söylediklerimizin matematikteki karşılığını verelim.

Belediye otobüslerini kullanma talebi belli bir düzeyde sabitken, özel araç kullanımına olan talebin artması, toplu taşıma giderlerini yükseltiyorsa, kişi başına maliyet fonksiyonumuzun özel araç kullanım miktarına göre kısmi türevi, artı değerlidir. Maliyet fonksiyonunun özel araçlara göre kısmi türevine ($m_{\bar{o}}$) ve toplu taşıma araçlarına göre kısmi türevine de (m_t) diyecek olursak :

$$m_{\bar{o}} > 0 \text{ ve } m_t > 0$$

yazabiliriz. Bunlardan ikincisi toplu taşımaya olan talep artarsa, özel oto kullanımı sabitken, maliyetler yükselir, anlamına gelmektedir.

Kişi başına maliyeti kişi sayısı (k) ile çarparsak toplam maliyeti; kişi başına vergiyi (k) ile çarparsak toplam vergi gelirini ve kişi başına toplu taşıma aracına olan talebi (k) ile çarparsak toplam talebi elde ederiz. Öyleyse belediyenin gelir ve giderleri arasındaki denge şöyle yazılabilir :

$$k.v. + k.t.ft = k.m(\bar{o}, t)$$

Eğer otobüs bileti fiyatları, otobüs çalıştırma maliyetlerini karşılıyorsa, emlak vergisi gelirlerine başvurulmayacak, yetmiyorsa emlak

vergisi gelirleri açığı kapatmakta kullanılabaktır.

Belediyenin amacının da, daha önce bulduğumuz y^* değerinin k ile çarpılması sonucu bulunan değeri en yüksek kılmak olduğunu biliyoruz. Öyleyse burada da bir sınırlı eniyileme problemini çözmemiz gerektiği açıktır. Çünkü bu durumda da gelir ve gider eşitliği sağlanmak koşuluyla bir fonksiyonun en yüksek değerinin ne olduğu aranmaktadır. Yine Lagranj fonksiyonumuzu yazalım; ama önce ifadelerde bazı kısaltmalar yaparak karmaşıklığı azaltabiliriz.

$$k.y^* = \frac{k.a^a.b^b.c^c}{fd^a.fö^b} \cdot \frac{(g - v)}{ft^c}$$

ifadesini :

$$K = \frac{k.a^a.b^b.c^c}{fd^a.fö^b}$$

diyerek daha basit bir biçimde şöyle yazabiliriz :

$$k.y^* = \frac{K.(g - v)}{ft^c}$$

Toplam maliyet fonksiyonumuzu da iki taraftaki (k) terimlerini kısaltarak şu biçime sokabiliriz :

$$v = m(ö,t) - t.ft$$

Bu basitleştirmelerden sonra Lagranj fonksiyonumuz şöyle olur :

$$L = \frac{K.(g - v)}{ft^c} + j.[v - m(ö,t) + t.ft]$$

Bu ifadede yer alan (j) terimi de daha önceki (h) gibi bir Lagranj çapanıdır ve tıpkı onun işlevini görür, yani sınırlama koşulunun gölge fiyatıdır. Bu problemde (j) nin değeri, sınırlama bir birim gevşetirse, yani (v) vergi gelirleri bir birim (diyelim bin TL) artarsa, toplumun 'refah'ı da (j) birim artacaktır, biçiminde yorumlanabilir.

Lagranj fonksiyonunun, belediyenin elindeki iki politika aracı olan değişkene yani bilet fiyatlarıyla (ft) emlak vergisine (v) göre kısmi türevleri alınıp sıfıra eşitlenirse şu iki denklem elde edilir :

$$\begin{aligned} K &= \frac{K}{ft^c} + j.[1 - mö.öv - mt.tv + ft.tv] = 0 \\ &= \frac{c.K.(g - v)}{ft^{c-1}} + j.[-mö.öft - mt.tft + ft.tft] = 0 \end{aligned}$$

Bunlardan ilki (v) ye göre, ikincisi de (ft) ye göre kısmi türevlerin sıfıra eşitlenmiş biçimidir. $(mö)$ ve (mt) nin ne olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunlar maliyet fonksiyonunun özel ve toplu taşıma miktarlarına göre kısmi türevleriydi. $(öv)$, (tv) terimlerinin de sırasıyla, özel ve toplu taşıma miktarlarının vergiye göre kısmi türevleri, $(öf)$ ve (tft) terimlerinin de yine sırasıyla özel ve toplu taşıma miktarlarının toplu taşıma fiyatına göre kısmi türevleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu terimlerden birinin anlamını, örnek olmak üzere, açıklayalım. Örneğin $(öv)$, toplu taşıma bilet fiyatları sabitken, emlak vergisinde bir değişme yapılırsa bunun özel araç kullanım talebini nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu, elbette, dolaylı bir etkidir. Otobüs bilet fiyatları sabitken, emlak vergisinden otobüs işletmesine giden (kişi başına) miktar azaltılırsa, bunun otobüs işletmesine ayrılan pa-

rayı azaltacağı, dolayısıyla işletmenin daha az (belki daha seyrek otobüs seferleri gibi) hizmet sunacağı, otobüslerde doğacak kalabalıklaşmanın bazı kimseleri özel ulaşım aracı kullanmaya yönelteceği söylenebilir. İşte (öv) terimi bu dolaylı etkiyi dile getirmektedir. Öteki kısmi türev terimleri de benzer biçimde yorumlanabilirler.

Daha önce bulduğumuz talep fonksiyonlarından bu kısmi türevlerin fiyatlar, harcanabilir gelir ve sabit yarar esneklikleri cinsinden neye eşit oldukları çıkarılabilir.

Özel ulaşım talebinden şu eşitlikleri bulabiliriz :

$$\text{öv} = -\frac{b}{f\ddot{o}}, \text{tv} = -\frac{c}{ft}, \text{öft} = 0, \text{tft} = -\frac{c \cdot (g - v)}{ft^2}$$

Lagrani fonksiyonunun (ft) ye göre kısmi türevinin son iki terimi de :

$$t + ft \cdot \text{tft} = t - \frac{c \cdot (g - v)}{ft} = 0$$

olarak belirtilebilir. Bunları kısmi türev eşitliklerinde yerine koyup gerekli düzenlemeleri yaparsak :

$$\frac{K}{ft^c} = j \cdot \left[1 + m\ddot{o} \cdot \frac{b}{f\ddot{o}} + mt \cdot \frac{c}{ft} - c \right]$$

$$\frac{c \cdot K \cdot (g - v)}{ft^{c-1}} = j \cdot \left[mt \cdot \frac{c \cdot (g - v)}{ft^2} \right]$$

eşitliklerini buluruz. Bunları taraf tarafa bölerek (j) teriminden kurtulabiliriz

$$\frac{ft}{c \cdot (g - v)} = ft^2 \cdot \frac{1 - c + m\ddot{o} \cdot \frac{b}{f\ddot{o}} + mt \cdot \frac{c}{ft}}{mt \cdot c \cdot (g - v)}$$

ya da

$$mt \cdot (1 - c) = ft \cdot (1 - c) + m\ddot{o} \cdot b \cdot \frac{ft}{f\ddot{o}}$$

buradan da

$$mt = ft + \frac{m\ddot{o} \cdot b \cdot ft}{(1 - c) \cdot f\ddot{o}}$$

elde edilir.

İşte bütün yazının en can alıcı eşitliğini elde etmiş bulunuyoruz. Bu eşitliğe göre, maliyet fonksiyonunun toplu taşıma talebine göre kısmi türevi iki terimin toplamından oluşmaktadır. Bunu, toplu taşımacılıktaki marjinal maliyeti meydana getiren bu iki terim nedir? Birincisi toplu taşıma fiyatları, yani belediye otobüs biletinin fiyatı, ikincisi ise içinde (mö) bulunan bir başka terimdir.

Bu ikinci terim sıfıra eşitse, iktisatta çok iyi bildiğimiz bir ifadeye ulaşmış oluruz: Marjinal maliyeti = fiyat. Bu ikinci terim ne zaman sıfır olur? Fiyatlar (fö ve ft) ve sabit esneklikler (b ve c) sıfırdan farklı olduklarına göre bu ikinci terimi sıfır yapmanın tek yolu, (mö) terimin sıfır olmasıdır. Peki (mö) sıfır olur mu? Evet, ama ancak kent içinde trafik tıkanmıyorsa!

Maliyet fonksiyonumuzu ilk oluştururken kent içi trafiğinin hiç tıkanmaması halinde (mö) teriminin sıfır olacağı, aksi halde artı değerli olacağı belirtilmişti. Eğer kent içi trafiği tıkanmıyorsa, (mö) artı bir değer alacak,

dolayısıyla marjinal maliyet, artık eşit olmaksızın çıkıp fiyattan daha büyük bir değere eşit olacaktır.

Belediye yöneticileri açısından bunun anlamı şudur: Eğer kent içi trafikte bir tıkanma varsa otobüs bilet fiyatları, toplu taşımacılığın marjinal maliyetinden düşük belirlenmelidir ki toplumun 'refah'ı olabildiğince yüksek kalsın. Trafik zaten tıkanırken otobüs bilet fiyatlarını, gelirleri giderlere eşitleyeceğiz diye marjinal maliyete eşit olarak saptarsak, toplumun 'refah'ını düşürmüş oluruz. Peki emlak vergisi ödeyenlerin buna bir itirazı olmaz mı? diye sormuştuk. Kendi çıkarlarını düşünüyorlarsa olmaması gerekir. Çünkü otobüs bilet fiyatlarının marjinal maliyetin altında belirlenmesi, otobüs kullanmayı, bilet fiyatının marjinal maliyete eşit belirlenmesi durumuna göre, nisbi olarak daha ucuza getirirse, özel araç kullanımından otobüs kullanımına doğru bir kayma olacak, bu da trafik sıkışıklığını ortadan kaldırarak otobüs işletmenin maliyetini düşüreceğinden vergilerde indirimle gidilebilecek, sonuçta ulaşım, hem daha ucuza, hem de trafik sıkışıklığına neden olmadan sağlanabilecektir.

Belediyenin yerinde tekелci bir firma olsaydı, kârını en yükseğe çıkarmak isteyeceğinden, bilet fiyatlarını marjinal maliyete eşit olarak saptayacaktı. Bu da yukarıdan açıkça

görüldüğü gibi toplumun zararına bir durum yaratacaktı. Öyleyse bu tür işletmelerin yönetilmesi, tıpkı bir özel kesim işletmesi yönetir gibi, kâr amacına yönelik olursa, toplumun bundan ancak zarar göreceği gerçeği, hesap bildiğinden hiçbir kuşku duymadığımız belediye yöneticilerinin bu konu üzerinde bir kez daha düşüncelerini gerektirir (4).

NOTLAR

- (1) S. Glaister, **Mathematical Methods for Economists**, Gray-Mills, 1972, s. 159-163.
- (2) Örneğin bak. A.C. Chiang, **Matematiksel İktisadın Temel Yöntemleri**, (Çeviri), Teori Yayınları, 1986, s. 357-361.
- (3) Aslında kısmi türevlerin sıfıra eşitlenerek ortaya çıkan denklemlerin çözümünün, yararı en yüksek düzeye çıkaran çözüm olabilmesi için, bu gerekli koşulun yanısıra yeterli koşul diye adlandırdığımız başka bazı koşulların da sağlanması zorunludur. Ele aldığımız modelde bu ikinci koşullar da sağlanmaktadır. Bu koşullar için örneğin bak. Chiang, *agy*, s. 362-369.
- (4) Eğer maliyet fonksiyonunun biçimi daha açık olarak yazılırsa, (v) ve (ft) için daha somut çözüm değerleri hesaplanabilir. Ancak yukarıdaki sonuç bizim yazımızın amacı için yeterli olduğundan bu hesaplamalara girişmedik. Benzer biçimde kişilerin bütçe sınırlamasının gölge değeri olan (h) ve otobüs işletmesinin bütçe sınırlamasının gölge değeri olan (i) terimlerinin de hesaplanmasını gösterme gereği duymadık.

Yönetici ve Yönetici Değerleme Kriterleri

Ercan DUYGULU

Yazarın «İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları Üzerine
İstatistikî Bir İnceleme»si, dergimizin 269.
(Nisan 1987) sayısında çıkmıştır.

1 — **YÖNETİCİ KİMDİR?** : Yönetmek kelimesinden türetilen yönetici kelimesi, şimdiye değin yönetim bilimi ile uğraşan çeşitli yazarlar tarafından çok değişik şekillerde tanımlanmıştır. Genel anlamda, yönetim fonksiyonlarını veya yönetim ameliyesini devamlı surette ifa eden organlara **yönetici** denmektedir. Ayrıca en basit tanımı ile Yönetici, başkalarına iş gördüren, başkaları vasıtasıyla iş gören, hedeflere ulaşan kimsedir. Kısaca yönetici, insanları güdüleyen kişidir. Yönetici, Tepe (en üst) idarecisi olduğu gibi birkaç iş görene nezaret eden bir nezaretçi de yönetici olabilir.

Yönetici adayları genellikle hata işleme korkusuna kapıldıklarından, karar verme ameliyesinde çekingen ve mütereddit olurlar. Etkin verimli ve süratli karar vermekte güçlük çekerler. Bu nedenle yöneticiler adaylarını hata işleme korkusuna kapılmadan karar vermeye teşvik etmelidirler. Zira hatalar onlar için tecrübe olacaktır. Tecrübe, bilindiği gibi muhakeme gücünü arttırır. Muhakeme kudreti ise, yönetici için çok lüzumludur. Bundan başka yönetici adayları başkalarının yanında tenkit edilmemelidir. Tenkidin iyisi, insanın kendine olan güvenini, gurur ve ihtirasını takviye eder. Kötüsü ise bunları yok eder. İyi tenkit usulü dairesinde yapılandır. Bu nedenle yetişmekte olan yönetici adaylarına kusurları, hataları yalnız kalındığı zamanda söylenmeli, bunların düzeltilme yolları da behemehal gösterilmelidir.

Başkalarına iş gördürerek, iş başarmaya çalışan yöneticinin bir takım özellik ve yeteneklere sahip olması, karara etkili olacak olaylara ait bilgileri edinmesi gerekmekte olup, bunlardan başka yönetim için hangi bilgilerin gerekli olduğunu, bunların nasıl elde olunabileceğini, nasıl işlenebileceğini bilebilmelidir. Kısaca Yönetici veya idareci, hem realiteyi bilmeli, hem bunu değer hükümlerine vurmak suretiyle, kuruluşun amacına hizmet eden sonuçlara ulaşabilmelidir. Bu arada, ge-

leceği tahmin etme ve keşfetme niteliklerine de haiz olmalıdır.

Demek oluyor ki, yönetici iyi kararlar almak için bir taraftan rakamları **yani geçmişe ait verileri (doneleri) işlemeyi bilecek**, sonra **geleceği isabetle keşfedecek**, nihayet kuruluş ve toplum için tatminkâr olan **değer ölçülerine** sahip olacaktır. Bahsi geçen ölçüler; iyilik, doğruluk, adalet, güzellik v.s. gibi olması gereken ile ilgili standartlardır ki, bunlar yöneticinin şahsiyetini meydana getiren faktörlerin başında gelir.

Yönetici kavramının kapsamı o kadar geniştir ki, bu konuyla ilgili kitap yazmak bile mümkündür. Onun için biz burada daha çok üst ve orta seviyedeki yöneticilerin değerlemesi üzerinde duracak, onların değerlendirme kriterlerine (ölçütlerini) ayrı ayrı incelemeğe çalışacağız.

2 — YÖNETİCİ DEĞERLEME KRİTERLERİ : Yönetici değerlendirme : Yönetim faaliyetlerinde bulunan bir kimsenin veya kimselerin, nitelik, yetenek ve davranışlarının değerini ölçmek demektir. Yöneticileri değerlemek suretiyle çalışma hayatında hangilerinin daha üst mevkilere yükseltilebileceğini, hangilerinin daha geniş yetki ve sorumluluklar taşıyabileceklerini veya organizasyonda aynı mevkide farklı işlem ifa etmedeki başarı derecelerini tahmin etmek mümkün olabilecektir.

Demek oluyor ki, yönetici değerlendirme, kuvvetli ve zayıf, istenen ve istenmeyen yönleriyle, değerlendirme programı açısından objektif şekilde bir yöneticinin, yönetici olarak değerini ortaya koymak için yapılan işlemlerdir, şeklinde de tanımlanabilir.

Bu itibarla, yönetici değerlendirme kriterlerini subjektif (öznel) ve objektif olarak iki yönden inceleyebiliriz.

A—) YÖNETİCİ DEĞERLEMEDE SÜBJEKTİF KRİTERLER :

1 — Zihni Yetenek : Bir ferdin zihni yeteneği, bilgiyi kavrama ve uygulama gücüdür. Bu gücün başlıca özellikleri, açık fikirli olmak, teknik yeterli ve muhakeme yeteneğidir.

2 — İş Bilgisi : Yöneticinin bir işi ne derecede, ve nasıl bir şekilde yapması gerektiğini iyi bir şekilde bilmesi gerekmektedir.

3 — İş Birliği : Bir amaca ulaşmak için başkaları ile beraber koordineli bir şekilde çalışma arzu ve yeteneğini ifade eder. Buna göre, yönetici; bir grup üyesi olmanın bilincine sahip olarak, amacın elde edilmesinde aktif şekilde katkıda bulunabilmek için gönüllü olarak çaba harcamalıdır.

4 — İkna Yeteneği : Bir yönetici resmi otoritesini kullanmak suretiyle değil, beraberce çalıştığı kimselere amacı benimseterek, onları seve-seve çalışmaya ikna etmelidir. Bu sebepten astlarınız sizi sayarlarsa ölüme kadar peşinizden gelirler. Bunun nedeni, bulunmaz bir önder olmanız değildir. Sizin onları izlemeniz ve ikna etmenizdir.

5 — Yaptırma Gücü : Bir psikologa göre, kişiler: bilinçli veya bilinçsiz şekilde birbirlerini taklit ederler. Şu halde astların iyi taklit etmeleri sonucu verimli olmaları mümkündür. Bunu sağlamak için, yöneticilerin astları için ilham kaynağı olmaları, her davranışına, her sözüne dikkat etmeleri gerekmektedir. Amerikalı Robert McNamara bunu şu sözlerle ne güzel ifade etmiştir. «Bir yönetici kraldan çok kralcı ve fildişi kadar lekeli olmalıdır.»

6 — Üstün Karakterli Olma : İyi bir karaktere sahip olmanın başlıca şartları, doğruluk, dürüstlük, insanseverlik, kendi kendini kontrol, kararlılık, çalışkanlık, yaratıcılık, sebat ve risk almak v.s. gibi vasıtalarla sahip olmaktır.

7 — **İnsanseverlik** : İnsanlara ve haklarına saygılı olmayı, adil şekilde davranmayı ifade eder. Yönetici gerçekçi olmalıdır. Eğer yönetici «ne haklıdır?» sorusundan çok «kim haklıdır?» sorusu ile ilgilenirse yöneticiliğe lâyık değildir.

8 — **Kendi Kendini Kontrol** : Bir yöneticinin mevcut kurallara uygun şekilde davranması veya bunların bulunmaması halinde, kendiliğinden olumlu eylemlerde bulunmak hususundaki tutumudur. Yönetici şöyle düşünmelidir. Yaptığın işe inanıyorsan önüne çıkan engeller seni yıldırmamalıdır. Terslikleri yaşamın bir cilvesi olarak görmeli, doğal karşılamalıdır.

9 — **Ruhsal ve Ussal Kararlılık** : Yöneticilerin mesleki hastalıklarının başında sinir bozuklukları, ülser gibi rahatsızlıklar gelmektedir. İyi bir yöneticinin his ve heyecanlarını kontrol edebilmesi, beklenmeyen olaylar karşısında soğukkanlılığını kaybetmemesi gerekmektedir.

10 — **Sorumluluk** : Görevlerinin yapılması, yapılmamasından sorumlu olma halini ifade eder. Üst, astını görevlendirirken o görevi başarabilmek için gerekli yetkiyi de kendisine vermelidir.

Ancak üst, yetkiyi göçermeyle kendi sorumluluğundan kurtulmuş olmaz, görevlerin başarılması ve sonuçları ile ilgili sorumluluklar yine üste aittir. Bu nedenle yöneticiler, astlarına sorumluluk vermekten kaçınmamalıdır.

Gerektiği gibi yönlendirilmiş ve güdülenmiş bir yönetici, insanı şaşırtacak kadar başarılı olabilir.

11 — **İletişim Yeteneği** : Astları ile haberleşmeyi, iyi iletişim kurmayı ifade eder. Bir tanıma göre yöneticilik insanı güdülemek demektir. İnsanları güdülemenin tek yolu on-

larla iletişim kurmaktır. İyi bir yöneticinin konuşmak kadar dinlemeyi de bilmesi gerekir. Zira gerçek iletişim iki yönlü bir işlemdir. Etkili iletişim, insanlara gerçekten önemsendiklerini göstermekle olur.

12 — **Teşebbüs** : Yöneticinin yeniliklere karşı ilgi duyması, risk ve belirsizlikler karşısında çekingen olmaması gerekir. Aşırı olmak şartıyla atılgan, şevk ve heves sahibi, cesaretli ve uzağı görebilme yeteneklerine sahip olmalıdır.

13 — **Yaratıcılık** : Yeni ve faydalı fikirlerin eyleme dönüştürülmesini ifade eder.

14 — **Öğretme** : İyi bir yöneticinin, astlarını yetiştirme ve geliştirme konusunda da başarılı olması gerekir.

15 — **Takt** : İyi bir yönetici, nerede, ne zaman ve ne şekilde konuşması gerektiğini tayin edebilmelidir.

B — TEKNİK YETENEKLER :

Yöneticilerde, teknik yeteneklerin de bulunması istenir. Bundan maksat belirli bir çalışma alanının anlaşılması, bilinmesi, bu konu ile ilgili işlerin başarılabilmesi, araçların kullanılabilmesi için gerekli olan yeteneklerdir.

Hiyerarşinin üst kademelerine çıkıldıkça teknik yeteneklerin önemi azalır. Çünkü üst kademe yöneticilerinin teknikle ilgili konularda faydalanabileceği kurmay organları vardır.

C — BEŞERİ YETENEKLER : Bu yetenek, bir yöneticinin birlikte çalıştığı kişilerle olan ilişkilerini iyi yürütebilmesi, onların fikir ve inançlarını anlayabilmesi, devamlı olarak onlarla haberleşme halinde bulunması husus-

larındaki maharetlerini ifade eder. Beşeri yeteneklerin, hiyerarşinin tüm kademelerinde önemli olduğu bilinmesi gerektiği yapılan araştırmalar da doğrulamıştır. Ancak astlarla doğrudan doğruya ilişkilerin en fazla olduğu alt kademelerde, beşeri yeteneklerin gereği çok fazladır. Bununla beraber, yüksek kademeye yöneticileri ile ilgili araştırmalar da beşeri ilişkilerde uyanık ve duyarlı davranmak gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca kuruluş dışı çevrelerle ilişkilerde de beşeri yetenekler önem kazanmaktadır.

D — KAVRAMSAL YETENEKLER : Kavramsal maharet, yöneticinin örgütü bir bütün olarak görebilmesini ifade eder. Özellikle, üst kademe yöneticileri için en önemlisi kavramsal yetenektir.

Netice olarak, yöneticilerin sorumlu oldukları işteki mekanik gereklerin üstesinden gelecek kadar teknik yetenek, başkaları ile birlikte çalışırken, etkin bir grub üyesi olmak ve yönettiği grupta takım ruhu yaratacak ölçüde **beşeri yetenek** ve durumun gerektirdiği değişik faktörlerin birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini kavrayabilecek kadar da **Kavramsal Yeteneğe** sahip olmaları gerektiği, ortaya çıkmaktadır. Birbirlerine bağlı önemleri olan bu üç yetenek yönetim kademelerinin değişmesine bağlıdır. Alt kademeler için önemli olan teknik yetenek, yukarda da belirtildiği gibi üst kademelerde yerini beşeri ve kavramsal yeteneklere bırakmaktadır.

E — YÖNETİCİ DEĞERLEMEDE OBJEKTİF KRİTERLER :

Yöneticilerin, doğrudan doğruya şahsı ile ilgili nitelik, yetenek ve maharetlerin (subjektif kriterlerin) onun başarısı hakkında hüküm verebilmek için yeterli olmadığı, değerli vasıflara sahip oldukları halde etkin ve verimli sonuçlar elde edemeyen yöneticilerin bu

lunduğu gözlenmiştir. Bu durum, öznel ölçütlerin yönetici değerlemedeki yetersizliğine dikkati çekmektedir. Şu halde aynı amaç için kullanmak üzere objektif ölçütlere de ihtiyaç vardır. Bunlar da, yöneticinin başardığı ya da başarması gereken işler, amaçlar veya eserlerdir.

Bir işin başarılması, o işin gerektirdiği nitelik, yetenek ve maharetlere sahip olmaktan başka, bunların kullanılmasına da bağlıdır. Şu halde başarılı işler, somut göstergeler yöneticilerin özelliklerinden daha tutarlı ölçütlerdir.

Yönetim fonksiyonlarını (planlama, organizasyon, emir-kumanda, koordinasyon, kontrol yönetici personelin eğitimi) başarma ölçüsü, objektif değerlendirme kriterleri olarak alınabileceği gibi, yöneticilerin kararlarını, kârlarını, produktivitelerini, üretim ve satışlarını da değerlendirme ölçütleri olarak alabiliriz. Denilebilir ki; başarılması gereken ne kadar amaç, görülmesi gereken ne kadar hizmet varsa, o sayıda da yönetici değerlendirme kriterleri vardır. Ancak çoğu kez bunların tümünü kullanmak hem imkânsız hem de gereksizdir.

İyi bir yöneticinin sahip olması gereken nitelikleri tek bir sözcükle özetlemem gerekirse, **İŞBİTİRİCİLİK**'tir derim.

3 — SONUÇ :

Bir yönetici, «kuruluşu vücuda getiren teşkilat değil çeşitli mevkilere dağıtılan şahıslardır» demiştir. Bu itibarla, yönetici; başarının anahtarının bilgi değil, insan olduğu gerçeğini hiç bir zaman unutmamalı, işletmenin en önemli üç unsuru olan insan, ürün ve kâr'dan öncelikle insan unsuruna önem vermelidir. Çalışma hayatında iyi bir ekibiniz yoksa, ötekilerle (ürün ve kâr) bir yere varamazsınız. Bu sebeplerden dolayı yöneticiler, astların sorunlarına her zaman için kulak

vermeli, onların çözümlerine yardımcı olmalıdır. Ancak, bu özelliklere sahip yöneticiler iş hayatında başarıya ulaşabilirler.

Acımasız rekabet şartlarının hüküm sürdüğü çalışma dünyasında idareciler, ayakta kalmak ve başarıya ulaşmak için öncelikle çok çalışmak gerektiğini bilmelidirler. Ünlü bir Amerika'lı yöneticinin (LEE IACOCCA) yönetici adaylara önerdiği tavsiyeleri burada belirterek makalemi noktalamak istiyorum. «Başarıya ulaşmak için ne yapmak gerekir? Kendine bir yol çiz, azimle o yoldan yürü iyi bir öğrenim görmeğe çalış, Durup seni keşfetmelerini bekleme, bir şeyler yarat, kendini

işine verir yılmadan çalışırsan her istediğine kavuşabilirsin. Sana verdiği yetenekler için Tanrıya şükretmeyi de unutma».

KAYNAKLAR

- (1) Yönetici Değerlemin Genel Esasları, Yöneticileri Değerlemede Kullanılan Başlıca Kriterler. Doç. Dr. Y. Öner, Yüksek Kademe Yönetim Semineri Eğitim Notları 1984/SİDE—ANTALYA.
- (2) Yönetim Ameliyesi, Prof. Dr. K. Tosun, aynı Seminer Eğitim Notları,
- (3) Milyarder olma Sanatı, Lee IACOCCA, William Novak Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Basım EKİM/1985 Çağaloğlu — İSTANBUL.

Lâstik Eşya Sanayiinin Avrupa Ekonomik Topluluğu Karşısında Rekabet Olanakları

Nuri VARDAR

Yazar İ.Ü. İktisat Fakültesi mezunu ve
Cemiyetimiz üyesidir.

I) SEKTÖRÜN TANIMI

Lastik Sanayii, bir Birleşmiş Milletler yayını olan 'bütün ekonomik faaliyetlerin uluslararası standart sanayi tasnifi ve endeksleri' adlı kitapta yer aldığı biçimiyle iki ana grupta toplanmaktadır: Araç (Tekerlek) Lastiği Sanayii ve Lastik Eşya Sanayii.

- a) Araç (Tekerlek) Lastiği Sanayii;
 - 1) Binek otomobil lastiklerini,
 - 2) Kamyonet veya hafif kamyon lastiklerini,
 - 3) Kamyon ve otobüs lastiklerini,
 - 4) Traktör ön ve arka lastiklerini,
 - 5) İş makineleri lastiklerini,
 - 6) Bisiklet ve motosiklet lastiklerini,
 - 7) İç lastiklerini,
 - 8) Sırt kauçuğu ve tamir malzemelerini, Kaplanmış araç lastiklerini, kapsamaktadır.
- b) Lastik Eşya Sanayii ise;
 - 1) Lastik konfeksiyonu (Ayakkabı, ökçe, Taban ve Elbiseler),
 - 2) Konveyör bantları (V kayışları, Transport bantları ve Transmisyon kayışları)
 - 3) Hortumları,
 - 4) Diğer lastik eşyayı,
 - 5) Lateks mamullerini (Eldiven vs.) kapsamaktadır.

Araç (Tekerlek) Lastiği Sanayii bu çalışmanın konusu dışındadır. Analiz, Lastik Eşya Sanayiine yöneliktir. Çalışmada; Lastik Eşya Sanayiinin dünü, özellikle bugünü ve geleceği ile beraber Türkiye ekonomisinin en önemli gündem maddelerinden birisini oluşturan Avrupa Ekonomik Topluluğu karşısındaki rekabet olanakları incelenmiştir.

II) SEKTÖRÜN GEÇMİŞİ

Türkiye'de Lastik Eşya Sanayii 1930'lu yılların başlarında lastik ayakkabı-galoş üretimi olarak faaliyete geçmiştir. Lastik Eşya

sektörü içinde üretim ve istihdam hacmi bakımından Ayakkabı, ökçe, Taban (Lastik konfeksiyon) sanayii geçmişte olduğu gibi bugün de ağırlığını korumaktadır. Bunun yanında ülkedeki genel sanayileşme süreciyle beraber diğer mamullerin üretimine de başlanmıştır. Özellikle Otomotiv endüstrisinin gelişmesine koşut olarak 1960'lı yılların sonunda V kayışları ile kauçuk ürünü conta, takoz, paspas, kapı-cam profilleri vb. mamuller üreten birçok kuruluş faaliyete geçmiş ve Otomotiv sanayii ile birlikte gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Aynı dönemde diğer teknik lastik mamullerinden akaryakıt ve sanayi hortumları, endüstride kullanılan bağlantı elemanları, tank ve merdane kaplama vb. gibi ürünlerin imalatına da başlanmış ve özellikle 1970'li yılların başından itibaren mevcut kuruluşlar gerek üretimi artırmak, gerekse modernizasyon amacıyla önemli yatırımlar yapmışlardır. Geçmiş yıllarda yalnızca Madencilik alanında ve fabrikalarda kullanılan Konveyör bantları, son yıllardaki Termik santral yatırımları ile beraber büyük önem kazanmıştır.

III) SEKTÖRÜN BU GÜNÜ

Lastik Eşya Sanayii, Araç (Tekerlek) Lastiği dışındaki; ayakkabı, ökçe taban, konveyör bant, hortum, eldiven, kablo, sünger, V kayışları, conta, takoz, paspas, kapı-cam profilleri, merdane kaplama, yağ keçesi, değişik otomotiv parçaları ve diğer lastik eşyalar olmak üzere çok çeşitli teknik malzemeleri üreten canlı bir sektördür. Bu sektörde üretilen nihai mamullerin bir bölümü doğrudan tüketiciye ulaşırken önemli bir bölümü de diğer sanayilerde (özellikle Otomotiv sanayii ve Beyaz Eşya sanayii) ara malı girdisi olarak kullanılmaktadır. Özellikle Otomotiv sanayiinin gelişmesiyle beraber 1960'lı yılların sonlarından itibaren Lastik Eşya Sanayii, büyük teknik gelişmeler sağlayan yatırımlar

yapmıştır.

Lastik Eşya sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar nitelik ve nicelik olarak büyük farklılıklar göstermekte, gelişmiş ekonomiler ölçülerinde modern teknolojilerle çalışan firmaların yanında küçük ve orta büyüklükteki işletmeler de bu alanda faaliyet göstermektedir. İstanbul Sanayi Odasına kayıtlı kuruluşlar dışında ülkemize yayılmış olan irili ufaklı bu işletmelerin sayısının 650 dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Sektör, istihdam ettiği 30.000 dolayında kişi ile ülke ekonomisine de büyük katkılar sağlamaktadır.

Lastik Eşya Sanayii 1980 yılına değin iç pazara yönelik olarak gelişmesini sürdürmüş, 1980 yılından itibaren uygulamaya konulan iktisat politikalarının sonucu olarak uluslararası pazarlara da yönelmiştir. Sektörün dışsatım potansiyeli, emek - yoğun ve otomasyona gidilemeyen ürünlerde, işgücü maliyetlerinin gelişmiş Batı ekonomilerine göre düşüklüğü nedeniyle bir hayli yüksektir. Ancak bu avantaj yeterince değerlendirilmemektedir. 1980 yılından sonra hortum ve diğer lastik eşya alt sektörleri az da olsa dışsatım yapabilişlerdir.

Diğer koşullar sabit kalmak kaydıyla uluslararası pazarlarda söz sahibi olabilmek iki etmene bağlıdır; Bunlar fiyat ve kalitedir. Ve her iki etmenin de eş-anlı optimal olması gereklidir. Kuşkusuz fiyatlar, üretimde kullanılan girdilerin maliyetlerine, kalite de kullanılan üretim teknolojilerine bağlıdır. Eğer üretim yöntem ve teknolojileri gereken alt sektörlerde yenilenebilir ve dünya fiyatları düzeyinde hammadde girdisi sağlanabilirse, Lastik Eşya Sanayiinin uluslararası pazarlara açık, sağlıklı ve rekabet gücü bugün olduğundan daha yüksek bir sektör durumuna gelmesi olanaklıdır.

A) GİRİŞ

Devlet Planlama Teşkilatı 1986 yılı orta-

larında Türk sanayiinin AET karşısındaki rekabet imkânları' konulu çalışmayı başlatmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı Özel İhtisas Komisyonu'na bağlı olarak kurulan lastik eşya sanayii alt komisyonu ağustos 1986'da başladığı çalışmalarını Şubat 1987'de tamamlamıştır. Bu yazı söz konusu çalışmanın belli ölçülerde daraltılmış bir özetidir.

B) ARAŞTIRMADA UYGULANAN YÖNTEM, KAPSAM VE KISITLAMALAR

Araştırmanın ilk aşamalarında Lastik Eşya Sanayiinde faaliyet gösteren tüm kuruluşlara ulaşabilmek planlanmıştır. Ancak kısa zamanda bunun uygulanabilirliğinin çok yüksek olmadığı anlaşıldı. Bu nedenle pek çok araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da örneklem (basit rastlantısal örneklem) yöntemine gidilmiştir.

Lastik Eşya Sanayiinde İstanbul Sanayi Odası'na kayıtlı 153 kuruluş bulunmaktadır. Dolayısıyla anakütle de 153 kuruluş olmaktadır. Bu anakütleden alt sektörlerin (Ayakkabı, ökçe, taban; Konveyör bant; Hortum; Diğer lastik eşya; Lateks msmulleri) dağılımı da göz önünde bulundurularak % 30 örneklem oranı ile 46 firma tesadüfen çekilmiş ve bu firmalara, Devlet Planlama Teşkilatı özel ihtisas komisyonu çalışma modelinden yararlanarak hazırlanan anket formları gönderilmiştir. Kuruluşların ilgisi beklenenin çok altında gerçekleşmiş, ancak 16 firmanın çalışmalara katılımı sağlanabilmiştir. Yine de bu noktada şans etkeni devreye girmiş ve firma sayısı düzeyindeki düşük katılıma karşılık, sahip olunan pazar payı anlamında araştırmaya katılan firmaların oldukça güçlü oldukları gözlenmiştir.

Araştırma sonuçları yalnızca katılan kuruluşları değil, bütün sektörü kapsamaktadır. Bunun için bulunan - ulaşılan sonuçlar pazar payı düzeyinde 100'e genelleştirilmiştir.

Bu araştırmada başlıca kısıtlama anakütle olarak zorunlu nedenlerle İstanbul Sanayi Odası'na kayıtlı firmaların alınması olmuştur. Diğer kentlerde faaliyetde bulunan kuruluşların araştırmaya katılmaları sağlanamamıştır. Ancak İstanbul, Kocaeli ve Sakarya bölgelerinin Lastik eşya sanayiinde (Türkiye toplamı olarak) üretim kapasitesi bakımından % 61 ve istihdam bakımından da % 56 oranlarına sahip olduğu göz önünde bulundurulursa araştırmanın temsil ve yeterlilik açısından tatmin edici olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçlarının doğruluğu iki ayrı şekilde sınanmıştır. Birinci olarak sonuçlar beşinci beş yıllık kalkınma planındaki değerlerle karşılaştırılmış, her iki çalışma sonuçları arasında önemli benzerliklere rastlanmıştır. İkinci olarak Lastik eşya sanayiinde söz sahibi kişi ve kuruluşların katılımıyla bir toplantı düzenlenerek araştırma sonuçları gözden geçirilmiş ve sonuçlar olumlu bulunmuştur.

C) ARAŞTIRMA SONUÇLARI

1) Araştırmaya katılan kuruluşların faaliyette bulundukları altsektörlere göre dağılımı ve mülkiyet yapıları :

Ayakkabı, ökçe, taban					
altsektöründe pazar payı	%	35	3	firma	
Konveyör bant					
altsektöründe pazar payı	%	20	3	firma	
Hortum					
altsektöründe pazar payı	%	75	2	firma	
Diğer lastik eşya					
altsektöründe pazar payı	%	5	7	firma	
Lateks mamulleri					
altsektöründe pazar payı	%	75	1	firma	
toplam				16	firma

araştırma kapsamına girmişlerdir. Araştırmaya katılan firmaların tamamı yerli sermayeli özel mülkiyetlerdir. Lastik eşya sanayii. Araç

lastiği sektörünün tersine birkaç kamu kuruluşu dışında özel kesime ait yerli sermayeli kuruluşlardan oluşmaktadır.

2) Lastik eşya sanayiinin üretim kapasiteleri :

Araştırmada, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na açılma konusunun uzun dönemli oluşu nedeniyle 1981-1992 yılları arasındaki 12 yıllık süre incelenmiştir. Doğallıkla 1987 öncesi

üretim kapasiteleri gerçek miktarları, 1987 ve sonraki yıllarsa yeni yatırımlara ve öngörülen programlara göre umulan-beklenen üretim miktarlarını yansıtmaktadır. Burada görece uzun dönemli bir bakış açısı oluşturabilmek için 1981, 1987 ve 1992 yıllarına ilişkin üretim kapasiteleri ve her alt sektörün sektör içindeki ağırlıkları verilmektedir.

Lastik eşya sanayinin üretim kapasiteleri (ton/yıl)

	1981	%	1987	%	1992	%
Ayakkabı, ökçe, taban	50.00	52	60.000	50	66.800	44
Konveyör bant	2.500	3	3.500	3	5.500	4
Hortum	5.100	3	8.400	7	13.500	9
Diğer lastik eşya	35.000	36	44.000	37	60.000	40
Lateks mamulleri	3.200	3	4.000	3	4.900	3
toplam	96.300	100	119.900	100	150.700	100

Sektör toplamına bakıldığında 1987 yılında 1981 yılına göre % 25 büyüyen lastik eşya sanayii, 1992 yılında da 1987 yılına göre % 26 oranında üretim kapasitesini artırmayı öngörmektedir. Lastik eşya sanayiinde ton/yıl bazındaki üretim kapasiteleri analizinde Ayakkabı, ökçe, taban alt sektörünün (1981'de % 52'den 1992'de % 44'e düşmesine rağmen) tartışmasız ağırlığı dikkati çekmektedir. Bunun yanında Hortum ve çok çeşitli ürün grubunu kapsayan diğer lastik eşya alt sektörlerinde de hem miktar hem de sektör içindeki ağırlık olarak önümüzdeki yıllarda önemli büyümeye oranları beklenmektedir.

3). Sektörde istihdam durumu ve bölgesel dağılımı :

1981 yılında toplam 24.000 ve 1987 yılında 30.000 dolayında kişinin istihdam edildiği sektörde, 1992 yılında da yaklaşık 32.000 kişinin çalışabileceği tahmin edilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre sektördeki top-

lam istihdamın % 92'si ayakkabı, ökçe, taban ve diğer lastik eşya alt sektörlerinde sağlanmaktadır. Ancak ayakkabı, ökçe, taban alt sektöründe istihdamın büyük ölçüde sınıra ulaştığı anlaşılmakta, 1992 yılına kadar istihdam artışı öngörülmemektedir. Diğer alt sektörlerde ise 1992 yılına kadar % 10-25 oranlarında istihdam artışları beklenmektedir.

Bölgesel dağılım irdelendiğinde; istihdamın % 70'inin Marmara bölgesinde (İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Balıkesir), % 20'sinin Ege bölgesinde (İzmir, Denizli, Afyon) ve % 10'unun da diğer bölgelerde (Ankara, Samsun, Tokat, Trabzon) yoğunlaştığı görülmektedir.

4) Sektörde genel kapasite kullanım oranları :

Kapasite kullanım oranları alt sektör itibariyle az da olsa farklılıklar göstermektedir. 1981, 1987 ve 1992 yıllarına ilişkin kapasite kullanım oranları şöyledir :

Lastik eşya sanayisinde genel kapasite kullanım oranları (%)

	1981	1987	1982
Ayakkabı, ökçe, taban	70	70	70
Konveyör bant	65	75	85
Hortum	70	80	90
Diğer lastik eşya	45	70	75
Lateks mamulleri	50	65	80
ortalama	60	72	80

Sektörde önümüzdeki yıllara ilişkin iyimser kapasite kullanım oranı tahminleri yapıldığı görülmektedir. Kapasite kullanım oranı açısından hem bugün hem de gelecekte en iyi durumda olan altsektör hortumdur. Bu arada sektörün üretim ve istihdam hacmi bakımından en ağırlıklı alt sektörü olan ayakkabı, ökçe, taban grubunda öbürleriyle karşılaştırıldığında düşük sayılabilecek kapasite kullanım oranları ise düşündürücü ve üstünde durulması gereken bir konudur.

5) Sektörde ana mallar itibariyle kapasite kullanım oranları :

Ana mallar, üretimde birincil ağırlığı oluşturan mamul ya da mamulleri içermektedir. Ana mallar itibariyle kapasite kullanım oranları (KKO) incelendiğinde, bu oranların genel KKO'na göre % 2-5 puan daha fazla olduğu görülmektedir. Sektörde ana mallardaki kapasite kullanımına daha titizlikle bakıldığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık lateks mamulleri alt sektöründe genel KKO ile ana mallardaki KKO'nun aynı olduğu görülmektedir.

6) Sektörde üretim - teknoloji yapısı ve üretim miktarları :

Bu alanda faaliyet gösteren ve sayılarının 650 dolayında olduğu tahmin edilen küçük firmalar dışında sektörde sermaye-yoğun üretim teknolojileri kullanılmaktadır. Alt sektörleri itibariyle yine 1981, 1987 ve 1992 yıllarına ait üretim miktarları ton/yıl olarak aşağıda verilmektedir :

Lastik eşya sanayisinin üretim miktarları (ton/yıl)

	1981	%	1987	%	1992	%	1987 - 92 büyüme %
Ayakkabı, ökçe, taban	35.350	61	42.000	50	46.760	42	11
Konveyör bant	1.625	3	2.625	3	4.675	4	78
Hortum	3.570	6	6.720	8	12.150	11	81
Diğer lastik eşya	15.750	27	30.800	36	45.000	40	46
lateks mamulleri	1.600	3	2.600	3	3.920	3	51
toplam	57.895	100	84.745	100	112.505	100	33

Üretimde alt sektör ağırlıklarında en önemli değişimler süreç içinde ayakkabı, ökçe, taban; hortum ve diğer lastik eşya gruplarında olmaktadır. Ayakkabı, ökçe, taban alt sektörünün sektör içindeki ağırlığı 1981 yılında % 61 iken bu değer 1992'de % 42'ye düşmektedir. Buna karşılık aynı dönemde hortum % 6'dan % 11'e, diğer lastik eşya da

% 27'den % 40'a çıkmaktadır. Ayakkabı, ökçe, taban dışındaki öteki alt sektörlerin daha fazla yatırım ve kapasite kullanım oranları öngörmeleri böyle bir sonucu doğurmaktadır. Tabloda en sağdaki sütun 1987 - 1992 döneminde ton/yıl bazında alt sektörlerin ve sektör toplamının büyüme oranlarını göstermektedir. Beş yıllık dönemde bütün sektör %

33 büyürken, hortum grubu % 81 ile en fazla büyüme oranını gerçekleştirecek alt sektör olacaktır.

7) Dışalım ve dışsatım :

AET'den yapılan dışalım, sektör toplamı olarak 1981 yılında 11.300 ton, 1987 yılında 16.500 tondur. Aynı değerin 1992'de 22.000 ton olacağı tahmin edilmektedir. Lastik eşya sanayiinde toplam dışalım girdi oranı % 25-30 dolaylarındadır ve bu dışalımın % 85'i AET ülkelerinden yapılmaktadır. Başka bir ifadeyle AET kökenli (çıkışlı) dışalım girdi oranı % 20 civarındadır.

AET'den başka dışalımın yapıldığı diğer ülkeler ise Malezya, Endonezya, Singapur, Polonya, Romanya ve Japonya'dır. Bu ülkelerden doğal kauçuk, sentetik kauçuk ve çeşitli kimyasal maddeler alınmaktadır.

AET'na yapılan dışsatım miktarları dışarıya göre düşüktür. Halen hortum ve diğer lastik eşya alt sektörleri dışsatım yapabilme olanağına sahiptir. AET'na yapılan dışsatım miktarı 1981 yılında 350 ton, 1987 yılında 1.600 ton iken bu değerin 1992'de 1.900 ton olabileceği umulmaktadır. Sektörün dışsatım kapasitesi emek-yoğun mamuller dışında bugün ve yakın gelecekte (potansiyel olmasına rağmen) yüksek görünmemektedir. Dışsatım konu olan miktarların toplam üretim içindeki payı % 2'dir. Hortum ve diğer lastik eşya dışındaki alt sektörlerin dışsatımına yönelmemeleri böyle bir sonuca neden olmaktadır.

8) Sektörde maliyetlerin dağılımı :

Sektörde maliyetlerin türlerine göre dağılımı (%)

	%
Hammadde	70
İşçilik	13
Enerji	7
Genel masraflar	70
	100

Oranlar bütün sektörü temsil etmektedir. Söz konusu oranlar alt sektörlerde birkaç puanlık farklılıklar göstermektedir.

9) Madde (mal) bazında yapılan inceleme :

Lastik eşya sanayiinde üretilen mamulleri fiyat, kalite, üretim teknolojisi, rekabet koşulları vb. açılardan iki grupta düşünebiliriz: AET'na hazır olan mamuller ve henüz hazır olmayanlar.

a) Türkiye'de üretimi gelişmiş, AET ile rekabet şansı yüksek olan, kısaca AET'na hazır olan mamuller şunlardır: contalar; rondelalar; lastik profiller; basınçlı hava çekişleri için özel hortumlar ve diğer hortumlar; vulkanize kauçuktan taşıyıcı kolonlar; eldivenler; yazı silme lastiği; mansonlar ve apronlar; tıplar; terlikler (tabanı ve yüzü kauçuktan veya suni plastikten); bot ve çizmeler; diğer ayakkabılar.

b) Bu aşamada geliştirilmesi - güçlendirilmesi gereken, henüz AET rekabetine hazır olmayan mamuller ise şunlardır: kauçuk kaplanmış tekstil şerit ve kuşaklar; kauçuk kaplanmış metal şerit ve kuşaklar; üzerine kauçuk yapıştırıcı sürülmüş kauçuk mesnetli şeritler; süngerli ve hücreli görünümlü kauçuktan olanlar (levha yaprak ve şeritler); transmisyon kolonları; hijyen ve eczacılık eşyası; süngerli ve hücreli görünümlü kauçuktan contalar; süngerli ve hücreli görünümlü kauçuktan rondelalar; teknik işlerde kullanılan contalar; teknik işlerde kullanılan rondelalar; paspaslar; matbaa makineleri blanketleri; külçe, blok, levha yaprak, şerit, çubuk profil veya boru halinde olanlar; sağlığa, tıba ve cerrahiye mahsus eşya; üzeri vulkanize edilmemiş, doğal veya sentetik kauçuk ile kaplanmış olan, eni 10 cm'yi geçmeyen yapıştırıcı mensucat; sünger görünümlü ve hücreli kauçukla birleştirilmiş mensucat; sertleştirilmiş kauçuk veya asfaltlı veya katranlı maddelerden olanlar.

D) ÖNLEMLER VE ÖNERİLER

a) Genel olarak Lastik eşya sanayii maliyetler açısından uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek güçtedir. Bu sektörde gelişmiş olan ülkelerde kullanılan üretim yöntem ve teknolojileri ülkemizdekinden çok ileride değildir. Ancak farkın açılmaması, bu durumun sürmesi ve giderek ülkemiz lehine değişmesi için teknoloji transfer maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle sektörün kendi teknolojisini bizzat kendisinin üretmesi özendirilmeli, desteklenmelidir.

b) Üretimde dolaysız - dolaylı olarak kullanılan her türlü makina ve teçhizat en azından geçiş döneminde yatırım malı dışalımını muafiyetinden yararlandırılmalı ve dışalımını gümrüksüz olarak gerçekleştirilmelidir.

c) Araştırma - geliştirmeye yönelik tüm yatırımlar her türlü teşvik önlemlerinden yararlandırılmalı veya en azından bir bölümü kurulacak bir fonla sübvansede edilmelidir.

d) Sektöre nitelikli teknik eleman yetiştirecek yüksek okul ve meslek lisesi kurulmalı veya var olan eğitim kuruluşlarında, gerekirse lastik sanayinin de katkısıyla bu konudaki eğitime yönelik kursu veya bölümler açılmalı, yabancı dil eğitimine önem verilmelidir.

e) Sektöre hammadde, ara malı, makina ve teçhizat üreten sanayiler de her türlü teşvik önlemlerinden yararlandırılmalı, monopol veya düopol durumunda olanlarda gereken denetim uygulanmalıdır.

f) Üretim ve istihdam hacmi bakımından sektörde büyük ağırlığı olan ayakkabı, ökçe, tabanda standardizasyon sorunları çözülmeli ve bu alt sektörün dışsatıma yönelmesi sağlanmalıdır.

g) Yerel yönetimlerin sık sık değişen imar planları ve mevzuatları öbür sektörleri olduğu gibi lastik eşya sektörünü de güç durumda bırakmaktadır. Üstelik bu değişikliklerin zaman zaman birbiriyle büyük çelişkiler içermesi var olan güçlüğü daha da artırmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi ve yerel yönetimlerin belirli bir uyum süresini de içeren uzun dönemli imar planları geliştirmeleri sağlanmalıdır.

h) Aynı sorun yine yerel yönetimlerin çevre ve insan sağlığı ile ilgili birbiriyle tutarlı olmayan kararlarında da vardır. Sık sık değişen gayri sıhhiyet sınıflaması sektörü güç durumda bırakmaktadır. Bu nedenle gayri sıhhiyet açısından yapılan sınıflamanın sektör bazında değil, firma bazında belirli ölçülere ve puanlamalara göre yapılması önerilebilir.

Geleneksel İktisat Eleştirileri (X): Keynescilik

Guy CAIRE

Yazar bir Fransız iktisatçısıdır. Okuyacağınız yazı, Georges Labica ile Gérard Bensussan tarafından derlenen *Dictionnaire critique du marxisme* (1982, 1984)'in Wolfgang Fritz Haug tarafından yayıma hazırlanan Almancasında (*Kritisches Wörterbuch des Marxismus*, c. IV, 1986) yer alan «Keynesianismus» maddesidir.

Keynesciliği şöyle tanımlayabiliriz: Keynescilik, hem John Maynard Keynes (1883-1946)'in iktisat teorisine katkılarının toplamını hem de öğrencilerinin katkılarını kapsar; bu katkıların içeriği genellikle üç özellikle nitelenebilir :

- **Metodoloji** bakımından söz konusu olan, makro-iktisadî bir tahlildir. Toplumsal yeniden üretim sürecinin yapı ve dinamiğinin betimlenmesinde kullanılan derneşik büyüklüklere dayanan bu tahlilde dengenin değişik grupların davranışının sonucu olarak ortaya çıkması beklenir. Bu açıdan Keynescilik, neo-klâsik tahlille bir kopuşu temsil ederken öbür yandan Marxizmle köklü analogiler barındırır.
- **Teori** bakımından, neo-klâsik okulun uyguladığı türden, fiyat kavramlarıyla yapılan bir tahlilin yerini gelir kavramlarıyla yapılan bir tahlil alır. Bu anlamda Keynes ve öğrencileri, ulusal gelirle özdeşlenen efektif taleple ilgilenirler. İstihdam düzeyini son tahlilde belirleyen, ulusal gelirin bölüşümdür. Keynesci okul, konjonktür dalgalanmaları ile büyüme sorunlarını, dolayısıyla genişleyen yeniden üretimin sorunlarını inceler; vurguyu tasarruf ile yatırımın birbirinden ayrılışına (böylece Jean-Baptiste Say'ın mahreçler yasasını eleştirir) ve özel yatırımların gerçekleşme-yişine koyar. Bu açıdan da Keynesci okul, Marxizminkine pek uzak düşmeyen bir araştırma alanı üzerinde devinir.
- Nihayet **iktisat politikası** bakımından Keynes ve öğrencileri, kamu harcamalarından («deficit spending») çarpan olarak yararlanma ve para politikasını («cheap money») iktisadî canlanmayı harekete geçirmek için, ya da tersine enflasyona set çekmek için, kullanma düşüncesini savunurlar. Yani Keynescilik için her şeyin başında gelen, neo-klâsik savunuculuğun yapmak istediği gibi, kapitalizmi haklı çı-

karmak değildir; onun için önemli olan, kapitalizmi kurtarmaktır. Marxizmden farklı olarak yalnızca işlevsel bir içeriği bulunan devlete burada belirleyici bir rol düşer.

Dolayısıyla Keynesci ve Marxist tahliller arasında güçlü analogiler bulunmaktadır; bu analogiler —Leontief ya da Bronfenbrenner'ın göstermiş oldukları gibi— modern iktisat düşüncesini, sırf «Marxizmin ortaya attığı sorunların çözümünde akademik yöntemlerden yararlanmak için» (Baran/Sweezy) olsa bile, Marxizmi yeniden «keşfetmeye» yöneltmiştir. Bu, özellikle Joan Robinson gibi «sol» Keynesciler için geçerlidir. Bu «buluşma» belli başlı üç alanda yer almıştır.

Keynes, yatırım kararının bir motor rolü oynadığını zaten göstermişti; ancak onun tahlili, kısa dönemlerle sınırlı kalır. Yeni Keynesciler (Harrod, Domar, Hansen ve Joan Robinson), bir büyüme tahlili çerçevesinde, teoriyi uzun dönemli alana yayarlar. Bu tahlil, tasarruf ile yatırım arasındaki ilişkide toplanmıştır. Bundan çıkan modeller, 1928'de Sovyet iktisatçısı Feldman'ın toplumsal üretimin iki kesime ayrılmasına dayanan bir teorik kurgu içinde işleyip geliştirmiş olduğu modelle köklü analogiler taşımaktan geri kalmaz.

Yeni Keynesciler, büyüme teorisi ile bölüşüm teorisi arasında bir bağlantı kurmuşlar, dinamik dengede kâr haddinin yanı sıra kârlar ile ücretlerin ulusal gelir içindeki payının hangi düzlemde kararlaştığını saptamaya çalışmışlardır. Bundan doğan yeni Cambridge modelleri (Cambridge/İngiltere'de) (Kaldor, Robinson, Pasinetti), Marx'ta alabildiğine temelli bir rol oynayan, artık değer gerçeğleştirmesi sorunlarıyla ibr kez daha karşı karşıya kalır.

Kaldı ki çağdaş büyüme kuramcıları da,

zor ve birbiriyle bağlantılı sorunlardan oluşan iki karmaşayla hesaplaşmak zorunda kalmışlardı: gelir bölüşümüyle ve sermaye, sermayenin doğası ve değerlendirilmesi teorisiyle. Şimdi bunun özellikle Sraffa'nın etkisi altında klâsiklere bir dönüşle ve emek-değerin yeniden saygınlştırılmasıyla sonuçlanması söz konusuydu. Böylece sermaye ve bölüşüm teorileri ile değer sorunu çağımız teorilerinin özel bir parçasını oluşturmaktaysa hatırlamak gerekir ki aynı teoriler, Marx'ın düşüncesinin merkezinde yer almaktaydı.

Ancak bütün analogilerin yanında her iki teorik kurgu arasında özel farklılıkların bulunduğunu da vurgulamak gerekir. Her şeyden önce Marxist genişleyen yeniden üretim teorisi yeni Keynesci büyüme teorisinden daha kapsamlıdır. Çünkü Marxist teori, yalnız, üretici güçlerin gelişme düzeyiyle belirlenen teknoloji ve ekonomi yasalarına dayanmaz, mülkiyet ilişkilerinin sonucu olan toplumsal-iktisadî yasalara ve bir toplumun içindeki sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkilere de dayanır. Sistemin dengesizlikleri, yetersiz bir global talebin değil, sistemin temel karakteristiklerinin ürünüdür. Bakış tarzındaki bu farklılığa yöntem farkları da eklenir: Klein'in vurgulamış olduğu gibi Marx bireylerin değil, sınıfların davranışını inceler: Marx'ın sisteminin makro-birimleri yalnız üreticiler ile tüketiciler değildir, aynı zamanda işçiler ile sermayecilerdir. Esasen Marx, özel farklılığı daha **Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı**sının girişinde vurgulamıştır: İktisadî kategorileri dayantılaştırmak, bunların tarihî ve toplumsal olarak belirlenmiş olduğunu görememek — 19. yüzyıl klâsiklerinin düşünüş hatası buydu, 20. yüzyılın yeni Keynescilerinin düşünüş hatası gene odur.

Yuvayı kuran sizsiniz, yuvanızı korumayı da bilmelisiniz!

Kaza geliyorum demez.
Yangın, hırsızlık ve daha nice
aksilikler her an, herkesin başına
gelebilir. Siz tedbirinizi alın.
Batı Sigorta'ya gelin.
Tedbir sizden, tazmin
Batı Sigorta'dan.

“sizinle el ele”

T.C. BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI
T.R. MINISTRY OF PUBLIC WORKS AND SETTLEMENT

ANKOMAK'88

5. ULUSLARARASI İŞ MAKİNELERİ VE İNŞAAT TEKNOLOJİSİ FUARI
5. INTERNATIONAL CONSTRUCTION MACHINERY AND BUILDING TECHNOLOGY FAIR

MAY 2-8 MAYIS 1988 ANKARA-TURKEY

ORGANIZASYON PAZARLAMA ve TIC. LTD. ŞTİ

KAYNAKÇA

G. ABRAHAM, PROIS, P. GIBERT, Ph. de LAVERGNE, *Problématiques de la croissance*, Economica 1974; A. BOSE, *Marxian and Post-Marxian Political Economy*, Harmondsworth 1975; D. HOROWITZ (der.), *Marx and Modern Economics*, New York 1968; P. MATTICK, *Marx und Keynes*, Frankfurt/M., Wien 1971;

İ.M. OSADCAJA, *Von Keynes zur neoklassischen Synthese*, Berlin/DDR 1976; J. ROBINSON, *An Essay on Marxian Economics*, London 1942; aynı yazar, *On Re-Reading Marx. Marxism is the Opium of the Marxists*, Cambridge 1953; M. WOLFSON, *A Re-Appraisal of Marxian Economics*, New York 1966.

İFMC Etkinlikleri

2 NİSAN 1988, CUMARTESİ, SAAT 15.00

TANJU AKAD

(TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN İZLENMESİ)

9 Nisan 1988 Saat 15.00

ERTAN KURA

(Günümüzde Sevgi İletişimi)

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

TÜRK ÇİFTÇİSİNİN HİZMETİNDE

KURULUŞUNUN 35 NCİ YILINI İDRAK EDERKEN YURDUMUZ EKONOMİSİNDE KÖKLÜ BİR YER SAĞLAYARAK ÇİFTÇİMİZİN İHTİYACI BULUNAN GÜBRENİN SAĞLANMASINDA KENDİSİNE DÜŞEN GÖREVİ BAŞARI İLE YERİNE GETİRMekten KIVANÇ DUYAN ŞİRKETİMİZ, BÜYÜK TECRÜBESİ VE TRİPLE SÜPERFOSFAT VE KOMPOZE GÜBRE TESİSLERİ İLE HİZMETİNİZDEDİR.

GÜBRELERİMİZ, BİTKİ İÇİN GEREKLİ BESİN MADDESİNİ TOPRAĞA SAĞLAYARAK BOL ÜRÜN ALINMASINDA BAŞLICA ETKEN OLMAKTADIR. BÜTÜN MAHSULLER İÇİN GÜBRE, ÜRÜNDE BEREKET DEMEKTİR.

ŞİRKETİMİZ TESİSLERİNDE ÜRETİLEN VE TÜRK STANDARTLARINA UYGUNLUĞU TESCİL EDİLMİŞ BULUNAN SÜPERFOSFAT VE KOMPOZE GÜBRELERİMİZ 50'ER KİLOLUK AMBALAJLAR İÇİNDE SATIŞA SUNULMUŞTUR.

ÇİFTÇİ VATANDAŞ, BOL VE İYİ VASIFLI MAHSUL ALMAK VE ÇOK KAZANMAK İSTERSEN, GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.'nin KOMPOZE VE TRİPLE SÜPERFOSFAT GÜBRELERİNİ KULLAN.

Genel Müdürlük : Kasap Sokak No. 22 Esentepe / İSTANBUL
Tel. : 174 28 82 (8 Hat)

Fabrikalarımız :

Yarımcı Süperfosfat Fabrikası - İzmit
Tel. : 9.211. 31306-9. 921174721-22

Sarıseki Süperfosfat Fabrikası — İskenderun
Tel. : 9.881 13794-95-96-97

Aygaz

Hayata g z ellikler sunar.

CEVHER'den “seçkin otomobillerin gözdesi”

2 CEVHER JANT daha!.

İkisi de tüm otomobil sahiplerini kışkırtacak güzellikte. MURAT 131 (DOĞAN), RENAULT 9 (BROADWAY), FORD-TAUNUS 2000'lere fabrika çıkışı takılan diğer CEVHER'ler kadar. Özgün ve albenili..

CEVHER JANT'ın otomobilinize en çok yakışan modellerinden birini seçip, jantlarınızı değiştirin!

Türkiye'nin bütün otomobil üreticileri bu janta güveniyor..

TSEK Belgelidir
5 YIL GARANTİ

Türkiye Genel Distribütörü:

CEVHER
MOTOR TİCARET A.Ş.

Halit Ziya Bul. No: 74 Halk Sigorta İş Merkezi (B) Blok İZMİR Tel: (51) 25 11 51-25 11 52 Telex: 53 078 cese tr. Telefax: (51) 18 65 60

TASAR

